เดินสู่โพธิธรรม

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์

เดินสู่โพธิธรรม
พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์

เดินสู่โพธิธรรม

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์

พิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน

(ห้ามจำหน่าย)

"เดินสู่โพธิธรรม" คือหนังสือเล่มหนึ่งที่ถ่ายทอดเรื่องราวการเดินทางยาวไกลของ "พระเจ้าปุกกุสาติ" ไปสดับพระธรรมเทศนา ณ โรงช่างหม้อของนายช่างภัคควะ โดยไม่ทรงทราบว่า ผู้แสดงธรรมอยู่เบื้องพระพักตร์ของพระองค์คือพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นต้นเรื่องให้แก่วรรณกรรมชิ้นเอก "กามนิต วาสิฏฐี"

"พระเจ้าปุกกุสาติ" ได้กลับมาเดินทางไกลอีกครั้งในหนังสือเรื่อง "เดินสู่โพธิธรรม" ซึ่งผ่านการเพียรรจนาด้วยสำนวนภาษาที่น่าติดตาม และสำเร็จเป็นรูปเล่มได้สมบูรณ์งดงาม โดยศรัทธาสาธุชนที่หลั่งไหลเข้าร่วมบุญธรรมทานมากมาย ขออนุโมทนา และขอให้ "หน่อโพธิ์แห่งความตื่นรู้" จงผลิงอกงามภายในใจของทุกท่านเทอญ

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ
ธรรมทานอยู่เหนือการให้ทั้งปวง

ค่าควรอ่าน
กรุณาอย่าเก็บไว้โดยไม่อ่าน กรุณาส่งมอบให้ผู้ประสงค์อ่าน

เดินสู่โพธิธรรม

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์

งานเขียนลำดับที่ ๓๕

บรรณาธิการ	:	พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์
พิสูจน์อักษร	:	สิริณพร ศิริชัยศิลป์ สุกัญญา เจริญลาภวิชโย
ออกแบบปก-รูปเล่ม	:	มยุรี ไทยประยูร
ควบคุมการผลิต	:	สมชาย ไทยประยูร
พิมพ์ครั้งที่ ๒	:	พฤศจิกายน ๒๕๕๗
จำนวน	:	๘๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์
เลขที่ ๔๔/๑๓๒ หมู่ ๖ ซอยกำนันแม้น ๓๖
แขวงบางขุนเทียน เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๐๒ ๘๐๒ ๐๓๗๙ มือถือ ๐๘๑ ๕๖๖ ๒๕๔๐

คำนำ

"การเดินทาง" คือ ส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของชีวิต บางคนไม่ชอบสัญจรไปไหนมาไหน บางคนชอบให้ชีพจรลงเท้าขึ้นรถลงเรือไปเหนือล่องใต้ แม้จะแตกต่างแต่แท้ที่จริงเราทุกคนล้วนเป็นนักเดินทางด้วยกันทั้งสิ้น เดินทางเที่ยวเร่ร่อนไปตามภพน้อยใหญ่ ออกจากภพนี้ไปหาภพนั้น ออกจากภพนั้นไปหาภพโน้น ไม่มีที่สิ้นสุด

เบื้องต้นไม่รู้ เบื้องปลายไม่เจอ แต่เส้นทางเดินตั้งแต่ก้าวแรกเราผู้เป็นนักท่องเที่ยวก็พอทราบว่าจะไปสิ้นสุดที่ปลายทางใด สว่างหรือมืดมน ซึ่งเราเลือกเดินกันได้ แต่เชื่อว่าน้อยคนนักจะเลือกเดินไปสิ้นสุดที่ปลายทางสว่าง ซึ่งเกษมปลอดภัยจริงๆ เพราะเส้นทางนั้นพิเศษกว่าเส้นทางอื่นๆ พาผู้เดินทางออกจากการเป็นนักท่องเที่ยวอย่างถาวร

พระเจ้าปุกกุสาติกษัตริย์ครองนครตักศิลาคือตัวอย่างของนักท่องเที่ยวที่เลือกเดินบนเส้นทางนำไปสู่ปลายทางที่สว่างเกษมปลอดภัยนั้น บนเส้นทางเดินที่ยาวไกลของพระเจ้าปุกกุสาติ มองภายนอกช่างทุรกันดารทุกข์ยากลำบากนัก แต่ภายในกลับเต็มเปี่ยมด้วยปีติสุขอย่างยากที่ปุถุชนคนใดจะได้สัมผัส และสุดท้ายปลายทางก็ได้พบพระผู้ทำให้เกิดความสว่างไสวอย่างแท้จริง การเดินทางทั้งภายนอกและภายในของพระเจ้าปุกกุสาติสิ้นสุดลงทันที

"เดินสู่โพธิธรรม" จึงเป็นเรื่องราวของเจ้านครตักศิลานั้นโดยเฉพาะกษัตริย์ผู้ก้าวลงจากราชบัลลังก์แห่งอำนาจสู่ภาคพื้นแห่งธุลีดินบริสุทธิ์เพียงเพราะได้ทรงอักษรทราบว่า "พุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน : พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้วในโลก" พากเพียรเสด็จดำเนินไปด้วยพระบาทเปล่าตลอดระยะทางเกือบ ๔,๐๐๐ กิโลเมตร เพื่อไปพบพระพุทธองค์โดยไม่เคย

รู้จักมาก่อน หลังจากบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอนาคามีแล้ว แม้จะเสด็จสวรรคตอย่างอนาถ แต่เรื่องราว "เดินสู่โพธิธรรม" ของพระเจ้าปุกกุสาติก็ไม่ธรรมดาเลย น่าศึกษาและเป็นแบบอย่างของการทำความเพียรยิ่ง

ข้าพเจ้าซาบซึ้งเรื่องราวของพระเจ้าปุกกุสาติที่ปรากฏอยู่ในธาตุวิภังคสูตร พระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ และอรรถกถาเล่ม ๒๒ ตั้งแต่แรกอ่าน จึงนำมาปรับสำนวน กำหนดจดจำทุกคำทุกตัวอักษร และนำไปแสดงในคอร์สกรรมฐานหลายครั้งแล้ว เกิดความคิดตั้งแต่แรกอ่านแล้วว่าจะต้องเขียนเป็นหนังสือ เมื่อว่างอยู่ช่วงหนึ่งก็ได้เขียนออกมาเป็นหนังสือจริงๆ พร้อมเพิ่มเติมเนื้อหาสาระอรรถาธิบายออกมาเป็นบทๆ เรื่องนั้นเรื่องนี้ทั้งเก่าและใหม่ปรากฏอยู่ในบทอธิบายขยายความ เชื่อว่าจะให้ความเพลิดเพลินในการอ่านและสารธรรมได้ไม่น้อย โดยเฉพาะบทสุดท้าย "วิปัสสนาเห็นแจ้ง" ผู้เจริญวิปัสสนา ผู้ประสงค์รู้เรื่องวิธีปฏิบัติยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนา ขอบอกว่าไม่ควรพลาด

การอัญเชิญแผ่นทองคำจารึกพระรัตนตรัยอยู่ในเครื่องราชบรรณาการที่น่าอัศจรรย์ไปพระนครตักศิลาเพื่อให้พระเจ้าปุกกุสาติทอดพระเนตรได้เดินทางไปถึงวันพระอุโบสถ ๑๕ ค่ำ การปรับสำนวน การกำหนดจดจำ การแต่งกวี รวมถึงการเขียนบทอธิบายขยายความของข้าพเจ้าก็สำเร็จเสร็จสิ้นภายในวันพระอุโบสถ ๑๕ ค่ำเช่นเดียวกัน มาตรงกันอย่างไม่น่าเชื่อ คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญแน่ๆ จึงเป็นเหตุให้ข้าพเจ้ามองว่าเรื่องราวของพระเจ้าปุกกุสาตินั้นมิใช่เรื่องที่แต่งขึ้นมาเพื่อเล่าขานเป็นตำนานแห่งการสละ แต่เป็นเรื่องจริง เกิดขึ้นจริงๆ เมื่อ ๒,๖๐๐ ปีล่วงแล้ว.

เคารพธรรม

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์

๒๘ พ.ค. ๕๖

สารบัญ

แต่..เธอผู้เดินทาง

ในสังสารวัฏยาวนานค้นหาไม่พบเบื้องต้นและเบื้องปลายนี้ เราทุกคนล้วนได้ชื่อว่า "นักเดินทาง" ด้วยกันทั้งนั้น ขณะที่ท่องเที่ยวเทียวตายเทียวเกิดไม่สิ้นสุดกันอยู่นี้ แทบจะกล่าวได้ว่าสังสารวัฏ ๓๑ ภพภูมิ ไม่มีภพภูมิไหนที่เราจะไม่เคยไปเกิด ออกจากภพนี้ไปสู่ภพนั้น ออกจากภพนั้นไปสู่ภพโน้น วกไปวนมา หากขีดเส้นวงกลมกว้างเวียนรอบสังสารวัฏ ๓๑ ภพภูมินี้ไว้ เราทุกคนก็ไม่แตกต่างกันเลย คือ "พายเรือในอ่าง" ซ้ำร้ายยิ่งกว่านั้น เรายังยินดีพายเรือวนเวียนอยู่ในอ่างคือสังสารวัฏ ๓๑ ภพภูมินี้ ไม่อยากพายเรือเข้าหาฝั่ง (พระนิพพาน) โอ้มหาสมุทรแห่งสังสารวัฏช่างเวิ้งว้างกว้างไกลเหลือเกินมองไม่เห็นฝั่งเกษมคือพระนิพพานเลย

สังสารวัฏแสนว้าเหว่ วังวน
เที่ยววุ่นวายสับสน สบเศร้า
เกิดแก่เจ็บตายทุกคน ใครผ่าน พ้นฤๅ
เพียงหนึ่งในผองเจ้า จักพ้นทุกสมัย ฯ

ไรไรลับล่วงแล้ว แรมกาล
เรื่อยเรื่อยแลยาวนาน เนิ่นช้า
ใครใครถูกเพลิงผลาญ ร่วงหล่น
กระดูกที่ทับถมหล้า เกลื่อนล้นแหลกสลาย ฯ

กลายเป็นทิวทุ่งท้อง ทะเลหลวง
ผองสำสัตว์ทั้งปวง ป่นปี้
ถูกกลเล่ห์มารลวง หลอกล่อ
เลยลุ่มหลงอยู่ฉะนี้ เหตุฉะนั้นเพราะไฉน ฯ

เพราะใจมัวพร่ำเพ้อ เพรียกหา
สิ่งที่ยั่วยวนมายา ยากห้าม
ทุกวี่ทุกวันมา ไม่เปลี่ยน แปลงเลย
จึงบ่อาจผ่านข้าม ทุ่งท้องทะเลหลวง ฯ

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง เธอรู้ไหมว่า ขณะที่เธอเดินทางวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏนี้ เธอจะเกี่ยวเนื่องกับเรื่องผัสสะรู้สึกเสวยอารมณ์เกิดความทะยานอยากและหลงติดยึดว่า “เรา” “ของเรา” อยู่ตลอด จุดเริ่มต้นอยู่ที่ผัสสะ เธอจะรู้สึกสัมผัส touching ไม่หยุดเลย เว้นเฉพาะช่วงหลับสนิท หลับแต่ฝันก็ชื่อว่าตื่น ตื่นทางมโนทวารรู้สึกสัมผัสความฝันอยู่ดี เธอออกนอกกรอบผัสสะนี้ไม่ได้แน่ๆ และเธอก็ไม่คิดออกนอกกรอบเสียด้วย คิดอยู่แต่ในกรอบ ไม่เคยมีความคิดเห็นหลุดออกนอกกรอบสังสารวัฏนี้เลย แม้เธอจะสูงศักดิ์อัครฐานสักเพียงใด เธอก็ยังตกเป็นทาสชีวิตที่เนื่องด้วยอินทรีย์ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งสัมพันธ์กับรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ความตรึกนึกคิดตลอด แม้เธอจะมีความคิดเห็นสูงส่ง คิดได้สูง คิดได้ไกลสักเพียงใด ความคิดเห็นของเธอก็ยังเป็นความคิดเห็นแบบ “วัฏฏะ” มิใช่ความคิดเห็นแบบ “วิวัฏฏะ” ขอบอกว่า ความคิดเห็นแบบวัฏฏะนี้ไม่ประเสริฐเลย เพราะมันเป็นความคิดที่ขยายทุกข์ออกไป มิใช่ความคิดที่หดแคบทุกข์ลง (พระศาสดาให้เธอบวชเพื่อเพียรย่นย่อสังสารวัฏ มิใช่ขยายสังสารวัฏ เธอขวนขวายอะไร

อยู่หรือ) บัดนี้เธอรู้แล้วใช่ไหมว่า เธอตกอยู่ในข่ายความคิดแบบวัฏฏะ ถูกข่ายความคิดเห็นนี้คลุมครอบ

พระพุทธองค์ทรงปรารภถึงทิฐิ ๖๒ ของเหล่าสมณพราหมณ์ว่า แม้สมณพราหมณ์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะทำสมาธิสำเร็จฌานอภิญญาขั้นสูงเพียงใด ก็ยังถูกข่ายความคิดแบบวัฏฏะนี้คลุมครอบ ดังพุทธดำรัสจากพรหมชาลสูตรตอนหนึ่งว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณะพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง กำหนดขันธ์ส่วนอดีตก็ดี กำหนดขันธ์ส่วนอนาคตก็ดี กำหนดขันธ์ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคตก็ดี มีความเห็นตามขันธ์ทั้งส่วนอดีต ทั้งส่วนอนาคตปรารภขันธ์ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต กล่าวคำแสดงทิฏฐิหลายชนิด สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดถูกทิฏฐิ ๖๒ อย่างเหล่านี้แหละเป็นประดุจตาข่ายปกคลุมไว้ อยู่ภายในตาข่ายนี้เอง เมื่อผุดก็ผุดอยู่ในตาข่ายนี้ ติดก็ติดอยู่ในตาข่ายนี้ หลุดออกไปไม่ได้ เหมือนชาวประมงหรือลูกมือชาวประมงผู้ฉลาด ทอดแหตาถี่ลงหนองน้ำเล็กแล้ว ปลาตัวเล็กตัวใหญ่ในหนองนี้ทั้งหมด ถูกแหครอบไว้ อยู่ภายในแห เมื่อผุดก็ผุดอยู่ในแหนี้ ติดก็ติดอยู่ในแหนี้ หนีรอดออกไปไม่ได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายของตถาคตตัดขาดจากตัณหาซึ่งจะนำไปสู่ภพแล้ว เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจะเห็นตถาคตตราบเท่าที่กายของตถาคตยังดำรงอยู่ เมื่อตถาคตดับขันธ์แล้ว เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจะไม่เห็นตถาคตอีก เหมือนพวงมะม่วงขาดจากขั้วแล้ว คนก็ไม่เห็นผลจากพวงมะม่วงนั้นอีก"

จากพุทธดำรัสนี้ ประโยคสุดท้ายเกี่ยวกับพระตถาคต ขออธิบายแทรกสักนิด

คนบางคนนั่งทำสมาธิเกิดนิมิตเห็นภาพพระพุทธเจ้า บอกว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดตน" พระบางรูปก็ถึงกับบอกว่า "พระพุทธเจ้าเสด็จมาอนุโมทนากับตนที่บรรลุอรหัตผล" อย่างนี้ถือว่าขัดกับพุทธดำรัสข้างต้นนี้มากๆ ชนิดไปกันคนละทาง หลงทิศผิดทางทีเดียว ไม่เคยปรากฏพุทธดำรัสในพระไตรปิฎกเล่มใดเลยว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเธอเจริญสมาธิจนได้สมาธิจิตขั้นสูง ตถาคตจะมาปรากฏให้เธอเห็น หรือถ้าเธอบำเพ็ญเพียรจนบรรลุอรหัตผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ตถาคตจะมาอนุโมทนาแสดงความยินดีกับเธอ"

อนึ่ง พุทธดำรัสว่า **"โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ** ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา" ธรรม ในที่นี้หมายถึง นวโลกุตรธรรม ๙ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ และมรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ นั่นก็คือพระตถาคต มิใช่เป็น "รูปธรรม" หากแต่เป็น "ปรมัตถธรรม" และปรมัตถธรรมนี้ก็อยู่ในฝ่าย "นามธรรม" เป็นสภาวะล้วนๆ ไม่มีรูปร่างเลย

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง หากเธอยังคงยินดีเดินเวียนวนอยู่ในสังสารวัฏ เธอฟังเรื่องนี้สักหน่อยไหม

ทราบว่า วันอุโบสถวันหนึ่ง ผู้หญิงราว ๕๐๐ คนออกจากพระนครสาวัตถีไปบุปผารามของนางวิสาขามหาอุบาสิกาสมาทานรักษาอุโบสถศีลตลอดคืนและวันแยกกันอยู่เป็นกลุ่มๆ ช่วงเย็นของวันนั้นนางวิสาขาเข้าไปหาพวกผู้หญิงเหล่านั้นไถ่ถามถึงการรักษาอุโบสถศีลของแต่ละกลุ่มว่าปรารถนาอะไร กลุ่มผู้หญิงวัยชรา (สว. ควช.

สูงวัยเคลื่อนไหวช้า) บอกว่า "พวกฉันปรารถนาทิพยสมบัติในสรวงสวรรค์" กลุ่มหญิงวัยกลางคนบอกว่า "พวกฉันปรารถนาไม่ขออยู่กับหญิงร่วมสามี (อนุภรรยา)" กลุ่มผู้หญิงเพิ่งแต่งงานบอกว่า "พวกฉันปรารถนาบุตรชายตอนตั้งครรภ์ครั้งแรก" ส่วนกลุ่มผู้หญิงรุ่นแรกแย้ม (มิใช่แย้มฝาโรง) บอกว่า "ฉันปรารถนาออกเรือนขณะยังเป็นสาวๆ"

นางวิสาขารับฟังความปรารถนาของกลุ่มผู้หญิงนั้นๆ แล้ว ก็นำความไปกราบทูลพระบรมศาสดา พระบรมศาสดาตรัสว่า

"วิสาขา ชาติของคนพวกนี้เป็นเหมือนคนเลี้ยงโคที่ถือไม้เรียวไล่ต้อนโค ชาติไล่ต้อนไปหาชรา ชราไล่ต้อนไปหาพยาธิ พยาธิไล่ต้อนไปหามรณะ พอถึงเงื้อมมือมรณะเท่านั้น มรณะก็ตัดชีวิตขาดทันทีเหมือนคนจับขวานตัดต้นไม้เล็กๆ ฉับเดียวขาด ขนาดเป็นกันอยู่อย่างนี้แท้ๆ คนที่คิดปรารถนาวิวัฏฏะ (พระนิพพาน) ก็แทบจะไม่มีเลย มีแต่ปรารถนาวัฏฏะ"

และตรัสสรุปเป็นพระคาถาว่า

ยถา ทณฺเฑน โคปาโล คาโว ปาเชติ โคจรํ
เอวํ ชรา จ มจฺจุ จ อายุํ ปาเชนฺติ ปาณินํ ฯ

นายโคบาลย่อมต้อนโคทั้งหลายไปสู่ที่หากิน
ด้วยแส้ไม้เรียว ฉันใด ความแก่และความตาย
ย่อมต้อนอายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉันนั้น.

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง เธอได้ฟังเรื่องทำนองนี้แล้ว พอจะคิดอะไรได้บ้างไหม ไม่ต้องพูดถึงเรื่องภพภูมิต่างๆ ๓๑ ภพภูมิ เว้นมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน นอกจากนั้นก็ไม่รู้อยู่ที่ไหน เธอเชื่อเรื่อง "Death and Rebirth ตายและเกิด" หรือเปล่า สมัยก่อนพวกฝรั่งไม่เชื่อ แต่ปัจจุบันนี้เชื่อแล้ว เพราะพร้อมด้วยหลักฐานและข้อมูลที่ได้พิสูจน์สืบค้นตามวิธีวิทยาศาสตร์ว่าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ถ้าเธอเชื่อเรื่อง "Death and Rebirth ตายและเกิด" นี้ ลองคิดดู เธอเกิดมาเป็นมนุษย์หนหนึ่ง เริ่มตั้งแต่เด็กทารกแบเบาะ เจริญเติบโตขึ้นเป็นหนุ่มเป็นสาว ร่ำเรียนศึกษาหาความรู้ สำเร็จการศึกษาทำงานหาเงินทอง เก็บหอมรอมริบแต่งงานมีครอบครัว ได้ลูกมาสืบทอดวงศ์สกุล ครั้นดวงตะวันแห่งชีวิตเคลื่อนคล้อยลงต่ำย่ำสนธยาแก่ชราร่วงโรย โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน และแล้วก็ล้มตาย เหมือนใบไม้แก่ร่วงหล่น เมื่อตายแล้วก็กลับมาเกิดอีก Death and Rebirth เริ่มนับหนึ่งเหมือนเดิม และตายเหมือนเดิม เริ่มต้นที่เกิดสิ้นสุดที่ตาย เกิดและตาย ตายและเกิดอยู่อย่างนี้ตลอด "ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ เกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์" มองผ่านสายตาสังสารวัฏอย่างนี้ เธอและฉันก็เป็นเพียงมนุษย์เกิดและตาย ตายและเกิดเท่านั้น

ถามว่า "เกิดเพื่ออะไร" ตอบว่า "เกิดเพื่อตาย" ถามว่า "ตายเพื่ออะไร" ตอบว่า "ตายเพื่อเกิด" เท่านี้เองไม่มีอะไร ย้อนรอยอดีตเธอผ่านความเกิดความตาย ตายและเกิด เกิดและตายนับครั้งไม่ถ้วน สืบส่งไปในอนาคตเธอก็จะพานพบความเกิดความตาย ตายและเกิด เกิดและตายนับครั้งไม่ถ้วนเช่นเดียวกัน รู้สึกเบื่อหน่ายบ้างไหม สะดุ้งกลัวบ้างหรือเปล่า

พระพุทธศาสนามองว่าชราและมรณะเป็นมหันตภัยที่ครอบงำย่ำยีสรรพสัตว์อย่างไม่ปรานี อัคคิภัย วาตภัย อุทกภัย หรือแม้แต่

อุมมิภัย (สึนามิ) แม้ร้ายแรงสร้างหายนะมากมายเพียงใดก็เกิดเพียงบางครั้งบางคราว มิได้เกิดทุกคราว แต่ชราและมรณะเกิดทุกคราวและกวาดต้อนมนุษย์ไปไม่เว้นแต่ละวัน บนโลกใบนี้มีคนเกิดทุกวันและตายทุกวัน พวกเราเพียงผลัดกันเกิดและเปลี่ยนกันตาย (สมบัติผลัดกันชม) กระทั่งกลายเป็นความชาชิน แต่ความจริงชราและมรณะนั้นเป็นมหันตภัยที่น่าสะพรึงกลัว เพราะมันไม่มีทางทัดทานและป้องกันได้เลย ถามว่า เธอควรทำอะไรกันแน่ ขณะยังมีชีวิตอยู่นี้

สมัยนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับในตอนกลางวัน ถวายอภิวาทแล้วประทับอยู่ ณ ที่ควร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า "ขอถวายพระพรมหาบพิตรพระองค์จะเสด็จไปไหนแต่ยังวัน"

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษกมัวเมาในความเป็นใหญ่ ยินดีให้กามราคะกลุ้มรุม ถึงความมั่นคงในรัฐประเทศ เอาชนะปฐพีมณฑลกว้างใหญ่ครอบครองอยู่ ย่อมมีราชกรณียกิจเหล่าใด บัดนี้หม่อมฉันกำลังขวนขวายในราชกรณียกิจเหล่านั้น พระพุทธเจ้าข้า"

"ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระองค์จะทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ณ ที่นี้ ข้าราชการของพระองค์ผู้หนึ่ง มีวาจาเป็นหลักฐานควรแก่การเชื่อถือ เดินทางมาจากทิศตะวันออก เข้ามาเฝ้าพระองค์แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า ขอใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโปรดทรงทราบ ข้าพระพุทธเจ้าเดินทางมาจากทิศตะวันออก

ณ ที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นภูเขาหินมหึมาสูงใหญ่เทียมเมฆกำลังกลิ้งมาบดทับหมู่บ้านประชาชนผู้คนสัตว์ทั้งหลาย พะยะค่ะ สิ่งใดที่ควรกระทำ ขอพระองค์ได้โปรดกระทำสิ่งนั้นโดยเร็วเถิด ลำดับนั้น ข้าราชการคนที่ ๒ มีวาจาเป็นหลักฐาน ควรแก่การเชื่อถือ เดินทางมาจากทิศตะวันตก ฯลฯ ถัดจากนั้น ข้าราชการคนที่ ๓ มีวาจาเป็นหลักฐาน ควรแก่การเชื่อถือ เดินทางจากทิศเหนือ ฯลฯ และต่อจากนั้น ข้าราชการคนที่ ๔ มีวาจาเป็นหลักฐาน ควรแก่การเชื่อถือ เดินทางมาจากทิศใต้ ณ ที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นภูเขาหินมหึมาสูงใหญ่เทียมเมฆกำลังกลิ้งมาบดทับหมู่บ้านประชาชนผู้คนสัตว์ทั้งหลาย พะยะค่ะ สิ่งใดที่ควรกระทำ ขอพระองค์ได้โปรดกระทำสิ่งนั้นโดยเร็วเถิด"

มหาบพิตร เมื่อมหาภัยร้ายกาจที่ทำให้มนุษย์พินาศใหญ่โตถึงเพียงนี้ บังเกิดขึ้นแล้วแก่พระองค์ อะไรเล่าจะเป็นกิจที่พระองค์ควรกระทำในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ได้แสนยากนี้"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อมหาภัยร้ายกาจที่ทำให้มนุษย์พินาศใหญ่โตถึงเพียงนี้ บังเกิดขึ้นแก่หม่อมฉัน อะไรเล่าจะเป็นกิจที่หม่อมฉันควรกระทำในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ได้แสนยากนี้ หากมิใช่การประพฤติธรรม การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม การบำเพ็ญบุญกุศล"

"มหาบพิตร อาตมภาพขอถวายพระพรให้พระองค์ทรงทราบว่า ชราและมรณะครอบงำพระองค์อยู่ ก็แลเมื่อชรามรณะครอบงำพระองค์อยู่ อะไรเล่าจะเป็นกิจที่พระองค์ควรกระทำในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ได้แสนยากนี้"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็แลเมื่อชรามรณะครอบงำหม่อมฉันอยู่ อะไรเล่าจะเป็นกิจที่หม่อมฉันควรกระทำในภาวะแห่งมนุษย์ที่ได้

แสนยากนี้ หากมิใช่การประพฤติธรรม การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม การบำเพ็ญบุญกุศล

การรบด้วยพลช้าง พลม้า พลรถ พลราบเหล่าใด ย่อมมีแก่พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้มูรธาภิเษก มัวเมาในความเป็นใหญ่ ยินดีให้กามราคะกลุ้มรุม ถึงความมั่นคงในรัฐประเทศ เอาชนะปฐพีมณฑลกว้างใหญ่ครอบครองอยู่ เมื่อชรามรณะครอบงำ คติวิสัยแห่งการรบด้วยพลช้าง พลม้า พลรถ พลราบเหล่านั้นย่อมไม่มีเลย

ในราชสกุลนี้มีมหาอำมาตย์ผู้มีมนต์ขลัง สามารถร่ายมนต์ทำลายข้าศึกที่ยกทัพมาให้แตกพ่ายได้ แต่เมื่อชรามรณะครอบงำนี่สิ คติวิสัยแห่งการรบด้วยมนต์ตรานั้นก็หามีไม่

อนึ่ง ในราชสกุลนี้ ทรัพย์สมบัติเงินทองทั้งที่อยู่ในพื้นดินทั้งที่อยู่ในเวหาสก็มีอยู่มากมาย หม่อมฉันสามารถใช้เป็นเครื่องมือยุแหย่ให้ข้าศึกที่ยกทัพมาแตกพ่ายได้ แต่เมื่อชรามรณะครอบงำนี่สิ คติวิสัยแห่งการรบด้วยทรัพย์สมบัติเหล่านั้นก็หามีไม่

ก็แลเมื่อชรามรณะครอบงำอยู่ อะไรเล่าจะเป็นกิจที่หม่อมฉันควรกระทำในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ได้แสนยากนี้ หากมิใช่การประพฤติธรรม การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม การบำเพ็ญบุญกุศล”

“ถูกแล้วๆ มหาบพิตร เมื่อชรามรณะครอบงำอยู่ อะไรเล่าจะเป็นกิจที่พระองค์ควรกระทำในภาวะแห่งความเป็นมนุษย์ที่ได้แสนยากนี้ หากมิใช่การประพฤติธรรม การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม การบำเพ็ญบุญกุศล”

พระผู้มีพระภาคผู้พระสุคตศาสดาก็ได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไป

อีกว่า

ภูเขาศิลาแท่งทึบมหึมาสูงใหญ่ จรดท้องฟ้า กลิ้งมาบดทับสัตว์
โดยรอบทั้ง ๔ ทิศ ฉันใด ชราและมรณะก็ฉันนั้นเหมือนกัน
ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
จัณฑาล คนเทขยะมูลฝอย ไม่เว้นใครๆ ไว้เลย
ย่อมย่ำยีเสียสิ้น ณ ที่นั้น ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลช้าง พลม้า
พลรถ พลราบ และไม่อาจเอาชนะได้ด้วยมนต์ตรา
หรือด้วยทรัพย์สมบัติใดๆ เพราะฉะนั้นแล คนผู้มีปัญญา
เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน ควรตั้งศรัทธาไว้มั่นในพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ ประพฤติปฏิบัติธรรมเถิด
บุคคลใดมีปรกติประพฤติปฏิบัติธรรมด้วยกาย วาจา ใจ
บัณฑิตทั้งหลายย่อมยกย่องสรรเสริญบุคคลนั้น
บุคคลนั้นละจากโลกนี้ไปแล้ว
ย่อมบันเทิงเบิกบานใจอยู่ในสรวงสวรรค์ ฯ

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง เธอสดับตรับฟังเรื่องราวที่สมควรสดับตรับฟังแล้ว ยังคิดจะเดินเวียนวนอยู่ในสังสารวัฏอยู่ใช่ไหม น่าแปลกจริง เธอไม่คิดเดินออกนอกสังสารวัฏเลย ขณะที่รู้ว่า นั่นเป็นการเดินที่ทรงคุณค่ามากที่สุด เดินออกจากความมืดมนมาพบความสว่างไสว Enlightenment "เพียรพ้นทุกข์" จะเดินออกจากทุกข์ทั้งมวล ความจริง เธอก็เบื่อวงเวียนของชีวิตปรารถนาความพ้นทุกข์อยู่เหมือนกัน แต่มักจะหาทางออกแบบง่ายๆ ว่า "ฉันไม่มีอุปนิสัย" อุปนิสัยอย่างนั้นหรือ เมื่อทราบว่าไม่มีอุปนิสัยก็แล้วทำไมไม่สร้างอุปนิสัยล่ะ เธอไม่

สร้างอุปนิสัยวันนี้ เธอจะไปสร้างวันไหน เริ่มต้นวันนี้กับเริ่มต้นวันหน้าไม่แตกต่างกันเลย เพราะชื่อว่า “เริ่ม” เหมือนกัน หากไม่เริ่มต้นวันนี้วันหน้าเธออาจจะไม่มีโอกาสก็เป็นได้ เพราะเธอตกอยู่ในเพศภาวะและภพภูมิที่ “ไม่ใช่” เสียแล้ว (นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน)

อย่างไรก็ตาม เธอยังไม่พร้อมเพียรสร้างอุปนิสัยก็ไม่เป็นไร ขอให้เดินอยู่บนเส้นทางบุญกุศล สั่งสมเป็นเหตุปัจจัยเพื่อมรรคผล “นิพฺพานปจฺจโย โหตุ” ยังถือว่าน่าอนุโมทนา อย่าไปสร้างข้อผูกมัดกักขังตนไว้ เธอออกจากเรือนบวชเป็นอนาคาริกไม่มีเรือนมิใช่หรือ ออกจากเรือนมาสู่วัด เธอไม่สร้างเรือน แต่กลับไปสร้างวัด สร้างพันธะทางลาภสักการะ เกียรติยศ ฐานันดรศักดิ์ เพิ่มพูนจนกลายเป็นข้อผูกมัดติดข้องพัวพัน “ติดกับงับเหยื่อ” เธอตกลงหลุมลาภสักการะถลำลึกจนถอนตัวไม่ขึ้น ติดอยู่ในพันธนาการที่แน่นหนาเสียแล้ว ไม่อาจหลบหลีกปลีกตัวออกมา จะโทษใครเล่า เมื่อเธอเพียรเพาะปลูกแต่ “ต้นสักทอง” ไม่เพียรเพาะปลูก “ต้นโพธิ์” บ้างเลย

ขอให้เธออย่าได้ขัดเคืองเลย โปรดพิจารณาโดยธรรมตามพระพุทธดำรัสจากสังยุตรนิกาย นิทานวรรคนี้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียง ช่างทารุณโหดร้าย มันให้ผลเผ็ดร้อน และทำอันตรายต่อการบรรลุอมตะบทนิพพาน ซึ่งไม่มีอะไรเลวร้ายยิ่งกว่า เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายควรตระหนักรู้อยู่เสมอว่า เราจะละลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียงนั้นเสีย จะมิยอมให้ลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียงนั้นครอบงำย่ำยีจิตของเรา

เปรียบเหมือนปลาบางตัวเห็นแก่เหยื่อ หลงกลืนกินเบ็ดที่พรานเบ็ดเกี่ยวเหยื่อหย่อนลงในแหล่งน้ำลึก มันกลืนกินเบ็ดของพรานเบ็ดนั้นเสียแล้ว ย่อมได้รับทุกข์ทรมานถึงความพินาศ พรานเบ็ดก็จะฆ่าแกงกินได้ตามความชอบใจ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า "พรานเบ็ด" นี้เป็นชื่อของมารใจบาป คำว่า "เบ็ด" นี้เป็นชื่อของลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียง ภิกษุผู้ยินดีพออกพอใจกับลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียงที่เกิดขึ้น เรากล่าวถึงภิกษุนั้นว่ากลืนกินเบ็ดของมารใจบาปเสียแล้ว เธอย่อมได้รับทุกข์ทรมานถึงความพินาศ มารใจบาปก็จะฉุดกระฉากลากดึงได้ตามความชอบใจ"

และพุทธดำรัสจากอังคุตรนิกาย จตุกกนิบาตนี้ว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อล่อลวงประชาชนก็หามิได้ เพื่อเกลี้ยกล่อมประชาชนก็หามิได้ เพื่อต้องการผลตอบแทนคือลาภสักการะและเกียรติยศชื่อเสียงก็หามิได้ เพื่อต้องการอวดอ้างวาทะก็หามิได้ เพื่อต้องการให้คนรู้จักเราหรือเราเป็นที่รู้จักก็หามิได้ หากแต่ตถาคตประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อระวังสังวรสลัดละ เพื่อคลายกำหนัดและดับกิเลส"

ดูเหมือนว่าเธอยังรีรอไม่เริ่มทำความเพียรสักที คงเพราะเธอถูกทัดทานด้วยคำพูดนี้แน่ๆ "ไม่ต้องปฏิบัติให้เหนื่อยยากหรอก ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏอย่างนี้แหละไปเรื่อยๆ สุดท้ายก็กลับเข้าสู่มรรคผลนิพพานได้เอง" เธอก็เชื่อเสียด้วยสิ มันช่างเป็นคำพูดของคนเกียจคร้านเสียนี่กระไร รู้ไหม คำพูดง่ายๆ ทำนองนี้มาจากไหน มันมาจาก Theological Proof ข้อพิสูจน์ความมีอยู่จริงของพระเจ้า Theology :

เทววิทยา คือวิชาบังคับของผู้คิดก้าวขึ้นไปเป็นบาทหลวงจะต้องเรียนอย่างจริงจัง ทั้งนี้ เพื่อให้คำตอบแก่ผู้สงสัยว่าพระเจ้ามีอยู่จริงอย่างไร

Theological Proof ข้อพิสูจน์ความมีอยู่จริงของพระเจ้าเสนอแนวทางว่า ทำการสืบค้นขึ้นไป เริ่มจากบุตรธิดาก่อน บุตรธิดามาจากไหน มาจากบิดามารดา บิดามารดามาจากไหน มาจากปู่ย่า ปู่ย่ามาจากไหน มาจากพ่อของปู่แม่ของย่า สืบค้นขึ้นไปเรื่อยๆ สุดท้ายก็ไปถึงผู้เป็นต้นกำเนิดของมวลมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่รังสรรค์สรรพสิ่ง ประหนึ่งเป็นแหล่งระบายสิ่งต่างๆ ออกมา เรียกชื่อว่า "The first cause : ปฐมเหตุ" และแล้วก็ยกให้ผู้เป็นต้นกำเนิดของมวลมนุษย์ที่เรียกว่า "The first cause" นั่นแหละเป็น "God : พระเจ้า" และก็เกิด "ทฤษฎีย้อนศร" ว่า เมื่อมนุษย์มีต้นกำเนิดมาจากพระเจ้า แม้มนุษย์จะท่องเที่ยวออกไปไกลแสนไกลเพียงใด สุดท้ายก็จะย้อนกลับเข้าสู่แหล่งต้นเดิมคือพระเจ้า

Theological Proof ข้อพิสูจน์ความมีอยู่จริงของพระเจ้านี้คล้ายกับหลักความเชื่อของศาสนาฮินดูว่า มีปรมาตมันและชีวาตมัน ปรมาตมันคืออัตตาใหญ่ ชีวาตมันคืออัตตาเล็ก ปรมาตมันเที่ยงอยู่เป็นอมตะ ส่วนชีวาตมันไม่เที่ยง ชีวาตมันแตกตัวออกมาจากปรมาตมันเหมือนสะเก็ดไฟแตกออกจากคบเพลิง เมื่อแตกตัวออกมาแล้วก็จะท่องเที่ยวไปเรื่อยๆ แม้จะท่องเที่ยวออกไปไกลแสนไกลเพียงใด สุดท้ายชีวาตมันก็จะย้อนกลับเข้าสู่แหล่งต้นเดิมคือปรมาตมัน

แม้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็พลอยผสมโรงเข้ากับ "ทฤษฎีอัตตา" นี้ได้อย่างกลมกลืน โดยแสดงว่า มีธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมานกาย ธรรมกายเป็นอาทิพุทธะซึ่งสถิตเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ประทับอยู่บนพรหมโลกชั้นที่ ๑๓ เรียกว่า

"อกนิษฐภูวนะ" หรือ "อกนิษฐพรหม" พระโพธิสัตว์สิทธัตถะเป็นนิรมานกายที่อวตารออกมาประสูติปรารภความเพียรตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบำเพ็ญพุทธกิจ และเมื่อดับขันธปรินิพพานแล้ว ก็ย้อนกลับเข้าสู่แหล่งต้นเดิมคืออาทิพุทธะ

ทฤษฎีแบบนี้เธอเชื่อหรือเปล่า รู้ไหม มันเป็นเพียงแนวคิดทฤษฎีของคนเกียจคร้านหาทางออกเพื่อให้ตนท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏได้อย่างสบายใจเท่านั้นเอง ทฤษฎีระเบิดตัวครั้งใหญ่ "Big Bang theory" ซึ่งถือว่าเป็นต้นกำเนิดของจักรวาลตามแนวคิดของนักดาราศาสตร์ยังน่าเชื่อถือกว่า นักดาราศาสตร์บอกว่า จักรวาลเริ่มจากปรากฏการณ์ Big Bang ระเบิดตัวครั้งใหญ่ เหมือนพลุหรือดอกไม้ไฟแตก เมื่อเกิดการระเบิดตัวครั้งใหญ่แล้ว มวลสารที่อัดแน่นอยู่ในประจุเล็กๆ เล็กยิ่งกว่าปรมาณูนั้นก็แตกกระจายออกมา ส่งผลให้เกิดการขยายตัวออกไปเป็นวงกว้าง กลายเป็นจักรวาลเล็กๆ และขยายตัวออกไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นจักรวาลใหญ่ ทุกวันนี้ก็ยังเชื่อว่าขยายออกไปไม่หยุด และขยายออกไปๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด มองเหตุผลตามทฤษฎีนี้ เธอมาจากไหนไม่รู้ (อวิชชา) แต่ถือว่าออกมาแล้ว เธอจะออกไปเรื่อยๆ และออกไปๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เธอจะท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏจนกระทั่งมองไม่เห็นทางย้อนกลับเลย

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง ทางประเสริฐ "อริยมรรค" คือ "มรรคาสู่ความพ้นทุกข์" เธอจะไม่สามารถพานพบได้ด้วยตนเอง หากท่านผู้นั้นไม่มาชี้บอก และแม้ท่านผู้นั้นมาชี้บอก ถ้าเธอไม่เพียรปฏิบัติเพื่อนิส-สรณะสลัดออกจริงๆ ก็พ้นทุกข์ไม่ได้ ท่านผู้นั้นคือใคร คือ "พระพุทธเจ้า" นั่นเอง พระองค์ทรงย้ำเตือนอยู่เสมอว่า "ตุมฺเหหิ กิจฺจมาตปฺปํ อกฺขา-ตาโร ตถาคตา เธอทั้งหลายต้องพากเพียร ตถาคตเพียงชี้บอกทาง"

พระพุทธเจ้าเพียงผู้เดียวที่ทรงรู้แจ้งและชี้บอกมรรคาประเสริฐนั้น ดังคำกราบทูลของพระสารีบุตรว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงทำมรรคาที่ยังไม่อุบัติให้อุบัติ ทรงบอกมรรคาที่ยังไม่มีใครบอก ทรงรู้แจ้งและชาญฉลาดในมรรคาอย่างแท้จริง สาวกทั้งหลายเดินตามมรรคานั้น"

"อริยมรรค" มรรคาประเสริฐสู่ความพ้นทุกข์นั้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "โปราณกมรรค" แปลว่า "ทางสายเก่า" เป็นทางสายเดิมที่พระพุทธเจ้าในอดีตดำเนินมาแล้ว พระพุทธเจ้าในอนาคตก็จะดำเนินไป และพระพุทธเจ้าในปัจจุบันก็ดำเนินเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ล้วนตรัสรู้บนทางสายเก่านี้ ทางสายอื่นๆ นำไปสู่การตรัสรู้ไม่ได้ ความเป็น "อริยบุคคล" ไม่ปรากฏอยู่บนสายทางอื่น ทั้งนี้ เพราะอริยสัจ ๔ เป็นเหตุเป็นผลแสดงถึงผลที่มาจากเหตุ ซึ่งจริงแท้อยู่ทุกกาลสมัย ใครๆ แม้พรหม เทพเทวาก็เปลี่ยนกลับไม่ได้ (อปฺปฏิวตฺติยํ) กล่าวคือ ทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ เหตุคือสมุทัยทำให้เกิดผลคือทุกข์ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ เหตุคือมรรคทำให้เกิดผลคือนิโรธ มรรคที่เจริญอบรมดีแล้วย่อมนำไปสู่นิโรธดับสมุทัยคือเหตุแห่งทุกข์ บทสรุปคือ "ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดก็ดับไปเป็นธรรมดา"

อริยบุคคลปรากฏทันที เมื่อมรรคกิจบนอริยมรรคสำเร็จ "อริยมรรค" สู่ "อริยบุคคล" ทางสายเดียวแต่ประกอบด้วยองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะดำริชอบ สัมมาวาจาเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะการงานชอบ สัมมาอาชีวะเลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะพยายามชอบ สัมมาสติระลึกชอบ สัมมาสมาธิตั้งมั่นชอบ เชื่อมโยงสัมพันธ์เนื่องถึงกันตลอดสาย แยกองค์ใดองค์หนึ่งออกไปไม่ได้ บนทาง

สายนี้หวังความเป็นอริยบุคคลได้ทุกกาลสมัย ดังพุทธดำรัสที่พระพุทธองค์ตรัสบอกแก่สุภัททปริพาชกก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า

"สุภัททะ ในธรรมวินัยใดไม่มีอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ในธรรมวินัยนั้นไม่มีสมณะที่ ๑ (โสดาบัน) สมณะที่ ๒ (สกทาคามี) สมณะที่ ๓ (อนาคามี) หรือสมณะที่ ๔ (อรหันต์) ในธรรมวินัยใดมีอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ในธรรมวินัยนั้นมีสมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ หรือที่ ๔ สุภัททะ ในธรรมวินัยนี้มีอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ในธรรมวินัยนี้จึงมีสมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ หรือที่ ๔ ธรรมวินัยอื่น ลัทธิอื่นๆ ไม่มี ว่างจากสมณะผู้รู้ทั่วถึงเหล่านั้น หากภิกษุเหล่านี้พึงอยู่โดยชอบ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์"

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง เรามักจะได้ยินคำพูดประโยคหนึ่งว่า "โชคดีที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา" โชคดีนั้นโชคดีอย่างไร พบพระพุทธศาสนาพบอะไร ถามว่า อะไรคือตัวเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา ขอตอบว่า อริยมรรคคือตัวเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา และอริยมรรคก็เป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาตราบเท่าที่ยังดำรงอยู่ เธอพบตัวเนื้อแท้นี้หรือเปล่า ถ้าเธอไม่พบอริยมรรคก็ไม่พบพระพุทธศาสนา เจอก็เหมือนไม่เจอ แต่เจอหรือไม่เจอก็มิใช่เรื่องสำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่าเมื่อพบเจอแล้วจะประพฤติปฏิบัติตามหรือเปล่า ถ้าเธอไม่ประพฤติปฏิบัติตามก็เปล่าประโยชน์โดยแท้ ไม่ถือว่าเธอโชคดีเลย

"โปราณกมรรค" เป็นทางสายเก่า ทางสายเดิม แต่จะเป็นทางสายใหม่สำหรับเธอ ทางสายประเสริฐซึ่งจะนำเธอไปสู่ความพ้นทุกข์ เธอผ่านการเดินทางมาแล้วใช่ไหม เธอต้องเคยเดินอยู่บนทาง ๔ สายนี้

ไม่สายใดก็สายหนึ่งแน่ๆ คือ

๑. ทางสายอบายภูมิ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน

๒. ทางสายสุคติภูมิ มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖

๓. ทางสายรูปาวจรภูมิ ๑๖

๔. ทางสายอรูปาวจรภูมิ ๔

รวมเป็น ๓๑ ภพภูมิ

บรรดาทางสายสังสารวัฏทั้งหมดนั้น เธออาจเคยพลัดเข้าสู่ทางสายรูปาวจรภูมิหรืออรูปาวจรภูมิ ซึ่งเป็นอุปริมวัฏฏะคือสังสารวัฏเบื้องสูง สูงและละเอียดประณีตยิ่งกว่าสวรรค์ ๖ ชั้นเสียอีก เธอเจริญฌานไปถึงพรหมโลกถือเป็นความโชคดี เพราะน้อยคนนักจะไปถึง เธอได้สถิตอยู่ประหนึ่งเป็นอมตะ แต่มองอีกมุมหนึ่งก็เป็นความโชคร้ายตรงที่สังสารวัฏของเธอจะยืดยาวออกไป มันยาวนานมากไม่รู้กี่กัปกี่กัลป์ เธอเป็นพระพรหมอยู่ในภูมิพรหมชั้นสูงก็จริง แต่ก็ไม่อาจรับประกันว่าตัวเธอจะรอดพ้นจากอบายภูมิได้หรือเปล่า เพราะเมื่อสิ้นอายุขัยตกลงมาเกิดเป็นมนุษย์เผลอพลาดไปกระทำกรรมชั่ว เธอก็ตกไปสู่อบายภูมิได้เหมือนกัน

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง บัดนี้เธอพร้อมเพียรเดินบนทางสายใหม่ "ทางสายวิวัฏ" นี้ไหม ทางสายวิวัฏนี้จะนำพาเธอพ้นจากเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเป็นวงจรอุบาทว์ได้ไม่ช้า เพราะถ้าเทียบระยะเวลาที่เธอเที่ยวเดินเวียนวนอยู่ในสังสารวัฏย่อมใช้เวลาเร็วกว่า ขอเพียงเธอไม่ปรารถนาพุทธภูมิ (สี่อสงไขยแสนกัป) ปัจเจกพุทธภูมิ (สองอสงไขยแสนกัป) มหาสาวกภูมิ (หนึ่งแสนกัป) เพียรเดินอยู่บนทางสายวิวัฏนี้จริงๆ ข้อกำหนดทางเวลาจะไม่มีเลย ขึ้นอยู่กับตัวเธอว่าสามารถปรารภความเพียรสั่งสมโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการได้ดีเพียงใด เมื่อเหตุปัจจัย

แห่งโพธิปักขิยธรรมพร้อมบริบูรณ์เมื่อใด เธอก็บรรลุอริยมรรคอริยผลเมื่อนั้น ทั้งนี้ เพราะอริยมรรคอริยผลเป็นอกาลิกไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง ท่านผู้หนึ่งเพียรเดินอยู่บนทางสายวิวัฏนี้ พิจารณาดูระยะเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบันคงนานทีเดียว ท่านบำเพ็ญบารมีมายาวนานมาก ผ่านภพผ่านชาติจนนับครั้งไม่ถ้วน เชื่อว่าท่านคงเคยเพียรเดินบนทางสายวิวัฏนี้มาแล้ว แต่ไม่สำเร็จมรรคผล กระทั่งถึงภพชาติสุดท้ายจึงสำเร็จ กระนั้นท่านก็ยังต้องเพียรเดินต่อ เดินและเดินอย่างไม่ท้อถอย เดินด้วยเท้าเปล่าสิ้นระยะทางเกือบ ๔,๐๐๐ กิโลเมตร ผ่านร้อนหนาวเหน็ดเหนื่อยยากลำบากจากแดนไกลเพื่อเข้าพบพระพุทธองค์

เรื่องราวของท่านผู้นั้นประทับใจซาบซึ้งมาก ฉันผู้พบเจอจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาอ่านทบทวนไปมาเกิดความโสมนัสปีติซาบซึ้งน้ำตาร่วงไหลเกิน ๑๐ ครั้ง แม้ขณะนั่งเขียนระลึกถึงอยู่นี้ก็ยังน้ำตาคลอเลย ช่างซาบซึ้งจริงๆ ตลอดเวลาที่ฉันทำความเพียรกำหนดจดจำทุกคำทุกตัวอักษรและทบทวนไปมา ประหนึ่งว่าฉันได้ร่วมเดินทางกับท่านผู้นั้นด้วย นับว่าเป็นบุญกุศลสำหรับฉัน และถ้าเธอได้อ่านก็นับว่าเป็นบุญกุศลเช่นเดียวกัน

ดูก่อนเธอผู้เดินทาง ฉันปรารถนาให้เธอเดินเหมือนท่านผู้นั้นจริงๆ เดินบนทางสายวิวัฏ เดินตามอริยมรรค เธอจงเพียรเดินเถิด เดินและเดิน รับรองว่า เธอจะไม่ว่างเปล่าจากผล เพราะนั่นเป็นการเดินประเสริฐที่สุด เดินอย่างมีคุณค่ามหาศาล... “เดินสู่โพธิธรรม”

เดินสู่โพธิธรรม

(จากธาตุวิภังคสูตรพระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พร้อมอรรถกถาเล่ม ๒๒)

สมัยเมื่อพระเจ้าพิมพิสารเสวยราชสมบัติในพระนครราชคฤห์ ณ มัชฌิมประเทศ พระเจ้าปุกกุสาติก็เสวยราชสมบัติในพระนครตักกศิลา ณ ปัจจันตประเทศเช่นเดียวกัน ครั้งนั้นพวกพ่อค้ากองเกวียนได้บรรทุกเอาสินค้าจำนวนมากจากพระนครตักกศิลาเดินทางไปค้าขายในพระนครราชคฤห์ ถือโอกาสนำเอาเครื่องบรรณาการไปทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควร พระเจ้าพิมพิสารตรัสถามว่า

"พวกท่านเป็นใครมาจากไหน"

"ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า พวกข้าพระบาทเป็นพ่อค้าเดินทางมาจากพระนครตักกศิลา พะยะค่ะ"

"พวกพ่อค้าทั้งหลาย บ้านเมืองของพวกท่านอุดมสมบูรณ์พืชพันธุ์ธัญญาหารมากมาย ข้าวปลาอาหารหาได้ง่าย ประชาราษฎรอยู่ร่มเย็นเป็นสุขหรือ"

"ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า เป็นดังพระราชกระแสรับสั่ง พะยะค่ะ"

พระเจ้าพิมพิสารทรงสนพระทัยตรัสถามประวัติความเป็นมาของพระนคร และตรัสถามถึงพระราชาเจ้านครตักกศิลาว่า

"เจ้าเหนือหัวของพวกท่าน ทรงพระนามว่าอย่างไร"

"ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า เจ้าเหนือหัวของพวกข้าพระบาททรงพระนามว่า พระเจ้าปุกกุสาติ พะยะค่ะ"

"พระเจ้าปุกกุสาติทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงสงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ เหมือนบิดามารดาสงเคราะห์บุตรธิดาหรือ"

"ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า พระเจ้าปุกกุสาติเจ้าเหนือหัวของพวกข้าพระบาททรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงสงเคราะห์ประชาชนด้วยสังคหวัตถุ ๔ เหมือนบิดามารดาสงเคราะห์บุตรธิดา พระองค์ทรงเป็นที่รักยิ่งของปวงชน พะยะค่ะ"

"เจ้าเหนือหัวของพวกท่าน ทรงเจริญพระชนมายุมีพระพรรษาเท่าไหร่"

"ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า เจ้าเหนือหัวของพวกข้าพระบาททรงเจริญพระชนมายุมีพระพรรษาเสมอกับพระองค์ พะยะค่ะ"

พระเจ้าพิมพิสารทรงพระราชประสงค์จะเจริญพระราชสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าปุกกุสาติเป็นพระสหาย ตรัสว่า

"พวกพ่อค้าเอ๋ย เจ้าเหนือหัวของพวกท่านทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม และยังมีพระพรรษาเสมอกับเรา พวกท่านสามารถจะเจริญพระราชสัมพันธไมตรีเจ้าเหนือหัวของพวกท่านกับเราให้เป็นพระสหายกันได้หรือไม่"

“ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้าฯ เป็นพระมหากรุณาธิคุณยิ่งพะยะค่ะ”

พระเจ้าพิมพิสารทรงพอพระทัยทรงสละภาษีแก่พ่อค้าเหล่านั้นและพระราชทานเรือนพัก ตรัสว่า

“พวกพ่อค้าเอ๋ย พวกท่านไปทำมาค้าขายภายในบ้านเมืองของเราแล้ว ก่อนจะเดินทางกลับจงมาพบเราด้วยนะ”

พวกพ่อค้าเหล่านั้นทูลรับสนองพระราชกระแสรับสั่งถวายบังคมแล้วออกไปค้าขายภายในพระนครราชคฤห์ กระทั่งสินค้าใกล้หมดก่อนจะเดินทางกลับนครของตนจึงพากันเข้าไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารอีกครั้ง ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควร พระเจ้าพิมพิสารรับสั่งว่า

“พวกพ่อค้าเอ๋ย ขอให้พวกท่านเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพเมื่อพวกท่านเดินทางถึงบ้านเมืองของตนแล้ว จงเข้าไปเฝ้าเจ้าเหนือหัวพระเจ้าปุกกุสาติทูลถามถึงความเกษมสำราญไร้พระโรคาพาธตามคำของเรา และจงทูลให้ทรงทราบว่า พระราชาเจ้านครราชคฤห์ทรงพระนามว่า พระเจ้าพิมพิสาร ทรงพระประสงค์จะเจริญพระราชสัมพันธไมตรีกับพระองค์เป็นพระสหาย”

พวกพ่อค้าเหล่านั้นทูลรับสนองพระราชกระแสรับสั่งแล้วไปรวบรวมสินค้า รับประทานอาหารเช้าเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ออกเดินทางแรมรอนไปกระทั่งถึงพระนครตักกศิลาเมืองของตน เข้าไปเฝ้าพระเจ้าปุกกุสาติ ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควร พระเจ้าปุกกุสาติตรัสถามว่า

“พวกพ่อค้าเอ๋ย พวกท่านไปไหนมา ไม่เห็นหลายวัน”

พวกพ่อค้าเหล่านั้นกราบทูลเรื่องราวทั้งหมดให้พระเจ้าปุกกุสาติทรงทราบ พระเจ้าปุกกุสาติทรงมีพระหฤทัยยินดีว่า

“พ่อทั้งหลาย ช่างดีจริงๆ เราได้เจริญพระราชสัมพันธไมตรีกับพระราชาแห่งมัชฌิมประเทศเป็นพระสหาย เพราะพวกท่านแท้ๆ”

เวลาต่อมาพวกพ่อค้ากองเกวียนชาวพระนครราชคฤห์ก็ได้เดินทางไปทำมาค้าขายภายในพระนครตักกศิลาเหมือนกัน ถือโอกาสนำเอาเครื่องบรรณาการไปทูลเกล้าฯ ถวายแด่พระเจ้าปุกกุสาติ ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ที่ควร พระเจ้าปุกกุสาติตรัสถามว่า

“พวกพ่อค้าเอ๋ย พวกท่านมาจากไหน”

“ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า พวกข้าพระบาทเดินทางมาจากพระนครราชคฤห์ พะยะค่ะ”

“พวกพ่อค้าเอ๋ย พวกท่านเดินทางมาจากพระนครของพระสหายเรา พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐพระสหายของเราทรงพระเกษมสำราญ ไร้พระโรคาพาธหรือ”

“ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้าฯ เป็นดังพระราชกระแสรับสั่ง พะยะค่ะ”

พระเจ้าปุกกุสาติรับสั่งให้ตีกลองป่าวประกาศว่า

“ท่านทั้งหลาย นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พวกพ่อค้ากองเกวียนหรือพวกพ่อค้าเดินเท้าที่เดินทางจากพระนครราชคฤห์มาสู่พระนครตักกศิลา จงให้เรือนพักและเสบียงจากพระคลังหลวง จงสละภาษี จงให้การคุ้มครอง อย่าทำอันตราย”

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารได้สดับข่าวนั้นแล้วก็ทรงมีรับสั่งให้ตีกลองป่าวประกาศในพระนครของพระองค์อย่างนั้นเหมือนกัน ล่วงมาถึงวันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปถวายแด่พระเจ้าปุกกุสาติว่า

"รัตนะทั้งหลายมีแก้วมณีและมุกดาเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นในปัจจันตประเทศ รัตนะใดที่ควรเห็นหรือควรสดับ เกิดขึ้นในราชสมบัติแห่งพระสหายของเรา ขอพระสหายของเราจงอย่าทรงได้หวงแหนรัตนะนั้นเลย"

ฝ่ายพระเจ้าปุกกุสาติก็ทรงส่งพระราชสาส์นไปถวายพระเจ้าพิมพิสารเช่นเดียวกันว่า

"ธรรมดามัชฌิมประเทศเป็นรัฐมณฑลที่กว้างใหญ่ รัตนะทั้งหลายมีแก้วมณีและมุกดาเป็นต้นย่อมเกิดขึ้น รัตนะใดที่ควรเห็นหรือควรสดับ เกิดขึ้นในราชสมบัติแห่งพระสหายของเรา ขอพระสหายของเราจงอย่าได้ทรงหวงแหนรัตนะนั้นเลย"

เมื่อล่วงกาลผ่านไปๆ พระเจ้าพิมพิสารกับพระเจ้าปุกกุสาติกษัตริย์สองพระองค์ แม้ไม่เคยพบเห็นกันมาก่อนก็ทรงเป็นพระสหายรักพระมิตรภาพแน่นแฟ้น ขณะที่ทั้งสองพระองค์ทรงส่งพระราชสาส์นมีกระแสพระราชดำรัสตรัสตอบกันไปมาอยู่อย่างนี้ พระราชบรรณาการก็ได้บังเกิดแก่พระเจ้าปุกกุสาติก่อน

ทราบว่าท้าวเธอได้ผ้ากัมพลเนื้อละเอียด ๘ ผืน มีห้าสี งดงามมาก ประมาณค่ามิได้ ทรงดำริว่า "ผ้ากัมพลเหล่านี้ช่างงามจริงๆ เราจะส่งไปถวายเป็นพระราชบรรณาการแด่พระสหายของเรา" ทรงมีพระบรมราชโองการรับสั่งกับพวกอำมาตย์ว่า

"พนาย พวกท่านจงให้ช่างทำผอบแข็งแรงขึ้นมา ๘ ผอบ ห่อหุ้มด้วยครั่งทำเป็นเหมือนก้อนครั่งสีแดงสด บรรจุผ้ากัมพลลงในผอบก้อนคลั่งเหล่านั้น พันผ้าขาวโดยรอบ ประทับตราพระราชลัญจกรส่งไปถวายแด่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐพระสหายของเรา"

พวกอำมาตย์ทูลรับสนองพระราชกระแสรับสั่งทำตามพระบัญชา ก่อนจะส่งพระราชบรรณาการนั้นไป ก็ได้พระราชทานพระราชสาส์นฉบับหนึ่งให้อำมาตย์ราชทูตถือไปกราบทูล ภายในพระราชสาส์นนั้นมีข้อความว่า

"ขอพระสหายจงแวดล้อมด้วยหมู่เสนาอำมาตย์ข้าราชบริพารทอดพระเนตรพระราชบรรณาการนี้ในท่ามกลางพระนครเถิด"

พวกอำมาตย์ราชทูตนำพระราชบรรณาการและพระราชสาส์นจากพระนครตักกศิลาเดินทางแรมรอนไปถึงพระนครราชคฤห์เข้าไปภายในพระราชวังของพระเจ้าพิมพิสารทูลเกล้าฯ ถวาย พระเจ้าพิมพิสารรับพระราชสาส์นมาทรงอักษรทราบความตามนั้นแล้ว ก็รับสั่งให้ราชบุรุษตีกลองป่าวประกาศว่า "ขอพวกอำมาตย์ราชมนตรีข้าราชบริพารไพร่ฟ้าประชาชนและพสกนิกรทุกหมู่เหล่าจงประชุมกันที่พระลานหลวง"

อำมาตย์ราชมนตรีข้าราชบริพารไพร่ฟ้าประชาชนและพสกนิกรทุกหมู่เหล่ามาประชุมกันที่พระลานหลวงอย่างเนืองแน่น พระเจ้าพิมพิสารทรงแวดล้อมด้วยหมู่เสนาอำมาตย์ข้าราชบริพารประทับบนพระราชบัลลังก์ภายใต้ร่มพระเศวตฉัตรที่กั้นอย่างงดงาม รับสั่งให้อำมาตย์ราชทูตนำพระราชบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงรับพระราช-บรรณาการนั้นๆ มาแล้ว ทรงทำลายรอยประทับตราพระราชลัญจกรคลี่ผ้าขาวออก ทอดพระเนตรครั่งที่ห่อหุ้มผอบสีแดงสดเห็นเป็นก้อนครั่งขนาดเขื่อง ทรงดำริว่า

"พระเจ้าปุกกุสาติพระสหาย คงสำคัญว่า พระสหายของเรามีพระราชหฤทัยรุ่งเรือง จึงทรงส่งพระราชบรรณาการนี้มาถวาย"

ทรงจับผอบก้อนครั่งมาก้อนหนึ่งทุบด้วยพระหัตถ์พลิกกลับไปกลับมาพิจารณาดูก็ไม่ทรงรู้ว่าภายในนั้นมีผ้ากัมพลอยู่ จึงทรงเอาผอบก้อนครั่งนั้นทุบที่เชิงพระราชบัลลังก์ ทันใดนั้นครั่งก็แตกกระจายออกมาปรากฏเป็นผอบที่งามเกลี้ยงเกลา ทรงเอาพระนขาแกะผอบออกทอดพระเนตรผ้ากัมพลภายในผอบนั้น ทรงจับยกขึ้นมาคลี่ออกดู และรับสั่งให้เปิดผอบออกทั้งหมด ภายในผอบแต่ละผอบล้วนมีผ้ากัมพลเหมือนกัน ทรงให้นำผ้ากัมพลเหล่านั้นทั้งหมดจากผอบแต่ละผอบมาคลี่ออก ปรากฏว่าผ้ากัมพลแต่ละผืนเป็น "รัตนกัมพล" ถึงพร้อมด้วยสีสันสัมผัสอ่อนนุ่ม กว้าง ๘ ศอก ยาว ๑๖ ศอก ประมาณค่ามิได้

มหาชนเห็นแล้วต่างก็ชูนิ้วขึ้นพากันดีใจกล่าวว่า

"พระเจ้าปุกกุสาติเป็นพระสหายของพระราชาพวกเรา แม้ไม่ทรงเคยประสบพบเห็นกันมาก่อน ก็ยังทรงส่งพระราชบรรณาการเห็นปานนี้มาถวาย สมควรแท้ที่จะเจริญพระราชสัมพันธไมตรีด้วย"

พระเจ้าพิมพิสารทรงให้ตีราคาผ้ากัมพลแต่ละผืน ปรากฏว่าผ้ากัมพลทุกผืนประมาณค่ามิได้เลย บรรดาผ้ากัมพลทั้งแปดผืนนั้นทรงถวายแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าสี่ผืน ทรงเก็บไว้ในพระราชวังสำหรับใช้ส่วนพระองค์สี่ผืน ทรงดำริว่า

"เมื่อเราจะส่งพระราชบรรณาการไปถวายพระสหายภายหลังก็ควรส่งพระราชบรรณาการที่ดียิ่งกว่า พระสหายได้ส่งพระราชบรรณาการประมาณค่ามิได้มาให้แก่เรา เราควรส่งอะไรไปถวายดี"

ถามว่า "ภายในพระนครราชคฤห์มคธรัฐนั้นไม่มีสิ่งอื่นใดที่ดียิ่งกว่านั้นหรือ"

ตอบว่า "ไม่มี หามิได้"

พระเจ้าพิมพิสารทรงมีพระบุญญาธิการมาก แต่หลังจากที่ได้ทรงบรรลุโสดาปัตติผลสำเร็จเป็นพระโสดาบันแล้ว ก็ไม่มีสิ่งอื่นใดสามารถทำให้พระองค์ทรงเกิดพระปีติโสมนัสได้เลย นอกจากพระรัตน-ตรัย ท้าวเธอจึงทรงปรารภเลือกรัตนะ

ธรรมดารัตนะ มี ๒ อย่าง คือ รัตนะไม่มีวิญญาณครองและรัตนะมีวิญญาณครอง รัตนะที่ไม่มีวิญญาณครอง ได้แก่ แก้ว แหวน เงินทอง เพชรนิลจินดา รัตนะที่มีวิญญาณครอง ได้แก่ สิ่งที่เนื่องด้วยอินทรีย์มีชีวิต ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รัตนะไม่มีวิญญาณครองคือ แก้วแหวน เงินทอง เพชรนิลจินดานั้น เกิดขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องประดับของมนุษย์ เพราะฉะนั้น รัตนะที่มีวิญญาณครองประเสริฐที่สุด

แม้รัตนะมีวิญญาณครองก็มีอยู่ ๒ คือ ดิรัจฉานรัตนะและมนุสส-รัตนะ ดิรัจฉานรัตนะ ได้แก่ ช้างแก้วและม้าแก้ว ดิรัจฉานรัตนะคือช้างแก้วม้าแก้วนั้น เกิดขึ้นมาเพื่อให้มนุษย์ใช้งาน เพราะฉะนั้น มนุสส-รัตนะประเสริฐที่สุด

แม้มนุสสรัตนะก็มีอยู่ ๒ คือ อิตถีรัตนะและปุริสรัตนะ อิตถีรัตนะคือหญิงแก้ว แม้เกิดแก่พระเจ้าจักรพรรดิ ก็ยังต้องปรนนิบัติรับใช้บุรุษ เพราะฉะนั้น ปุริสรัตนะประเสริฐที่สุด

แม้ปุริสรัตนะก็มีอยู่ ๒ คือ อาคาริกรัตนะและอนาคาริกรัตนะ แม้พระภิกษุที่บวชภายในวันนั้น พระเจ้าจักรพรรดิก็ยังทรงนมัสการด้วยพระเบญจางคประดิษฐ์ เพราะฉะนั้น อนาคาริกรัตนะประเสริฐที่สุด

แม้อนาคาริกรัตนะก็มีอยู่ ๒ คือ เสกขรัตนะและอเสกขรัตนะ พระเสกขะแม้ตั้งแสนองค์ก็ไม่ถึงส่วนพระอเสกขะเพียงองค์เดียว เพราะฉะนั้น อเสกขรัตนะประเสริฐที่สุด

แม้อเสกขรัตนะก็มีอยู่ ๒ คือ สาวกรัตนะและพุทธรัตนะ สาวกรัตนะแม้ตั้งแสนองค์ก็ไม่ถึงส่วนของพุทธรัตนะเพียงองค์เดียว เพราะฉะนั้น พุทธรัตนะประเสริฐที่สุด

แม้พุทธรัตนะก็มีอยู่ ๒ คือ ปัจเจกพุทธรัตนะและสัพพัญญูพุทธรัตนะ ปัจเจกพุทธรัตนะแม้ตั้งแสนองค์ก็ไม่ถึงส่วนของสัพพัญญูพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียว เพราะฉะนั้น สัพพัญญูพุทธรัตนะประเสริฐที่สุด

ชื่อว่ารัตนะที่จะเสมอเหมือนพุทธรัตนะย่อมไม่มีในโลกพร้อมทั้งเทวโลก

ทรงพระดำริว่า “เราจะส่งรัตนะที่ไม่มีอะไรเสมอเหมือนไปถวายพระสหายของเรา” จึงตรัสถามพวกอำมาตย์ราชทูตว่า

“พ่อทั้งหลาย รัตนะ ๓ อย่างนี้คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ปรากฏในรัฐประเทศของพวกท่านหรือ”

“ขอเดชะ องค์พระมหาราช แม้แต่เสียงก็ไม่ได้ยิน จะพบเห็นได้อย่างไร พะยะค่ะ”

พระเจ้าพิมพิสารทรงยินดีมีพระราชดำริว่า

“เราอาจกราบทูลอาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขอให้เสด็จไปพระนครพระสหายของเรา เพื่อแสดงธรรมโปรดประชาชนได้หรือไม่หนอ ทราบว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ทรงแรมคืนในปัจจันตประเทศเขตชายแดน เพราะฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงไม่ควรเสด็จไป เราอาจกราบอาราธนาพระมหาสาวกมีพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเป็นต้นขอให้เดินทางไปได้หรือไม่หนอ ทราบว่า หากพระมหาสาวกอยู่ในปัจจันตประเทศเขตชายแดนก็ควรรีบส่งคนไปนิมนต์รับกลับมาอยู่ในที่ใกล้ถวายความอุปถัมภ์ทีเดียว เพราะฉะนั้น พระมหาสาวกจึง

ไม่ควรไป แต่ถ้าเราส่งพระราชสาส์นเป็นพระราชบรรณาการใดไปแทน ก็เสมือนพระบรมศาสดาเสด็จไปเอง เสมือนพระมหาสาวกอรหันตสงฆ์ไปเหมือนกัน ดังนั้น เราจะส่งพระราชสาส์นเป็นพระราชบรรณาการนั้นไป”

ทรงดำริอีกว่า “เราจะสั่งให้ทำแผ่นทองคำ” จึงมีพระราชกระแสรับสั่งกับพวกอำมาตย์ว่า

“พนาย พวกท่านจงไปบอกให้นายช่างทองทำแผ่นทองคำกว้างสักหนึ่งคืบ ยาวประมาณสี่ศอก พอดีๆ อย่าให้หนานักบางนัก นำมาให้เราโดยด่วน เราจะลิขิตอักษรลงในแผ่นทองคำนั้น”

พวกอำมาตย์ทูลรับสนองพระราชกระแสรับสั่งแล้วก็ไปบอกนายช่างทองให้ทำแผ่นทองคำต้องตามพระประสงค์มาถวาย พระเจ้าพิมพิสารทรงรับแผ่นทองคำนั้นมาแล้ว วันรุ่งขึ้นทรงโสรจสรงพระวรกายสนานพระเศียรแต่เช้าตรู่ เสวยพระกระยาหารเช้า ทรงเปลื้องพระสุคนธมาลาและอาภรณ์เครื่องทรงกษัตริย์ออก ทรงฉลองพระองค์ด้วยผ้าขาวสองผืนอธิษฐานพระอุโบสถศีล ทรงถือชาดสีแดงด้วยพระขันทอง รับสั่งให้ปิดพระทวารทั้งหลายตั้งแต่ชั้นล่างจนถึงชั้นบน เสด็จขึ้นสู่พระปราสาทชั้นบน ทรงเปิดพระสีหบัญชรทางด้านทิศตะวันออก ประทับนั่งบนพื้นพระปราสาทที่สะอาดปราศจากฝุ่นละออง ทรงตั้งความเคารพไว้ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างแรงกล้า เริ่มบรรจงลิขิตพระอักษรลงในแผ่นทองคำนั้น

ทรงลิขิตพระพุทธคุณก่อนว่า

“อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ

ภควา แม้เพราะเหตุอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถีฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงตรัสรู้ตื่นและเบิกบานด้วยธรรม ทรงจำเริญจำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์”

และทรงลิขิตว่า “พุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก”

ต่อแต่นั้นทรงลิขิตว่า

“พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศมาอย่างเต็มรอบ จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระมารดา ยามประสูติกาลเสด็จออกจากพระครรภ์พระมารดาทรงพระนามอย่างนี้ เมื่อครองฆราวาสวิสัยทรงดำรงพระชนม์อยู่อย่างนี้ๆ ทอดพระเนตรเทวทูตทั้ง ๔ ทรงสลดสังเวชพระทัย เสด็จออกพระมหาภิเนษกรมณ์แสวงหาคุณใหญ่ ทรงเริ่มตั้งความเพียรอย่างยิ่งยวดบำเพ็ญทุกรกิริยา ทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยามาดำเนินตามสายทางมัชฌิมาปฏิปทา เสด็จสู่ควงต้นพระศรีมหาโพธิ์ประทับนั่งบนอปราชิตรัตนบัลลังก์ ทรงพิชิตมารตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงหมุนเคลื่อนกงล้อธรรมทำโลกวิวรณ์เปิดโลกด้วยประการฉะนี้

ไม่มีรัตนะอื่นใดในมนุสสโลก เทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์จะเสมอเหมือนพุทธรัตนะ พุทธรัตนะนี้ประเสริฐที่สุด”

ทรงลิขิตเป็นพระคาถาว่า

ยงฺกิญฺจิ วิตฺตํ อิธ วา หุรํ วา

สคฺเค สุวายํ รตนํ ปณีตํ

น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน

อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนํ ปณีตํ

เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ฯ

ทรัพย์น่าปลื้มใจอย่างใดอย่างหนึ่ง
ที่มีอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น
หรือรัตนะประณีตใดในสรวงสวรรค์
ทรัพย์และรัตนะนั้นจะเสมอเหมือนพระตถาคตไม่มี
พุทธรัตนะนี้เป็นรัตนะประณีตที่สุด
ด้วยสัจจะความจริงนี้ ขอจงมีแต่ความสวัสดี ฯ

ทรงลิขิตพระธรรมคุณว่า

"สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปนยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว พึงเห็นได้ด้วยตนเอง ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมมาใส่ตน วิญญูชนพึงรู้ได้เฉพาะตน"

ทรงลิขิตโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ อิทธิบาท ๔ สัมมัปปธาน ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ พระธรรมเห็นปานนี้พระบรมศาสดาทรงแสดงแล้ว

ทรงลิขิตเป็นพระคาถาว่า

ยมฺพุทฺธเสฏฺโฐ ปริวณฺณยี สุจึ
สมาธิมานนฺตริกญฺญมาหุ
สมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ
อิทมฺปิ ธมฺเม รตนํ ปณีตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ฯ

พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดทรงสรรเสริญ
สมาธิใดว่าสะอาดบริสุทธิ์
บัณฑิตกล่าวว่าสมาธิใดให้ผลไปตามลำดับ
สมาธิอื่นใดจะเสมอเหมือนสมาธิของพระพุทธเจ้านั้นไม่มี
ธรรมรัตนะนี้เป็นรัตนะประณีตที่สุด
ด้วยสัจจะความจริงนี้ ขอจงมีแต่ความสวัสดี ฯ

ทรงลิขิตพระสังฆคุณว่า

"สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ นั่นคือสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ควรรับของคำนับ ควรสักการะบูชา ควรแก่ทักษิณาทาน ควรกระทำอัญชลีกรรม เป็นเนื้อนาบุญของโลกอย่างยอดเยี่ยม"

ทรงลิขิตจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ทรงลิขิตถึงกุลบุตรที่ออกบวชว่า "กุลบุตรทั้งหลายฟังธรรมกถาของพระบรมศาสดาแล้วพากันออกบวช บางพวกละเศวตฉัตรเสด็จออกผนวช บางพวกละความเป็นอุปราชออกบวช บางพวกละตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้นออกบวช ครั้นบวชแล้วก็ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ สำรวมอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สันโดษมักน้อยด้วยปัจจัยสี่ เจริญสติบำเพ็ญเพียรละนิวรณธรรม บริกรรมฌานและเจริญวิปัสสนา สำเร็จอภิญญา บรรลุมรรคผล ถึงความสิ้นกิเลสอาสวะ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคถึงพร้อมด้วยคุณเห็นปานนี้"

ทรงลิขิตเป็นพระคาถาว่า

เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสฏฺฐา
จตฺตาริ เอตานิ ยุคานิ โหนฺติ
เย ทกฺขิเณยฺยา สุคตสฺส สาวกา
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ ฯ

บุคคล ๘ จำพวกจำนวน ๔ คู่ สัตบุรุษสรรเสริญ
ควรแก่ทักษิณาทาน เป็นสาวกของพระสุคตเจ้า
ทานที่ทายกถวายในบุคคลเหล่านี้ ย่อมมีผลานิสงส์มาก
สังฆรัตนะนี้เป็นรัตนะประณีตที่สุด
ด้วยสัจจะความจริงนี้ ขอจงมีแต่ความสวัสดี ฯ

ทรงลิขิตอานาปานสติกรรมฐาน ๑๖ ขั้นตอนโดยพิสดาร และทรงบรรจงลิขิตเป็นประโยคสุดท้ายว่า

"พระสหายเอ๋ย พระธรรมคำสอนที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ดีแล้วนั้น ย่อมนำสัตว์ทั้งหลายออกจากทุกข์ทั้งมวล หากพระสหายจะอาจสามารถไซร้ ก็ขอจงเสด็จออกผนวชเถิด"

ทรงม้วนแผ่นทองคำพันรอบด้วยผ้ากัมพลเนื้อละเอียด ค่อยๆ บรรจงวางลงในหีบแข็งแรง ทรงวางหีบแข็งแรงลงในหีบทองคำ ทรงวางหีบทองคำลงในหีบเงิน ทรงวางหีบเงินลงในหีบแก้วมณี ทรงวางหีบแก้วมณีลงในหีบแก้วมรกต ทรงวางหีบแก้วมรกตลงในหีบแก้วประพาฬ ทรงวางหีบแก้วประพาฬลงในหีบแก้วผลึก ทรงวางหีบแก้วผลึกลงในหีบแก้วทับทิม ทรงวางหีบแก้วทับทิมลงในหีบงา ทรงวางหีบงาลงในหีบรัตนะทุกอย่าง ทรงวางหีบรัตนะทุกอย่างลงในหีบเสื่อลำแพน ทรงวางหีบเสื่อลำแพนลงในผอบแข็งแรง

ต่อจากนั้น ทรงวางผอบแข็งแรงลงในผอบทองคำ ทรงวางผอบทองคำลงในผอบเงิน ทรงวางผอบเงินลงในผอบแก้วมณี ทรงวางผอบแก้วมณีลงในผอบแก้วมรกต ทรงวางผอบแก้วมรกตลงในผอบแก้วประพาฬ ทรงวางผอบแก้วประพาฬลงในผอบแก้วผลึก ทรงวางผอบแก้วผลึกลงในผอบแก้วทับทิม ทรงวางผอบแก้วทับทิมลงในผอบงา ทรงวางผอบงาลงในผอบรัตนะทุกอย่าง ทรงวางผอบรัตนะทุกอย่างลงในผอบเสื่อลำแพน ทรงวางผอบเสื่อลำแพนลงในหีบไม้แก่นจันทร์

และต่อจากนั้น ทรงวางหีบไม้แก่นจันทร์ลงในหีบทองคำ ทรงวางหีบทองคำลงในหีบเงิน ทรงวางหีบเงินลงในหีบแก้วมณี ทรงวางหีบแก้วมณีลงในหีบแก้วมรกต ทรงวางหีบแก้วมรกตลงในหีบแก้วประพาฬ ทรงวางหีบแก้วประพาฬลงในหีบแก้วผลึก ทรงวางหีบแก้วผลึกลงใน

หีบแก้วทับทิม ทรงวางหีบแก้วทับทิมลงในหีบงา ทรงวางหีบงาลงในหีบรัตนะทุกอย่าง ทรงวางหีบรัตนะทุกอย่างลงในหีบเสื่อลำแพน

เสร็จแล้วทรงพันรอบด้านนอกด้วยผ้าขาว ประทับตราพระราชลัญจกร รับสั่งกับพวกอำมาตย์ทั้งหลายว่า

"พนาย พวกท่านจงไปตกแต่งถนนหนทางในสถานที่ซึ่งอยู่ในอำนาจของเรา สถานที่กว้างสี่อุสภะและยาวแปดอุสภะต้องให้เรียบสะอาดงามเสมอ"

ทรงส่งทูตด่วนไปแจ้งบอกแก่ข้าราชการพลเรือนว่า

"จงประดับมังคลหัตถีช้างมงคล ตกแต่งบัลลังก์งดงามไว้บนหลังมังคลหัตถีช้างมงคลนั้น ยกเศวตฉัตรขึ้นกั้น อัญเชิญพระราชบรรณาการนี้ไปประดิษฐานไว้บนบัลลังก์หลังมังคลหัตถีช้างมงคลนั้น ตกแต่งพระนครถนนหนทางให้สวยงาม ประดับประดาด้วยธงชัย ธงแผ่นผ้า ต้นกล้วย หม้อน้ำเต็ม ของหอม ธูปเทียน และดอกไม้เป็นต้น เมื่อกระบวนพระราชบรรณาการเดินทางไปถึงในที่ใดๆ ขอให้ประชาชนในที่นั้นๆ จงทำการสักการะบูชาด้วยคันธมาลาของหอมพวงมาลาระเบียบดอกไม้"

พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพมคธรัฐทรงประดับด้วยเครื่องอลังการงามพร้อมสรรพ แวดล้อมด้วยเสนาอำมาตย์หมู่ใหญ่ เสียงประโคมดนตรีดุริยางค์ดังสนั่น ทรงดำริว่า "เราจะส่งพระราชบรรณาการยอดเยี่ยมนี้ไป" เสด็จพระราชดำเนินไปส่งพระราชบรรณาการจนสุดพระราชอาณาเขต พระราชทานพระราชสาส์นฉบับหนึ่งแก่อำมาตย์ราชทูต ภายในพระราชสาส์นนั้นมีข้อความว่า

"พระเจ้าปุกกุสาติพระสหายของเรา เมื่อทรงได้รับพระราชบรรณาการนี้แล้ว โปรดอย่าเปิดทอดพระเนตรท่ามกลางอำมาตย์ข้า-ราชบริพาร ขอจงเสด็จขึ้นพระปราสาทชั้นบนเปิดพระราชบรรณาการนี้ทอดพระเนตรเพียงพระองค์เดียวเถิด"

ครั้นพระราชทานพระราชสาส์นนี้แล้ว ทรงดำริว่า "พระบรมศาสดาเสด็จไปสู่ปัจจันตประเทศแล้ว" เสด็จลงประทับนั่งกับภาคพื้นถวายอภิวาทด้วยพระเบญจางคประดิษฐ์แล้วเสด็จกลับพระราชวัง พวกอำมาตย์ราชทูตได้อัญเชิญพระราชบรรณาการนั้นเดินทางแรมรอนไปเรื่อยๆ

ฝ่ายพระเจ้าปุกกุสาติได้สดับข่าวนั้นแล้วก็รับสั่งให้ตกแต่งพระนครถนนหนทางให้สวยงาม ประดับประดาด้วยธงชัย ธงแผ่นผ้าต้นกล้วย ตั้งแต่รัฐสีมาของพระองค์ เพื่อเตรียมต้อนรับพระราชบรรณาการ ทราบว่า พระราชบรรณาการนั้นได้เดินทางไปถึงพระนครตักกศิลาในวันพระอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำพอดี

พวกอำมาตย์ราชทูตอัญเชิญพระราชบรรณาการเข้าไปภายในพระราชวังทูลเกล้าฯ ถวายพระราชสาส์น พระเจ้าปุกกุสาติรับพระราชสาส์นมาทรงอักษรทราบความนั้นแล้ว ก็พระราชทานทรัพย์แก่อำมาตย์ราชทูตเหล่านั้นทรงกระทำปฏิการะตอบแทนตามความเหมาะสม รับสั่งให้มหาดเล็กถือพระราชบรรณาการขึ้นไปสู่พระปราสาทชั้นบน พระองค์ก็เสด็จขึ้นสู่พระปราสาทชั้นบน รับสั่งห้ามมิให้ใครๆ ตามเสด็จขึ้นไป ทรงให้นายทวารบาลประจำอยู่ทุกๆ พระทวาร ทรงเปิดพระสีหบัญชรทางด้านทิศตะวันออก ทรงให้วางพระราชบรรณาการไว้บนที่พระบรรทมสูง รับสั่งให้มหาดเล็กออกไป เสด็จลงประทับนั่งบนอาสนะต่ำกว่า ทรงทำลายตราประทับพระราชลัญจกร ทรงเปลื้องเครื่องห่อหุ้ม

ออก ทรงเปิดโดยลำดับตั้งแต่หีบเสื่อลำแพน ทอดพระเนตรหีบไม้แก่นจันทร์ ทรงดำริว่า "นี้เป็นมหาราชบรรณาการ รัตนะที่ควรสดับได้บังเกิดขึ้นแล้วในมัชฌิมประเทศอย่างแน่แท้"

ทรงเปิดหีบสุดท้ายดึงผ้ากัมพลเนื้อละเอียดที่พันรอบแผ่นทองคำออก ทอดพระเนตรแผ่นทองคำสุกปลั่งเหลืองอร่าม ทรงคลี่แผ่นทองคำนั้นออกทอดพระเนตรพระอักษรทั้งหลายที่เรียงรายอยู่ ทรงพระดำริว่า

"ตัวอักษรเหล่านี้น่าพึงพอใจจริงหนอ มีหัวขนาดเท่ากัน เรียงเป็นระเบียบเรียบร้อยดีชิดกันทั้งสี่มุม"

ทรงปรารภจะทรงอักษรตั้งแต่ต้นจนจบ เริ่มด้วยบทพุทธคุณว่า อิติปิ โส ภควา ทรงอักษรไปตามลำดับ เมื่อจบลงที่ "พุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก" เท่านั้น ก็เกิดพระปีติอย่างโอฬาร พระโลมาจากขุมพระโลมาเก้าหมื่นเก้าพันขุมลุกชูชันขึ้นพร้อมกัน พระปีติแผ่ซ่านไปทั่วพระสรรพางค์กาย ยิ่งทรงอักษรทบทวนไปมาพระปีติก็ยิ่งแผ่ซ่านอย่างหาระหว่างมิได้ ไม่ทรงทราบเสียด้วยซ้ำว่าพระองค์ประทับยืนหรือประทับนั่งอยู่ ทรงดำริว่า "เราได้สดับพระศาสนาที่เกิดขึ้นได้ยากนี้ตลอดแสนโกฏิกัป เพราะพระสหายแท้ๆ" ไม่อาจทรงอักษรต่อไปได้ ต้องประทับนั่งนิ่งๆ รอจนกว่าพระปีติแรงกล้านั้นสงบระงับ

ทรงเริ่มบทพระธรรมคุณว่า "สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม..." ทรงอักษรไปตามลำดับ เมื่อจบลงที่ "พระธรรมเห็นปานนี้พระบรมศาสดาทรงแสดงแล้ว" พระปีติอย่างโอฬารก็แผ่ซ่านไปทั่วพระสรรพางค์กายเช่นเดียวกัน ไม่อาจทรงอักษรต่อไปได้ ต้องประทับนั่งนิ่งๆ รอจนกว่าพระปีติแรงกล้านั้นสงบระงับ

ทรงเริ่มบทพระสังฆคุณว่า "สุปฏิปนฺโน ภควโต อรหโต สาวกสงฺโฆ... ทรงอักษรไปตามลำดับ เมื่อจบลงที่ "พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคถึงพร้อมด้วยคุณทั้งหลายเห็นปานนี้" พระปีติอย่างโอฬารก็แผ่ซ่านไปทั่วพระสรรพางค์กายเช่นเดียวกัน และเมื่อทรงอักษรอานาปานสติกัมมัฏฐานจบลงก็สามารถยังฌาน ๔ และฌาน ๕ ให้เกิดขึ้นได้ทันที พระองค์ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยพระปีติสุขในฌานนั้น ไม่มีใครเห็นพระองค์ นอกจากมหาดเล็กประจำพระองค์เพียงคนเดียว ทรงยังเวลาประมาณกึ่งเดือนให้ล่วงผ่านไปด้วยประการฉะนี้

ชาวพระนครต่างก็มาประชุมกันที่พระลานหลวงใกล้พระปราสาทอย่างเนืองแน่นส่งเสียงตะโกนโห่ร้องว่า

"ตั้งแต่วันที่พระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับพระราชบรรณาการนั้นมาแล้ว ก็ไม่เห็นเสด็จออกมาประพาสพระนคร ไม่เห็นทอดพระเนตรนางฟ้อนรำ ไม่เห็นประทานพระราชวินิจฉัยเลย ขอพระเจ้าอยู่หัวได้โปรดพระราชทานพระราชบรรณาการที่พระสหายส่งมาถวายคืนกลับไปเสียเถิด ธรรมดาพระราชาทั้งหลายมักจะหาทางหลอกลวงแม้ด้วยพระราชบรรณาการแล้วยึดเอาพระราชสมบัติของพระราชาฝ่ายตรงข้ามไป พระเจ้าอยู่หัวของพวกเราทรงกระทำอะไรอยู่หนอ"

พระเจ้าปุกกุสาติได้สดับเสียงตะโกนโห่ร้องของชาวพระนครนั้นแล้ว ทรงดำริว่า "เราจะธำรงไว้ซึ่งพระราชสมบัติหรือพระศาสนาของพระบรมศาสดาดี" ทรงตัดสินพระหฤทัยว่า "เราจะธำรงไว้ซึ่งพระศาสนาของพระบรมศาสดา" จึงจับพระขรรค์มาตัดพระเมาลีและพระเกศา เสด็จไปเปิดพระสีหบัญชรปล่อยโปรยพระเมาลีและพระเกศาลงไปในท่ามกลางประชุมชน รับสั่งว่า

“ท่านทั้งหลายจงถือเอามวยผมและเส้นผมนี้ครองราชสมบัติกันเถิด”

ชาวพระนครกำพระเมาลีและพระเกศานั้นชูขึ้นร้องเป็นเสียงเดียวกันว่า

“ขอเดชะ พระอาญามิพ้นเกล้า พระราชาทั้งหลายได้รับพระราชบรรณาการจากพระสหายแล้ว มิได้เป็นเช่นกับพระองค์”

ทราบว่า พระเกศาและพระมัสสุของพระราชาได้เป็นเหมือนพระเกศาและพระมัสสุของพระโพธิสัตว์แรกบรรพชา

พระเจ้าปุกกุสาติทรงส่งมหาดเล็กประจำพระองค์ให้ไปนำผ้าย้อมน้ำฝาดสองผืนและบาตรดินจากตลาดมาถวาย ทรงอธิษฐานผนวชเป็นบรรพชิตอุทิศเฉพาะพระบรมศาสดาและพระอรหันต์ทั้งหลายในโลกว่า “เราขอบวชอุทิศถวายพระบรมศาสดาและพระอรหันต์ทั้งหลายในโลก”

ทรงนุ่งผ้าย้อมน้ำฝาดผืนหนึ่งห่มผืนหนึ่งสะพายบาตร เสด็จจงกรมไปมาบนพื้นพระปราสาทอยู่สอง-สามรอบเพื่อดูว่า “บรรพชาของเรางามหรือไม่หนอ” ทรงทราบว่า “บรรพชาของเรางามแท้” จึงเปิดพระทวารเสด็จลงจากพระปราสาทไปตามลำดับ นายทวารบาลประจำทุกๆ พระทวารก็ดี พวกนางฟ้อนรำนางระบำก็ดี เห็นพระราชาเสด็จลงมาแล้วก็จำไม่ได้ พากันเข้าใจว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งมาแสดงธรรมโปรดพระเจ้าอยู่หัวของพวกเรา”

แต่ครั้นขึ้นไปพระปราสาทชั้นบน พบเห็นแต่ความว่างเปล่าที่แท่นพระบรรทมและพระราชอาสน์ไม่มีพระราชาอยู่เลย ก็รู้ทันทีว่า “พระเจ้าอยู่หัวเสด็จจากไปเสียแล้ว” ร้องเสียงดังขึ้นพร้อมกัน เหมือน

คนอยู่ในเรือที่กำลังอับปางท่ามกลางสมุทร พวกอำมาตย์ราชมนตรีเหล่าพลนิกายไพร่ฟ้าประชาชนและเหล่าพสกนิกรพากันแวดล้อมพระเจ้าปุกกุสาติที่ประทับอยู่กับภาคพื้น เกิดเสียงดังอื้ออึงไปหมด

พวกอำมาตย์ราชมนตรีกราบทูลว่า "ขอเดชะ ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ธรรมดาพระราชาทั้งหลายในมัชฌิมประเทศนั้นมักมีมายาเล่ห์เหลี่ยมมาก ขอพระองค์ได้โปรดส่งพระราชสาส์นไปสอบถามก่อนว่า พุทธรัตนะได้อุบัติขึ้นมาในโลกนี้จริงหรือไม่ เมื่อทรงทราบว่าอุบัติขึ้นมาแล้วจริงๆ จึงค่อยเสด็จไป ขอพระองค์ทรงยับยั้งก่อน เสด็จกลับเถิด พะยะค่ะ"

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรตรัสว่า "เราเชื่อพระสหายของเรา เรากับพระสหายไม่มีความแตกต่างกัน พวกท่านจงหยุดเสียเถิด" ถึงกระนั้นพวกอำมาตย์ราชมนตรีก็ยังพากันวิงวอนขอให้พระองค์เปลี่ยนพระหฤทัยเสด็จกลับ แต่พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรทรงมั่นพระหฤทัยมาก พวกอำมาตย์ราชมนตรีเหล่าพลนิกายไพร่ฟ้าประชาชนและเหล่าพสกนิกรได้แต่อาลัยอาวรณ์ บางพวกปีนขึ้นอยู่บนต้นไม้ บางพวกขึ้นไปอยู่บนกำแพงมองพระราชาเจ้าเหนือหัวของตนเสด็จจากไป

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรทรงดำริว่า "พระบรมศาสดาของเราเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์เพียงพระองค์เดียว ทราบว่า เมื่อพระบรมศาสดาทรงบรรพชาแล้ว ก็ไม่ทรงสวมฉลองพระบาท ไม่ทรงกั้นร่ม ไม่ประทับบนยานพาหนะ เสด็จไปด้วยพระบาทเปล่า เราละอายต่อพระบรมศาสดา ถ้าจะสวมรองเท้า กั้นร่ม นั่งบนยานพาหนะ เราควรเดินไปเหมือนพระบรมศาสดาเสด็จไป"

ทรงดำริต่อว่า "เราเดินทางไกลไม่อาจแยกออกไปตามลำพังผู้เดียว" จึงเสด็จติดตามพวกพ่อค้ากองเกวียนกลุ่มหนึ่งไป เมื่อพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรผู้สุขุมาลชาติบุคคลละเอียดอ่อนเสด็จดำเนินไปบนพื้นแผ่นดินที่ร้อนระอุ ฝ่าพระบาททั้งสองก็ระบมกลัดหนอง แตกเป็นแผล เกิดทุกขเวทนา

เมื่อพวกพ่อค้าตั้งค่ายพักแรม พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็เสด็จลงข้างทางประทับนั่งที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ไม่มีใครมาช่วยบีบนวดพระบาทหรือพระปฤษฎางค์เลย พระองค์ต้องประทับนั่งเข้าอานาปานสติจตุตถฌานข่มความเหน็ดเหนื่อยยากลำบากและความรุ่มร้อนจากการเดินทาง ทรงให้เวลาผ่านไปด้วยความยินดีในฌาน ถึงยามรุ่งอรุณก็ทรงกระทำพระสรีรกิจ เวลาอาหารเช้าพวกพ่อค้ารับบาตรมาบรรจุของควรเคี้ยวของควรฉันลงในบาตรถวาย ของควรเคี้ยวของควรฉันนั้นเป็นข้าวหุงดิบบ้าง เก่าๆ เศร้าหมองบ้าง แข็งเสมอกับก้อนกรวดบ้าง อาหารก็รสจืดสนิทและเค็มจัด กระนั้นก็ทรงพิจารณาเป็นดุจอมฤตเสวยของควรเคี้ยวของควรฉันนั้น และเสด็จติดตามพวกพ่อค้ากองเกวียนไปเรื่อยๆ

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรเสด็จดำเนินแรมรอนมาสิ้นระยะทาง ๒๐๐ โยชน์ (๓,๒๐๐ กิโลเมตร) กระทั่งถึงซุ้มประตูพระเชตวันมหาวิหาร ด้วยความเคารพในพระบรมศาสดาจึงไม่ตรัสถามว่า "พระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ไหน" และด้วยอำนาจพระราชสาส์นที่พระเจ้าพิมพิสารทรงส่งไป กระทำให้เป็นประดุจว่าพระบรมศาสดาเสด็จอุบัติขึ้นในพระนครราชคฤห์ ณ มัชฌิมประเทศ จึงไม่ตรัสถาม เสด็จดำเนินไปอีกสิ้นระยะทาง ๔๕ โยชน์ (๗๒๐ กิโลเมตร) กระทั่งถึงพระนครราชคฤห์ในยามพลบค่ำ ตรัสถามชาวพระนครว่า

"พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน"

"พระคุณเจ้าเดินทางมาจากไหนหรือขอรับ"

"เราเดินทางมาจากอุตตรประเทศ"

"ในอุตตรประเทศนั้น มีพระนครหนึ่งชื่อว่าสาวัตถี ระยะทางจากที่นี่ไปประมาณ ๔๕ โยชน์ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร ณ พระนครสาวัตถีนั้นขอรับ"

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรทรงดำริว่า "เราเดินทางมาไกลเหลือเกิน มิใช่กาลค่ำมืดเสียแล้ว เราไม่อาจย้อนกลับ คงต้องพักค้างแรมอยู่ในที่นี่สักคืนหนึ่งก่อน พรุ่งนี้จึงค่อยออกเดินทางไปเฝ้าพระบรมศาสดาแต่เช้า"

ตรัสถามว่า "เหล่าบรรพชิตที่มาถึงในยามวิกาลพักอยู่ที่ไหน" เมื่อทรงสดับว่า "พักอยู่ที่โรงนายช่างหม้อขอรับ พระคุณเจ้า"

จึงเสด็จเข้าไปหานายช่างหม้อชื่อ "ภัคควะ" ขอพักค้างแรมคืนหนึ่ง เมื่อนายช่างหม้ออนุญาตแล้ว ก็เสด็จเข้าไปประทับนั่งพักภายในโรงช่างหม้อนั้นเพียงพระองค์เดียว

ยามย่ำรุ่งจวนสว่างของวันนั้น พระบรมศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลก ทอดพระเนตรพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรเสด็จมาปรากฏภายในข่ายพระญาณ พิจารณาใคร่ครวญดูทรงรู้ความจริงว่า

"พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรนี้ได้อ่านพระราชสาส์นที่พระสหายส่งไปถวายเกิดพระราชศรัทธาถึงกับสละพระราชสมบัติกว้างใหญ่เกินร้อยโยชน์ เสด็จออกผนวชอุทิศเฉพาะเรา เดินทางแรมรอนมาสิ้นระยะทาง ๒๐๐ โยชน์แล้ว บัดนี้กำลังมุ่งหน้าไปพระนครราชคฤห์ ถ้าเราไม่ไปแสดงธรรมโปรดก็จะมิได้บรรลุอนาคามิผลสำเร็จเป็นอนาคามีบุคคล

และจะสวรรคตอย่างไร้ที่พึ่ง แต่ถ้าเราไปแสดงธรรมโปรดก็จะได้บรรลุอนาคามิผลสำเร็จเป็นอนาคามีบุคคล ก็เราบำเพ็ญบารมีมาสี่อสงไขยแสนกัปก็เพื่ออนุเคราะห์บุคคลเช่นนี้มิใช่หรือ อย่ากระนั้นเลย เราควรไปแสดงธรรมโปรดกุลบุตรนั้น”

ทรงกระทำพระสรีรกิจแต่เช้าตรู่ แวดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จไปรับบิณฑบาตภายในพระนครสาวัตถี เสด็จกลับจากบิณฑบาตเสวยพระกระยาหารแล้ว ก็เสด็จเข้าไปประทับในพระคันธกุฎีบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยครู่หนึ่ง ทรงดำริว่า

“กุลบุตรนั้นทำกิจที่ทำได้ยากซึ่งใครๆ ทำไม่ได้ สละพระราชสมบัติกว้างใหญ่เกินหนึ่งร้อยโยชน์ มิให้ใครติดตามเลย เสด็จออกไปแต่เพียงผู้เดียว”

พระบรมศาสดาไม่ตรัสบอกแก่พระภิกษุทั้งหลายเลย แม้แต่สองอัครสาวกคือพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จออกไปเพียงพระองค์เดียว ทรงดำริอีกว่า “กุลบุตรนั้นละอายต่อเรา ไม่นั่งยาน ช้าง ม้า รถและวอทอง ไม่กั้นร่ม ไม่สวมแม้แต่รองเท้า เดินไปเท้าเปล่า เราก็ควรเดินไปเท้าเปล่าเหมือนกัน” จึงเสด็จยาตราไปด้วยพระบาทเปล่า ทรงปกปิดพระพุทธสิริ คือ มหาปุริสลักษณะ ๓๒ อนุพยัญชนะ ๘๐ และพระรัศมีที่แผ่ซ่านออกมาประมาณวา ๑ เป็นเหมือนพระภิกษุธรรมดาๆ รูปหนึ่ง ดุจพระจันทร์เดือนเพ็ญหลบซ่อนอยู่ในกลุ่มเมฆ เสด็จพุทธดำเนินแรมรอนไปเรื่อยๆ กระทั่งยามเย็นพระอาทิตย์ใกล้จะอัสดง ก็เสด็จถึงโรงนายช่างหม้อภัคควะพอดีตรัสถามนายช่างหม้อผู้เป็นเจ้าของว่า

“ดูก่อนภัคควะ ถ้าท่านไม่หนักใจ เราจะขอพักอยู่ในโรงหม้อนี้สักคืนหนึ่ง”

นายช่างหม้อภัคควะทูลว่า

"พระคุณท่านขอรับ กระผมมิได้หนักใจเลย แต่ในโรงช่างหม้อนี้มีบรรพชิตรูปหนึ่งเข้าไปพักอยู่ก่อนแล้ว ถ้าบรรพชิตรูปนั้นอนุญาต ก็ขอนิมนต์พระคุณท่านพักตามสบายเถิด ขอรับ"

พระบรมศาสดาจึงเสด็จเข้าไปหาพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตร ซึ่งประทับนั่งพักอยู่ก่อน ตรัสว่า

"ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา ถ้าท่านไม่หนักใจนัก เราจะขอพักอยู่ในโรงช่างหม้อนี้สักคืนหนึ่ง"

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรทูลตอบว่า "อาวุโส โรงช่างหม้อออกกว้าง นิมนต์ท่านพักตามสบายเถิด"

พระบรมโลกนาถสุขุมาลชาติบุคคลอย่างยิ่ง ทรงละพระคันธกุฎีเป็นเช่นกับทิพยสถานวิมานทองเสด็จมาสู่โรงช่างหม้อ ทรงลาดสันถัดหญ้าลงบนพื้นซึ่งเรี่ยราดด้วยขี้เถ้า ภาชนะแตก หญ้าแห้ง ขี้ไก่และขี้สุกรสกปรกเหมือนเป็นสถานที่เททิ้งขยะอยากเยื่อ ทรงปูผ้าบังสุกุลจีวรแล้วเสด็จลงประทับนั่ง

พระบรมศาสดาทรงอุบัติในพระมหาสัมมตวงศ์ที่บริสุทธิ์ไม่เจือปน แม้พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็ทรงอุบัติในขัตติยครรภ์ที่บริสุทธิ์ไม่เจือปน พระบรมศาสดาทรงมีพระฉวีวรรณผุดผ่องดุจทองคำ พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็ทรงมีพระฉวีวรรณผุดผ่องดุจทองคำ พระบรมศาสดาทรงถึงพร้อมด้วยพระบุญญาภินิหาร พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็ทรงถึงพร้อมด้วยพระบุญญาภินิหาร พระบรมศาสดาทรงสละพระราชสมบัติเสด็จออกผนวช พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็ทรงสละพระราชสมบัติเสด็จออกผนวช ทั้งสองพระองค์เป็นกษัตริย์พระฉวีวรรณผุดผ่อง

ดุจทองคำ ถึงพร้อมด้วยพระบุญญาภินิหาร เสด็จออกจากราชสกุลมาผนวช แต่กลับเสด็จมาประทับนั่งอยู่ในโรงช่างหม้อซึ่งสกปรกรกเรื้อ โรงช่างหม้อจึงกลายเป็นสถานที่งามวิจิตร เสมือนถ้ำทองเป็นที่อาศัยของสองราชสีห์ ฉะนั้น

ขณะที่ทั้งสองพระองค์ประทับนั่งพักอยู่อย่างนั้น พระบรมศาสดาก็มิได้ทรงสำคัญว่า "เราเป็นสุขุมาลชาติบุคคลละเอียดอ่อนเดินมาสิ้นระยะทาง ๔๕ โยชน์ ควรสำเร็จสีหไสยาสน์พักสักครู่ให้หายเหนื่อยก่อน" กลับประทับนั่งเข้าผลสมาบัติทีเดียว

ฝ่ายพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็เช่นเดียวกัน มิได้ทรงสำคัญว่า "เราเดินมาสิ้นระยะทาง ๒๐๐ โยชน์ ควรนอนพักสักครู่บรรเทาความเหน็ดเหนื่อยก่อน" กลับประทับนั่งเข้าอานาปานสติจตุตถฌานทีเดียว

พระบรมศาสดาประทับนั่งสมาธินิ่ง พระวรกายตรง ดำรงพระสติไว้มั่น จนล่วงเลยราตรีไปมาก ถึง ๒ ยาม พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็ประทับนั่งสมาธินิ่ง พระวรกายตรง ดำรงพระสติไว้มั่น จนล่วงเลยราตรีไปมาก ถึง ๒ ยามเหมือนกัน

ถามว่า "พระบรมศาสดาเสด็จมาจากที่ไกลด้วยพระดำริว่า เราจะแสดงธรรมโปรดกุลบุตรนั้นมิใช่หรือ แต่เพราะเหตุไร จึงไม่ทรงแสดง"

ตอบว่า "ไม่ทรงแสดง เพราะเหตุว่า พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรยังไม่ระงับความเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางจะไม่อาจรองรับพระธรรมเทศนา จึงทรงรอให้ความเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางนั้นระงับลงก่อน"

พระบรมศาสดาเสด็จออกจากผลสมาบัติทรงลืมพระเนตรที่ประดับด้วยพระประสาทห้าแลดู ดุจเปิดพระสีหบัญชรแก้วมณีจาก

วิมานทองมองดู ทรงพระดำริว่า “กุลบุตรนี้ประพฤติน่าเลื่อมใสจริงหนอ เราควรถามดู” ตรัสถามว่า

“ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร”

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรตรัสตอบว่า

“อาวุโส ทราบว่า พระสมณโคดมศากยบุตรเสด็จออกจากศากยสกุลผนวช ก็พระสมณโคดมบรมศาสดาพระองค์นั้น ทรงมีพระกิตติศัพท์ดีงามแผ่ขจรขจายไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงรู้ตื่นเบิกบานด้วยธรรม ทรงจำเริญจำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ เราบวชอุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงเป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาค”

“ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา บัดนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่ไหนหรือ”

“อาวุโส ทราบว่า ทางทิศเหนือมีพระนครหนึ่งชื่อว่า สาวัตถี บัดนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่พระนครนั้น”

“ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา ท่านเคยพบเห็นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นหรือ และถ้าท่านพบเห็นแล้วจะรู้จักหรือ”

"อาวุโส เราไม่เคยพบเห็นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเลย และถ้าพบเห็นแล้วก็คงไม่รู้จัก"

พระผู้มีพระภาคทรงดำริว่า "กุลบุตรนี้บวชอุทิศเฉพาะเรา เราควรจะแสดงธรรมแก่เขา" จึงตรัสเตือนพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรว่า

"ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา เราจะแสดงธรรมแก่ท่าน ท่านจงตั้งใจฟังธรรมนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าว"

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรทูลรับว่า

"ชอบแล้ว อาวุโส เราจะตั้งใจสดับ นิมนต์ท่านแสดงธรรมเถิด"

พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงธรรมเทศนาว่า

"ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา คนเรานี้มีธาตุ ๖ แดนสัมผัส ๖ ความนึกหน่วงของใจ ๑๘ ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่บุคคลใดตั้งไว้แล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องสำคัญตนและไม่มีกิเลสเครื่องหมักหมม เมื่อไม่มีกิเลสเครื่องสำคัญตนและกิเลสเครื่องหมักหมม บัณฑิตย่อมเรียกบุคคลนั้นว่า 'มุนีผู้สงบ' ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ และพึงศึกษาแต่สันติเท่านั้น นี้คืออุเทศแห่งธาตุวิภังค์ ๖ ที่ควรธำรงทรงเอาไว้

ข้อที่เรากล่าวว่า คนเรานี้มีธาตุ ๖ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว เราอาศัยธาตุ ๖ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุนี้กล่าว

ข้อที่เรากล่าวว่า คนเรานี้มีแดนสัมผัส ๖ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว เราอาศัยแดนสัมผัส ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจนี้กล่าว

ข้อที่เรากล่าวว่า คนเรานี้มีความนึกหน่วงของใจ ๑๘ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว คือ บุคคลเห็นรูปด้วยตา ฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องผัสสะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ความนึกคิดด้วยใจ ย่อมนึกหน่วงรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ธรรมารมณ์ความนึกคิด ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโสมนัสดีใจ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งโทมนัสเสียใจ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาวางใจเฉย นี้คือความนึกหน่วงโสมนัสดีใจ ๖ นึกหน่วงโทมนัสเสียใจ ๖ นึกหน่วงอุเบกขาวางใจเฉย ๖ เราอาศัยเนื้อความเหล่านี้แลกล่าว

ข้อที่เรากล่าวว่า คนเรานี้มีธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว คือบุคคลมีปัญญาความรู้แจ้งเป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มีสัจจะความจริงเป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มีจาคะความสละเป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ มีอุปสมะความสงบเป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ เราอาศัยเนื้อความเหล่านี้แลกล่าว

ข้อที่เรากล่าวว่า ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ และพึงศึกษาแต่สันติเท่านั้น เราอาศัยอะไรกล่าว อย่างไรเล่า ชื่อว่าไม่พึงประมาทปัญญา

ธาตุนี้มี ๖ คือ ปฐวีธาตุธาตุดิน อาโปธาตุธาตุน้ำ เตโชธาตุธาตุไฟ วาโยธาตุธาตุลม อากาสธาตุธาตุอากาศ วิญญาณธาตุธาตุวิญญาณ

ก็ปฐวีธาตุธาตุดินเป็นไฉน ปฐวีธาตุภายในก็มี ปฐวีธาตุภายนอกก็มี ปฐวีธาตุภายในได้แก่สิ่งที่แข่นแข็ง กำหนดได้ มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือสิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่แข่นแข็ง นี้ก็เรียกว่า ปฐวีธาตุเหมือนกัน ปฐวีธาตุภายใน

และภายนอกก็ล้วนเป็นปฐวีธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นปฐวีธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายปฐวีธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดจากปฐวีธาตุนั้นได้

ก็อาโปธาตุธาตุน้ำเป็นไฉน อาโปธาตุภายในก็มี อาโปธาตุภายนอกก็มี อาโปธาตุภายในได้แก่สิ่งที่เอิบอาบ ซึมซาบไป กำหนดได้มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น มันเหลว น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือสิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่เอิบอาบซึมซาบไป นี้ก็เรียกว่า อาโปธาตุเหมือนกัน อาโปธาตุภายในและภายนอกก็ล้วนเป็นอาโปธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นอาโปธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายอาโปธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดจากอาโปธาตุนั้นได้

ก็เตโชธาตุธาตุไฟเป็นไฉน เตโชธาตุภายในก็มี เตโชธาตุภายนอกก็มี เตโชธาตุภายในได้แก่สิ่งที่อบอุ่น ร้อน กำหนดได้ มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ธาตุที่เป็นเครื่องยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และธาตุที่เป็นเหตุให้ของที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้มย่อยได้ หรือสิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่อบอุ่น ร้อน นี้ก็เรียกว่า เตโชธาตุเหมือนกัน เตโชธาตุภายในและภายนอกก็ล้วนเป็นเตโชธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นเตโชธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายเตโชธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดจากเตโชธาตุนั้นได้

ก็วาโยธาตุธาตุลมเป็นไฉน วาโยธาตุภายในก็มี วาโยธาตุภายนอกก็มี วาโยธาตุภายในได้แก่สิ่งที่พัดผันไป กำหนดได้ มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือสิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่พัดผันไป นี้ก็เรียกว่า วาโยธาตุเหมือนกัน วาโยธาตุภายในและภายนอกก็ล้วนเป็นวาโยธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นวาโยธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายวาโยธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดจากวาโยธาตุนั้นได้

ก็อากาสธาตุเป็นไฉน อากาสธาตุภายในก็มี อากาสธาตุภายนอกก็มี อากาสธาตุภายในได้แก่สิ่งที่ว่าง ปรุโปร่ง กำหนดได้ มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ช่องหู ช่องจมูก ช่องปากซึ่งเป็นทางให้กลืนของที่กิน ที่ดม ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม เป็นที่ตั้งของที่กิน ที่ดม ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้ม และเป็นทางระบายของที่กิน ที่ดม ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้มออกทางเบื้องล่าง หรือสิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่ว่าง ปรุโปร่ง นี้ก็เรียกว่าอากาสธาตุเหมือนกัน อากาสธาตุภายในและภายนอกก็ล้วนเป็นอากาสธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นอากาสธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายอากาสธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดอากาสธาตุนั้นได้

ต่อจากนั้นสิ่งที่เหลืออยู่ก็คือวิญญาณบริสุทธิ์ บุคคลย่อมรู้อะไรๆ ได้ด้วยวิญญาณนั้น คือ รู้ชัดว่า สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เปรียบเหมือนเกิดความร้อนเกิดไฟขึ้นได้ เพราะอาศัยไม้สองท่อนที่มาสีกัน ความร้อนและไฟที่เกิดจากไม้สองท่อนนั้นดับไป เพราะไม้

สองท่อนนั้นเองแยกออกจากกัน ฉันใด ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อสิ่งที่เหลืออยู่คือวิญญาณบริสุทธิ์ บุคคลย่อมรู้ชัดว่า สุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เพราะอาศัยผัสสะซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา จึงเกิดสุขเวทนา บุคคลเสวยสุขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยสุขเวทนาอยู่ แต่เพราะผัสสะซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้นดับไป บุคคลย่อมรู้ชัดว่า ความรู้สึกเสวยอารมณ์ที่เกิดแต่ผัสสะคือสุขเวทนานั้นดับไป เพราะอาศัยผัสสะซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา จึงเกิดทุกขเวทนา บุคคลเสวยทุกขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยทุกขเวทนาอยู่ แต่เพราะผัสสะซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้นดับไป บุคคลย่อมรู้ชัดว่า ความรู้สึกเสวยอารมณ์ที่เกิดแต่ผัสสะคือทุกขเวทนานั้นดับไป เพราะอาศัยผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนาไม่ทุกข์ไม่สุข จึงเกิดอทุกขมสุขเวทนา บุคคลเสวยอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยอทุกขมสุขเวทนาอยู่ แต่เพราะผัสสะเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้นดับไป บุคคลย่อมรู้ชัดว่า ความรู้สึกเสวยอารมณ์ที่เกิดแต่ผัสสะคือตัวอทุกขมสุขเวทนานั้นดับไป

ต่อจากนั้นสิ่งที่จะเหลืออยู่ก็คือ อุเบกขาบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว อ่อนนิ่มนวลควรแก่การงาน

เปรียบเหมือนนายช่างทองหรือลูกมือของนายช่างทองผู้ฉลาดติดเตาสุมเบ้าแล้ว ก็เอาคีมคีบทองใส่ลงในเบ้าหลอม ซัดน้ำไปดูไปเป็นระยะๆ ทองนั้นถูกไล่ขี้ออกแล้ว หมดฝ้าเนื้ออ่อนสลวย และผ่องแผ้ว เขาประสงค์เครื่องประดับชนิดใดๆ แหวน ตุ้มหู หรือกำไรทอง ก็สำเร็จความประสงค์จากทองนั้นได้ ฉันใด ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อเหลืออยู่แต่อุเบกขาบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว อ่อนนิ่มนวลควรแก่การงาน บุคคลนั้นย่อมรู้ชัดว่า ถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่อากาสานัญจายตนฌาน

และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่อากาสานัญจายตนฌาน อุเบกขาบริสุทธิ์ของเรานี้ก็จะอาศัยอากาสานัญจายตนฌานนั้น และยึดเอาอากาสานัญ-จายตนฌานนั้น ดำรงอยู่ตลอดกาลยาวนาน ถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่วิญญาณัญจายตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่วิญญาณัญ-จายตนฌาน อุเบกขาบริสุทธิ์ของเรานี้ก็จะอาศัยวิญญาณัญจายตนฌานนั้น และยึดเอาวิญญาณัญจายตนฌานนั้น ดำรงอยู่ตลอดกาลยาวนาน ถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่อากิญจัญญายตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่อากิญจัญญายตนฌาน อุเบกขาบริสุทธิ์ของเรานี้ก็จะอาศัยอากิญจัญญายตนฌานนั้น และยึดเอาอากิญจัญญายตนฌานนั้น ดำรงอยู่ตลอดกาลยาวนาน และถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่เนว-สัญญานาสัญญายตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่เนวสัญญา-นาสัญญายตนฌาน อุเบกขาบริสุทธิ์ของเรานี้ก็จะอาศัยเนวสัญญา-นาสัญญายตนฌานนั้น และยึดเอาเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น ดำรงอยู่ตลอดกาลยาวนาน

บุคคลนั้นย่อมรู้ชัดว่า ถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่อากาสา-นัญจายตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่อากาสานัญจายตน-ฌานนั้น จิตนี้ก็ยังเป็นสังขตะถูกปัจจัยปรุงแต่ง ถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่วิญญาณัญจายตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่วิญญาณัญจายตนฌานนั้น จิตนี้ก็ยังเป็นสังขตะถูกปัจจัยปรุงแต่ง ถ้าเราน้อมอุเบกขาอันบริสุทธิ์นี้ไปสู่อากิญจัญญายตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่อากิญจัญญายตนฌานนั้น จิตนี้ก็ยังเป็นสังขตะถูกปัจจัยปรุงแต่ง ถ้าเราน้อมอุเบกขาบริสุทธิ์นี้ไปสู่เนวสัญญานาสัญญา-ยตนฌาน และเจริญจิตเป็นธรรมควรแก่เนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น จิตนี้ก็ยังเป็นสังขตะถูกปัจจัยปรุงแต่ง

บุคคลนั้นจะไม่คิดถึงไม่คำนึงถึงความเจริญหรือความเสื่อมเลย เมื่อไม่คิดถึงไม่คำนึงถึง ย่อมไม่ยึดมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้งกลัว เมื่อไม่สะดุ้งกลัว ย่อมปรินิพพานเฉพาะตนทีเดียว ย่อมรู้ชัดว่า ขีณา ชาติ วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ กตํ กรณียํ นาปรํ อิตฺถตฺตาย ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีก

เมื่อบุคคลเสวยสุขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า สุขเวทนานั้นไม่เที่ยง แปรปรวนไป บัณฑิตไม่ติดใจเพลิดเพลิน เมื่อเสวยทุกขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า ทุกขเวทนานั้นไม่เที่ยง แปรปรวนไป บัณฑิตไม่ติดใจเพลิดเพลิน เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า อทุกขมสุขเวทนานั้นก็ไม่เที่ยง แปรปรวนไป บัณฑิตไม่ติดใจเพลิดเพลิน เมื่อเสวยสุขเวทนาก็ไม่ตามประกอบเสวย ละวางเฉยได้ เมื่อเสวยทุกขเวทนาก็ไม่ตามประกอบเสวย ละวางเฉยได้ เมื่อเสวยอทุกขมสุขเวทนาก็ไม่ตามประกอบเสวย ละวางเฉยได้ เมื่อบุคคลเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด และรู้ชัดว่า เมื่อถึงคราวสิ้นชีวิต ความเสวยอารมณ์ทั้งหมดที่พากันยินดีในโลกก็สงบระงับไป

เปรียบเหมือนประทีป อาศัยไส้และน้ำมันจึงลุกสว่าง เพราะสิ้นไส้และน้ำมัน และไม่มีการต่อไส้เติมน้ำมันอีก ประทีปนั้นก็หมดเชื้อดับไป ฉันใด ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อบุคคลเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีกายเป็นที่สุด เมื่อเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด ย่อมรู้ชัดว่า เราเสวยเวทนามีชีวิตเป็นที่สุด และรู้ชัดว่าเมื่อถึงคราวสิ้นชีวิต ความเสวยอารมณ์ทั้งหมดที่พากันยินดีในโลกก็สงบระงับไป เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้อย่างนี้ จึงชื่อ

ว่าถึงพร้อมด้วยปัญญา ซึ่งเป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจอย่างยิ่ง

ปัญญานี้คือความรู้ในความสิ้นทุกข์ทั้งปวงเป็นปัญญาประเสริฐยิ่ง วิมุตติความหลุดพ้นของบุคคลนั้นตั้งอยู่ในสัจจะเป็นคุณไม่กำเริบ เพราะสิ่งที่เปล่าประโยชน์เป็นธรรมดา นั้นเท็จ สิ่งที่ไม่เลอะเลือนเป็นธรรมดา คือพระนิพพาน นั้นจริง เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยความจริงอย่างนี้ จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยสัจจะ ซึ่งเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจอย่างยิ่ง ก็สัจจะคือพระนิพพานนี้ไม่มีความเลอะเลือนเป็นธรรมดาเป็นสัจจะประเสริฐยิ่ง

เพราะบุคคลนั้นไม่รู้มาก่อนจึงพรั่งพร้อมด้วยอุปธิ คือกิเลสที่เข้าครอบครองจิต แต่อุปธิเหล่านั้นเขาละได้แล้วตัดรากถอนโคน กระทำให้เป็นประดุจตาลยอดด้วนที่ไม่งอกไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยการสละอย่างนี้ จึงชื่อว่า ถึงพร้อมด้วยจาคะ ซึ่งเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจอย่างยิ่ง ก็จาคะคือความสละคืนอุปธิทั้งปวง นี้เป็นจาคะประเสริฐยิ่ง

เพราะบุคคลนั้นไม่รู้มาก่อนจึงมีอภิชฌาความทะยานอยากได้ ราคะความกำหนัดใคร่รุนแรง พยาบาทความอาฆาตมาดร้าย อวิชชาความไม่รู้หลงงมงาย แต่อกุศลธรรมนั้นๆ เขาละได้แล้วตัดรากถอนโคน กระทำให้เป็นประดุจตาลยอดด้วนที่ไม่งอกไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยความสงบอย่างนี้ จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยอุปสมะความสงบระงับซึ่งเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจอย่างยิ่ง ก็อุปสมะคือความเข้าไปสงบระงับราคะ โทสะ โมหะ นี้เป็นอุปสมะประเสริฐยิ่ง

ข้อที่เรากล่าวว่า ไม่พึงประมาทปัญญา พึงตามรักษาสัจจะ พึงเพิ่มพูนจาคะ พึงศึกษาสันติเท่านั้น เราอาศัยเนื้อความเหล่านี้แลกล่าว

ข้อที่เรากล่าวว่า คนเรานี้มีธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่บุคคลใดตั้งไว้แล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องสำคัญตนและไม่มีกิเลสเครื่องหมักหมม เมื่อไม่มีกิเลสเครื่องสำคัญตนและไม่มีกิเลสเครื่องหมักหมม บัณฑิตย่อมเรียกบุคคลนั้นว่า "มุนีผู้สงบ" เราอาศัยอะไรกล่าว คือ ความสำคัญตนอย่างนี้ว่า เราเป็น เราไม่เป็น เราจะเป็น เราจะไม่เป็น เราจะต้องเป็นสัตว์มีรูป เราจะต้องเป็นสัตว์ไม่มีรูป เราจะต้องเป็นสัตว์มีสัญญา เราจะต้องเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา เราจะต้องเป็นสัตว์มีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็มิใช่ ความสำคัญตนจัดเป็นโรค หัวฝี และลูกศร เพราะล่วงละความสำคัญตนนั้นเสียได้ทั้งหมด บัณฑิตย่อมเรียกบุคคลนั้นว่า มุนีผู้สงบ ก็แลมุนีผู้สงบนี้ ย่อมไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่กำเริบ ไม่ทะเยอทะยาน และมุนีผู้สงบนี้ก็ไม่มีเหตุที่จะต้องเกิด เมื่อไม่เกิด จะแก่ได้อย่างไร เมื่อไม่แก่ จะตายได้อย่างไร เมื่อไม่ตาย จะกำเริบได้อย่างไร เมื่อไม่กำเริบ จะทะเยอทะยานได้อย่างไร

ข้อที่เรากล่าวว่า คนเรานี้มีธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่บุคคลใดตั้งไว้แล้ว ไม่มีกิเลสเครื่องสำคัญตนและไม่มีกิเลสเครื่องหมักหมม เมื่อไม่มีกิเลสเครื่องสำคัญตนและไม่มีกิเลสเครื่องหมักหมม บัณฑิตย่อมเรียกบุคคลนั้นว่า "มุนีผู้สงบ" เราอาศัยเนื้อความเหล่านี้แลกล่าว

ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา นี้คืออุเทสแห่งธาตุวิภังค์ ๖ ที่ควรธำรงทรงเอาไว้ ท่านจงธำรงทรงอุเทศแห่งธาตุวิภังค์ ๖ ที่เราแสดงไว้โดยย่อนี้เถิด"

ในกาลจบลงแห่งพระธรรมเทศนา แสงอรุณและการเปล่งพระรัศมีได้ปรากฏเกิดขึ้นพร้อมกันทีเดียว ทราบว่า เมื่อพระบรมศาสดาแสดงธรรมจบลงก็ทรงเปิดเผยพุทธสิริเปล่งพระฉัพพรรณรังสีออกไปโรงช่างหม้อพลันรุ่งโรจน์โชติช่วงเป็นอันเดียวกัน พระฉัพพรรณรังสีแผ่ซ่านซวาลย์ออกไปเป็นกลุ่มๆ ทำทิศทั้งปวงให้สว่างไสว ถนนหนทางพื้นดินงามรังรอง ดุจปูด้วยแผ่นทองคำ ดุจรุ่งเรืองด้วยดอกคำและรัตนะล้ำค่านานาชนิด กะพริบระยิบระยับวับวาว

พระบรมศาสดาทรงอธิษฐานว่า “ขอให้ชาวพระนครจงเห็นเรา”

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรประทับนั่งตั้งพระทัยสดับพระธรรมเทศนาส่งกระแสจิตคล้อยตาม ในกาลจบลงแห่งพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุอนาคามิผลสำเร็จเป็นพระอริยอนาคามีบุคคล แม้ไม่เห็นพุทธสิริและพระฉัพพรรณรังสีที่ฉานฉายออกมาก็ทรงทราบทันทีว่า บุคคลผู้นั่งแสดงธรรมอยู่เบื้องหน้าตนนี้เป็นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธ-เจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย แสนจะปลาบปลื้มโสมนัสว่า

“พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดเราแล้ว พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดเราแล้ว”

รีบเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะทำผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ก้มลงถวายอภิวาทหมอบกราบแทบพระยุคลบาทของพระบรมศาสดากราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โทษได้ตกต้องข้าพระองค์ผู้โง่เขลาไม่ฉลาด ที่บังอาจเรียกพระผู้มีพระภาคด้วยถ้อยคำว่า ‘อาวุโส’ ขอพระผู้มีพระภาคโปรดประทานโทษให้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด เพื่อความสำรวมระวังต่อไป”

"ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา เอาเถอะ โทษได้ตกต้องเธอผู้โง่เขลาไม่ฉลาด ที่เรียกเราด้วยถ้อยคำว่า 'อาวุโส' แต่เพราะเธอเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วปรับปรุงแก้ไขตามธรรม เพื่อความสำรวมระวังต่อไป เรายกโทษล่วงเกินนั้นให้แก่เธอ ข้อที่บุคคลเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้วปรับปรุงแก้ไขตามธรรม เพื่อความสำรวมระวังต่อไปนั้น ถือเป็นความเจริญในอริยวินัย"

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคด้วยเถิด"

"ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา บาตรและจีวรของเธอครบบริบูรณ์แล้วหรือ"

"ยังไม่ครบบริบูรณ์ พระพุทธเจ้าข้า"

"ดูก่อนกุลบุตรผู้ศรัทธา ถ้าเช่นนั้น เธอควรไปแสวงหาบาตรและจีวรก่อนเถิด เพราะตถาคตย่อมมิให้กุลบุตรผู้มีบาตรและจีวรไม่ครบบริบูรณ์บรรพชาอุปสมบท"

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตร ทรงปลาบปลื้มโสมนัสชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ทรงถวายอภิวาท เสด็จลุกจากอาสนะถวายความเคารพกระทำประทักษิณ ๓ รอบแล้ว เสด็จหลีกไปแสวงหาบาตรและจีวร

เมื่อจะทรงแสวงหาบาตรและจีวร พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็มิได้เสด็จไปพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร และมิได้เสด็จไปหาพวกพ่อค้ากองเกวียนชาวเมืองตักกศิลาเลย ทรงดำริว่า

"การเลือกแสวงหาบาตรและจีวรตามความชอบใจและไม่ชอบใจในสถานที่นั้นๆ ไม่สมควรแก่เรา พระนครออกกว้างใหญ่ เรา

จะแสวงหาที่ท่าน้ำ ป่าช้า กองขยะหยากเยื่อ และตามตรอกซอกซอย”

ขณะที่พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรกำลังแสวงหาท่อนผ้าที่กองขยะหยากเยื่ออยู่นั้น โคแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่งพลันพุ่งเข้ามาขวิดชน พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรผู้กำลังอ่อนแรงและระโหยหิวกระเด็นออกไปสวรรคตในกลางอากาศตกลงมานอนคว่ำพระพักตร์อยู่บนกองขยะหยากเยื่อนั้นเหมือนรูปทองคำ ครั้นสวรรคตแล้วก็เสด็จไปอุบัติเป็นอนาคามีพรหมในพรหมโลกชั้นอวิหา และบรรลุพระอรหัตผลดับขันธนิพพานทันที

ชาวพระนครทราบว่าพระบรมศาสดาเสด็จมาถึงพระนครราชคฤห์แล้ว ต่างก็ส่งข่าวบอกต่อๆ กันไปว่า “พระบรมศาสดาเสด็จมาแล้วๆ บัดนี้ประทับอยู่ที่โรงช่างหม้อของนายภัคควะ” เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบข่าวนั้นแล้วก็รีบเสด็จมาเฝ้าพระบรมศาสดาที่โรงช่างหม้อนั้น ถวายอภิวาทแล้ว ทูลถามว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาเมื่อไร”

“ขอถวายพระพรมหาบพิตร ตถาคตมาเมื่อพระอาทิตย์ตกดินเย็นวานนี้”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาด้วยเหตุอะไร”

“ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระเจ้าปุกกุสาติพระสหายของพระองค์ทรงอ่านพระราชสาส์นที่พระองค์ส่งไปถวายแล้ว เสด็จออกจากพระราชวังผนวชอุทิศเฉพาะตถาคต เสด็จจากพระนครตักกศิลามาสู่พระนครสาวัตถีสิ้นระยะทาง ๒๐๐ โยชน์ และเสด็จจากพระนครสาวัตถีมาสู่พระนครราชคฤห์สิ้นระยะทาง ๔๕ โยชน์ ทรงเข้าไปประทับอยู่ที่โรงช่างหม้อ ตถาคตมาเพื่อแสดงธรรมโปรดพระสหายของพระองค์ พระสหายของพระองค์ได้สดับธรรมกถาแล้วบรรลุอนาคามิผล”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้พระเจ้าปุกกุสาติพระสหายของหม่อมฉันประทับอยู่ที่ไหน”

“ขอถวายพระพรมหาบพิตร พระเจ้าปุกกุสาติพระสหายของพระองค์ทรงขอบรรพชาอุปสมบทกับตถาคตแล้ว ขณะนี้กำลังเสด็จออกไปแสวงหาบาตรและจีวรอยู่ เพราะบาตรและจีวรยังไม่ครบบริบูรณ์”

พระบรมศาสดาตรัสบอกอย่างนี้แล้วก็เสด็จกลับพระเชตวันมหาวิหาร ณ พระนครสาวัตถี พระเจ้าพิมพิสารก็กราบทูลลาพระบรมศาสดาเสด็จไปตามทางที่พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรเสด็จออกไปแสวงหาบาตรและจีวร ทรงดำริว่า

“พระสหายของเราได้ทรงอ่านสาส์นที่เราส่งไปถวายเท่านั้นก็ถึงกับสละราชสมบัติที่ทรงครอบครองอยู่เสด็จออกผนวช เสด็จดำเนินทางไกลมาถึงขนาดนี้ ชื่อว่ากระทำกิจที่ทำได้ยาก ซึ่งใครๆ ทำไม่ได้ เราจะสักการะพระสหายของเราด้วยเครื่องสักการะบรรพชิต”

รับสั่งกับพวกอำมาตย์ว่า

“พนาย พวกท่านจงออกไปตามหาพระสหายของเราโดยเร็ว”

พวกอำมาตย์ทูลรับสนองพระราชกระแสรับสั่งแล้วรีบออกไปตามหาพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตร เห็นสวรรคตนอนคว่ำพระพักตร์อยู่บนกองขยะหยากเยื่อ รีบกลับมากราบทูลพระเจ้าพิมพิสารให้ทรงทราบ พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปทอดพระเนตรพระเจ้าปุกกุสาติพระสหายที่สวรรคตอยู่บนกองขยะหยากเยื่อ ทรงเศร้าพระทัยมาก คร่ำครวญว่า

“โอหนอ ท่านทั้งหลาย เราไม่ได้ถวายการต้อนรับสักการะพระสหายของเราเลย พระสหายของเราไม่มีที่พึ่งเสียแล้ว”

รับสั่งให้ยกพระบรมศพของพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรขึ้นมาวางไว้บนเตียงในสถานที่เหมาะสม รับสั่งให้โสรจสรงพระวรกายชำระให้สะอาด ช่างกัลบกตัดพระเกศาและโกนพระมัสสุ ทรงให้ฉลองพระองค์ด้วยผ้าขาวบริสุทธิ์ตกแต่งด้วยเพศพระราชา ทรงให้ยกขึ้นมาประทับบนวอทอง เชิญเสด็จเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ทรงให้ทำการบูชาสักการะด้วยคันธมาลาของหอมพวงมาลาระเบียบดอกไม้ เชิญเสด็จออกจากพระบรมมหาราชวัง ทรงให้ทำพระมหาจิตกาธานด้วยไม้หอมเป็นจำนวนมาก ครั้นทรงถวายพระเพลิงแล้วก็อัญเชิญพระธาตุของพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรมาประดิษฐานไว้ในพระสถูปเจดีย์ เพื่อให้ศรัทธาสาธุชนบูชาสักการะเป็นบุญกุศลต่อไป.

แด่พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตร

พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตร สู่พิสุทธิ์โพธิธรรมแสนล้ำค่า
เสด็จจากพระนครตักกศิลา ดำเนินมาเพียงองค์เดียวเที่ยวสัญจร
ไม่ประหวั่นพรั่นพรึงถึงร้อนหนาว ยาตราก้าวเหยียบย่างไม่ย่อหย่อน
สองร้อยโยชน์ระยะทางที่แรมรอน อนุสรระลึกน้อมถึงจอมไตร
ออกผนวชอุทิศองค์พระทรงฤทธิ์ ด้วยดวงจิตคงมั่นมิหวั่นไหว
แม้เหน็ดเหนื่อยลำบากยากเพียงใด ก็หาไม่ลดละพระพากเพียร
เสด็จถึงโรงช่างหม้อขอหยุดพัก คืนเดียวจักเดินต่อไปไม่แปรเปลี่ยน
สังสารวัฏสับสนช่างวนเวียน ขอพาเหียรออกนอกบอกอำลา
พุทธองค์ทรงตรวจดูล่วงรู้ชัด มิข้องขัดด้วยเหตุใดออกไปหา
พระหฤทัยเต็มเปี่ยมพระกรุณา ทรงหรรษาสัญจรแรมรอนไป
เสด็จถึงโรงช่างหม้อก็ประทับ ทรงสดับพจมานเรียกขานไข

“อาวุโส” ดูวาทะช่างกระไร แต่ทรงไม่ตำหนิติเตียนเลย
ทรงเอื้อนโอษฐ์โปรดแสดงแถลงไข ธรรมอำไพธาตุวิภังค์ออกเปิดเผย
เพื่อมรรคผลปรากฏเกิดงอกเงย เพื่อให้เชยชื่นธรรมพระสัมมา
พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตร จิตพิสุทธิ์สดับธรรมสุดล้ำค่า
“อนาคามิผล” บรรลุพลันในทันตา เมื่อเทศนาพุทธองค์จบลงครัน
ทรงโสมนัสศรัทธาแสนปราโมทย์ พุทธองค์ทรงมาโปรดให้สุขสันต์
นอบน้อมกายลงถวายอภิวันท์ คุณอนันต์คุณพุทธะพระเมตตา
บาตรจีวรยังไม่ครบน้อมนบไหว้ ขอออกไปพบเห็นแหล่งแสวงหา
โอหนอ ช่างอนาถจิตอนิจจา แม่โคพุ่งเข้าขวิดฆ่าไม่ปรานี
พระเจ้าพิมพิสารพระสหาย มิได้ถวายต้อนรับองค์พระทรงศรี
เห็นสวรรคตหมดกรรมจรลี พระชีวีทรงคุณค่าแสนอาวรณ์
สร้างพระสถูปเจดีย์เป็นที่หมาย เพื่อกราบไหว้สักการะอนุสรณ์
ถึงปุกกุสาติองค์ทรงจากจร จงเป็นพรเป็นกุศลทุกคนเทอญ ฯ

กัลยาณมิตร

"กัลยาณมิตร" มิตรดี สหายดี คือบุคคลผู้มีส่วนร่วมสำคัญต่อการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรม กัลยาณมิตรจะร่วมในทางเจริญไม่ร่วมในทางเสื่อม ชักชวนในทางเจริญไม่ชักชวนในทางเสื่อม (อบายมุข) เพราะหากชักชวนในทางเสื่อมพาออกนอกทางเจริญ แม้บุคคลนั้นจะปฏิญาณว่า "ฉันคือกัลยาณมิตร" ก็ย่อมไม่ชื่อว่า "กัลยาณ-มิตร" ขอจำกัดความให้ชัดๆ ว่า กัลยาณมิตรคือผู้ร่วมในทางกุศล, ชักชวนในทางกุศล, ไม่พาออกนอกเส้นทางกุศล และที่สำคัญสิ่งที่อยู่ภายในใจของกัลยาณมิตรตลอด คือความปรารถนาดี ปรารถนาให้คนอื่นก้าวเดินบนเส้นทางกุศลยิ่งๆ ขึ้นไป นี้คือ "กัลยาณมิตร" ผู้มี "กัลยาณธรรม"

กัลยาณมิตรที่ถือเป็นตัวอย่างอย่างดีเยี่ยม คือ พระเจ้าพิมพิสารกับพระเจ้าปุกกุสาติ สองกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ซึ่งไม่เคยพบเห็นกันมาก่อน ภาษาพระเรียกว่า "อทิฏฐปุพพสหาย" ทั้งสองพระองค์ได้เริ่มเจริญพระราชสัมพันธไมตรีตรัสถามถึงความสุขเกษมสำราญไร้พระโรคาพาธของกันและกันอยู่เนืองๆ กระทั่งพระราชสัมพันธไมตรีกระชับแน่นและก่อกลายเป็นพระสหายรัก โดยมี "ความปรารถนาดี" หน่วงอยู่ภายในพระหฤทัย เมื่อได้สิ่งดีๆ เลอค่าก็ระลึกถึงพระสหายส่งไปถวายไม่เก็บไว้เป็นสมบัติส่วนพระองค์

ตามเนื้อเรื่องบอกว่า พระเจ้าปุกกุสาติทรงส่งผ้ากัมพลเนื้อละเอียดประเมินค่ามิได้ไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร และพระเจ้าพิมพิสารก็ได้ส่งพระราชบรรณาการยอดเยี่ยมที่สุดในโลกไปถวายพระเจ้าปุกกุสาติ นี้คือลักษณะเฉพาะของสหายรัก เราอยากรู้ว่า เขาเป็นเพื่อนรักเราจริงหรือไม่ ให้คอยสังเกตดู เวลาเพื่อนได้สิ่งดีๆ มาก็ปกปิดไว้ไม่บอก (ได้เก็งข้อสอบดีๆ มาก็ปิดเงียบแอบดูคนเดียว กลัวเพื่อนจะได้คะแนนเท่าตน) ไม่ยอมแบ่งปันให้แก่เรา ถ้ารู้ว่าเพื่อนได้สิ่งดีๆ มาแล้วกลับเก็บงุบงิบเงียบไม่ยอมบอก ไม่ยอมแบ่งปันกันบ้างเลย ก็จงรู้เถิดว่า นั่นมิใช่เพื่อนรักจริง

"มิตรไมตรี" คือความรู้สึกดีงามที่ควรมอบให้แก่กันและกัน แต่ก่อนที่เราจะมอบมิตรไมตรีให้แก่ใครอย่างจริงใจ และซื่อตรงตลอดไป ควรพิจารณาคุณสมบัติของบุคคลนั้นดูบ้าง มิฉะนั้นความรู้สึกดีๆ อาจกลายเป็นความรู้สึกเสีย "เสียความรู้สึก" เข้าลักษณะ "ทำคุณคนไม่ขึ้น" ทำคุณคนไม่ขึ้น เพราะทำกับคนไม่รู้จักคุณ ซ้ำร้ายกลายเป็น "ทำคุณบูชาโทษ" ชาวนาปรารถนาดีต่องูเห่าเราคงทราบกันดีว่าเกิดอะไรขึ้น

ตามเนื้อเรื่องบอกว่า พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบว่า พระเจ้าปุกกุสาติทรงทศพิธราชธรรมและพระชนมายุก็เสมอกับพระองค์ จึงทรงประสงค์เจริญพระราชสัมพันธไมตรี และหลังจากนั้นก็เริ่มแสดงมิตรไมตรีด้วยการตรัสถามถึงพระสุขภาพพลานามัยอย่างอาทร ฝ่ายพระเจ้าปุกกุสาติก็ทรงยินดีรับพระราชสัมพันธไมตรีจากพระเจ้าพิมพิสารตรัสถามถึงพระสุขภาพพลานามัยเช่นเดียวกัน "พระองค์ทรงพระเกษมสำราญไร้พระโรคาพาธหรือ" ผ่านกระแสพระราชดำรัส "ปิยวาจา" ประโยคนี้อยู่บ่อยๆ ความรู้สึกดีๆ สัมผัสกันได้ ฝ่ายหนึ่งดี อีกฝ่ายหนึ่ง

ก็ดี ฝ่ายหนึ่งแสดงน้ำใจ อีกฝ่ายหนึ่งก็เอื้อเฟื้อ เราเอาใจเขามาใส่ใจเรา เขาก็เอาใจเราไปใส่ใจเขา น้ำกับน้ำนมผสมกลมกลืนเข้ากันได้ดี ฝ่ายหนึ่งดี อีกฝ่ายหนึ่งไม่ดี ฝ่ายหนึ่งแสดงน้ำใจ อีกฝ่ายหนึ่งแล้งน้ำใจ น้ำกับน้ำมันผสมกลมกลืนเข้ากันไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ จึงมิใช่เรื่องแปลกที่กษัตริย์ทรงธรรมสองพระองค์จะกลายเป็นพระสหายรักพระมิตรภาพแน่นแฟ้น แต่กลับเป็น “พระสหายปิดทองหลังพระ” ซึ่งไม่เคยพบเห็นกันมาก่อน ทั้งสองพระองค์ไม่มีอะไรนอกจากความบริสุทธิ์ใจ น้ำพระทัยใสสะอาดมาก รู้ใช่ไหม ความปรารถนาดีจริงๆ นั้นไม่จำเป็นต้องพบเห็นกันก็ได้

กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ไม่เคยประสบพบเห็นกันมาก่อนเลย แต่กลับแสดงออกถึงมิตรไมตรีโดยไม่มีอะไรเคลือบแฝง ช่างบริสุทธิ์งดงามจริงๆ ส่วนพวกเราล่ะว่าอย่างไร ทราบคนคนนั้นดีว่าเป็นอย่างไร เขาก็เป็นคนดีใช้ได้คนหนึ่ง มิใช่คนเลวร้ายจากไหน คนใกล้มิใช่คนไกล พบเห็นกันอยู่แท้ๆ ทำไมเราจึงไม่ปรารถนาดี คิดอิจฉาริษยาหาทางค่อนแคะ เห็นเขาขึ้นกลับหาทางโค่น ไม่อยากส่งเสริม “ฉันไม่ได้ คนอื่นก็อย่าได้ ฉันพินาศคนอื่นต้องพินาศด้วย ใครจะรอดไม่รอดไม่รู้ แต่ฉันต้องรอด” ความคิดชั่วๆ แบบนี้มันเกิดขึ้นได้อย่างไร

คนเรามักต้องการความปรารถนาดีจากคนอื่น อยากให้เขาคิดดี พูดดี ทำดีกับตน แต่ถามว่า ตนปรารถนาดีต่อเขา คิดดี พูดดี ทำดีกับเขาเพียงไร ความจริง มันเริ่มที่ตัวเราก่อน เราไม่เคยแสดงออกถึงความปรารถนาดี พูดดี ทำดีกับเขาเลย จะให้เขามาพูดดี ทำดีกับเราได้อย่างไร คนบางคนบอกว่า “เขาไม่เริ่มกับฉันก่อนเหรอ ทำไมต้องให้ฉันเริ่มล่ะ” (ก็เธอหน้าบึ้งเป็นแกงบูดค้างคืนนี่ ใครจะไปเริ่มกับเธอ) ถ้าทุกคนคิดกันอย่างนี้ “ฉันต้องเป็นฝ่ายรับ มิใช่ฝ่ายเริ่ม” โคจรแห่งมิตรภาพจะโค้งมาพบเจอกันไม่ได้เลย เพราะถูกขวางกั้นด้วยกำแพงแห่งทิฐิตลอด

นักมนุษยสัมพันธ์ที่ดีมักเป็นฝ่ายเริ่มมิใช่ฝ่ายรับ คิดอยากรับเรามาเริ่มกันก่อนดีไหม อยากให้เขายิ้มรับ เราก็เริ่มยิ้มก่อน อยากจะให้เขารับไหว้เราก็ยกมือไหว้ก่อน

"คนคนนี้ทำไมจงเกลียดจงชังผมจังเลย ผมก็ไม่เห็นว่าจะไปทำอะไรให้เขาขัดเคือง คอยดูนะ ผมจะทำให้คนคนนี้ไหว้ผมให้ได้"

"คุณจะทำให้เขาไหว้คุณได้อย่างไร"

"ผมก็จะยกมือไหว้เขาก่อนสิ"

ปุจฉาเขาก่อน ถ้าเขาไม่วิสัชนาค่อยเงียบ ยิ้มให้เขาก่อน ถ้าเขาไม่ยิ้มรับค่อยหุบยิ้ม ไหว้เขาก่อน ถ้าเขาไม่รับไหว้ค่อยหยุด เราต้องเป็นฝ่ายแสดงออกให้เห็นก่อนว่า "ปรารถนาดี" โดยการพูดดี ทำดี (คิดดี แต่ไม่พูดดี ทำดีให้เห็น จะรู้ได้อย่างไรว่าคิดดี น้ำใจไม่แสดงออกจะรู้ได้อย่างไรว่าเป็นคนมีน้ำใจ)

"พระองค์ทรงพระเกษมสำราญไร้พระโรคาพาธหรือ" พระราชดำรัสประโยคนี้แสดงถึง "สาราณียธรรม" ธรรมที่ชวนให้ระลึกถึงกัน ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของบุรพชน แม้จะอยู่กันคนละฝ่ายถือลัทธิมีทัศนคติต่างกัน แต่ก่อนจะโต้วาทีตีวาทะก็ถามถึงสุขภาพพลานามัยก่อน เช่นข้อความจากพระไตรปิฎกประโยคหนึ่งว่า "สัจจกนิครนถ์นิคันถบุตร เข้าไปพบพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคพอให้ระลึกถึงกันแล้ว ก็ขยับไปนั่งอยู่ ณ ที่ควร" มิใช่เจอปุ๊บก็โต้วาทีปั๊บฟาดฟันกันเลย การถามถึงสุขภาพพลานามัยคือมารยาทที่ดี ถ้าได้เริ่มตามมารยาทนี้ก่อน เช่น เกิดอุบัติเหตุ รถคันหนึ่งวิ่งมาเฉี่ยวชนรถคันของเรา จอดรถแล้วก็ลงไปถามดีๆว่า "คุณสบายดีหรือเปล่า คุณมีปัญหาเรื่องสุขภาพไหม" เขาอาจจะตอบว่า

"เมื่อวานนี้ผมทำงานหนักไปหน่อย กว่าจะเลิกก็เลยเที่ยงคืนได้นอนตอนรุ่งสางนี่เองครับ" เรื่องที่คิดว่าร้ายแรงอาจจะลดความแรงลง

ทราบว่า ชาวตะวันตกมักห่วงใยเรื่องสุขภาพ เมื่อพบเจอกันก็มักจะทักทายว่า

"How are you. : คุณสบายดีหรือ"

"I'm fine, thanks, and How are you. : ฉันสบายดี ขอบใจคุณล่ะสบายดีหรือ"

"I'm fine. : ฉันก็สบายดี"

เพราะการทักทายกันตามมารยาททางวัฒนธรรมซึ่งปลูกฝังอยู่ในวิถีชีวิตของชาวตะวันตกนี้หรือเปล่า จึงทำให้ชาวตะวันตกได้ชื่อว่า "อารยชน" พัฒนาประเทศจนก้าวไกลเจริญรุ่งเรือง ต่างจากชาวตะวันออกโดยเฉพาะชาวไทยพบเจอกันก็มักจะถามว่า

"ไปไหนมา"

"สามวาสองศอก"

"จะไปไหน"

"ไปในประเทศไทย"

ตอบแบบยียวนกวนประสาทเฉยเลย

อนึ่ง การทักทายด้วยความห่วงใยสุขภาพตามมารยาทของชาวตะวันตกนี้ ถือว่าทักทายกันด้วยเมตตา คือ "เมตตาวจีกรรม" ออกมาจาก "เมตตามโนกรรม" ซึ่งปรารถนาดีต่อกัน ความจริง ชาวไทยเรามีรากฐานวัฒนธรรมมาจากพระพุทธศาสนาที่สอนเรื่องเมตตา กรุณา เน้นให้มีความปรารถนาดีอ่อนโยนเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน คำที่เรามักทักทายกันอยู่บ่อยๆ คือคำว่า "สวัสดี" สวัสดีค่ะ สวัสดีครับ บางทีก็สั้นๆ

ว่า "หวัดดี" ทักทายกันไปทักทายกันมาจนไม่รู้ความหมายของศัพท์ เพียงแค่ไปแทนคำว่า Hi, Hello (ไฮ, ฮัลโหล) ในภาษาอังกฤษเท่านั้น (ทักทายใหม่บ้างว่า Hel-Twelve Twelve แปลว่า ๑๒ เท่ากับ ๑ โหล Hel-Twelve ก็เท่ากับ ฮัลโหล) คำว่า "สวัสดี" มาจากภาษาบาลีว่า "สฺวตฺถิ" หรือ "โสตฺถิ" แยกออกเป็น ๒ คำคือ สุ+อตฺถิ สุ แปลว่า ดี, งาม, ง่าย อตฺถิ แปลว่า มี รวมเป็น สฺวตฺถิ หรือ โสตฺถิ เขียนทับศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า "สวัสติ" ก็คือ "สวัสดี" ในภาษาไทยนั่นเอง แปลว่า "ขอความดีงามจงมี" ถ้าจะให้ถูกต้องเต็มประโยคภาษาบาลีจริงๆ ต้องทักทายว่า "โสตฺถิ เต โหตุ : ขอความดีงามจงมีแก่ท่าน" พระชาวพม่ารู้ว่าคนรู้ภาษาบาลีมาพบกราบไหว้และนมัสการลา ก็พูดว่า "โสตฺถิ เต โหตุ" ทราบว่ายังถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติกันอยู่ ส่วนพระชาวไทยพูดว่า "เจริญพร" ความหมายคือ "สิ่งประเสริฐจงเจริญแก่ท่าน" (เจริญพร ต่อนี้ไปเวลาญาติโยมมาพบหรือโทรศัพท์มาหาอาตมภาพ อาตมภาพขอเปลี่ยนคำทักทายใหม่จากเดิม "เจริญพร" มาเป็น "โสตฺถิ เต โหตุ" บ้าง)

เมื่อทราบความหมายของคำว่า "สวัสดี" อย่างนี้แล้ว เวลาพบเจอกัน เราก็ควรตั้งเมตตาจิตปรารถนาดีต่อกันก่อนแล้วทักทายว่า "สวัสดีครับ" "สวัสดีค่ะ" พร้อมกับประนมมือน้อมไหว้ ถ้าทำอย่างนี้ได้จริงๆ จะถือว่าเป็นการพูดด้วย "เมตตาวจีกรรม" และถือว่าประพฤติตาม "อปจายนธรรม" ธรรมคือความอ่อนน้อม ช่วยลดอัตตามานะทิฐิลง "ถอนต้นกร่าง" ออกได้

ดูก่อนเธอผู้เพียรเพื่อโพธิ ฉันชักชวนเธอเพียรเดินสู่โพธิธรรมแท้ๆ แต่กลับพาเธอแวะลงข้างทางชมโน่นชมนี่เสียแล้ว แต่คิดว่าไม่เป็นไร เพราะทางทอดสู่นฤพานยังยาวไกล เอกายนมรรค ทางเดิน

เฉพาะเพียงผู้เดียวไม่ข้องเกี่ยวกับใครโดดเดี่ยวก็จริง แต่ก็พอมีดอกไม้ตามริมทางให้ชมชื่นบานอยู่บ้าง ไม่แห้งแล้งอย่างที่คิด ขอเพียงอย่าหลงเพลินจนออกนอกทางก็แล้วกัน ส่วนหนึ่ง ฉันอยากจะบอกว่า เธอยังอยู่กับโลกโวหารและโลกบัญญัติ ถ้าเธอแสดงโวหารและบัญญัติถูกต้องตามความเป็นจริงคือ "สัจจบัญญัติ" ก็ถือว่าถูกกาละเทศะ ไม่เสียหายอะไร ตรงกันข้ามกลับจะเป็นประโยชน์ อย่าลืม "โลกมิให้ช้ำ ธรรมมิให้ขุ่น" คดีโลกและคดีธรรมเนื่องถึงกันอยู่ เธอเพียรเดินสู่โพธิ แต่กลับเป็นคนแล้งน้ำใจลืมศีลธรรมขั้นพื้นฐาน คิดว่าถูกต้องหรือ คนเรียนปรมัตถธรรม แต่กลับลืมบัญญัติธรรม ขณะที่วิถีชีวิตของตนก็ยังอยู่กับบัญญัติธรรมแท้ๆ อยู่ในขั้นศีลธรรมและจริยธรรมนี่เอง

แวะลงข้างทางชมดอกไม้แล้วก็กลับเข้าเรื่อง "ยอดกัลยาณมิตร" กันต่อ ตามเนื้อเรื่องบอกว่า เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้รับ "รัตนกัมพล" (ผ้าทำจากขนสัตว์เนื้อละเอียดชั้นเลิศ) ซึ่งประเมินค่ามิได้แล้ว ก็ทรงประสงค์จะส่งพระราชบรรณาการดียิ่งกว่านั้นไปถวายพระเจ้าปุกกุสาติ ท้าวเธอทรงคัดเลือกรัตนะ ทรงทราบว่า รัตนะที่ประเสริฐที่สุดไม่มีรัตนะใดเสมอเหมือน คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ และแล้วพระรัตนตรัยปรากฏเป็นตัวอักษรสวยงามบนแผ่นทองคำบริสุทธิ์อยู่ในหีบและผอบล้ำค่านานาชนิด ทองคำ เงิน แก้วมณี แก้วมรกต แก้วประพาฬ แก้วผลึก ทับทิม งา รัตนะ ซ้อนเรียงกันนับรวม ๓๓ ชั้น กลายเป็นพระราชบรรณาการยอดเยี่ยมที่สุดในโลกก็ได้เดินทางไปถึงพระเจ้าปุกกุสาติเพื่อการทอดทัศนา เรื่องนี้น่าสงสัยว่าเป็นไปได้จริงหรือ

สมัยก่อนปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อำนาจเด็ดขาดอยู่ที่กษัตริย์เพียงพระองค์เดียว และพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงเป็นพระโสดาบันมีพระราชศรัทธายิ่งต่อพระรัตนตรัยเหนือศรัทธาปุถุชน

(ศรัทธาปุถุชน “ศรัทธาหัวเต่า” เข้าๆ ออกๆ ผลุบๆ โผล่ๆ) เชื่อว่าย่อมเป็นไปได้จริง แต่ที่เป็นไปได้ยิ่งกว่านั้นคือความรักความปรารถนาดีต่อพระสหายพระเจ้าปุกกุสาติต่างหาก ท้าวเธอทรงประสงค์ให้พระสหายได้รับพระราชบรรณาการที่ดีที่สุด ยอดเยี่ยมที่สุด และที่สำคัญทรงประสงค์ให้พระสหายเสด็จออกมาพบบุคคลผู้ประเสริฐที่สุดในโลกไม่มีใครเทียมเสมอ นั่นคือ “พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า” พระเจ้าพิมพิสารคือยอดกัลยาณมิตรของพระเจ้าปุกกุสาติ กัลยาณมิตรผู้ช่วยชี้บอกทางกุศลเพื่อให้ก้าวเดินไปกระทั่งถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวง

ดูก่อนเธอผู้เพียรเพื่อโพธิ “โพธิ” ความรู้แจ้ง (ตรัสรู้) นั้น สำหรับวิญญูชนแล้วจะไม่ลังเลเลย ท่านสละได้แทบทุกอย่าง อย่าว่าแต่แก้วแหวนเงินทอง เพชรนิลจินดา หรือพระราชสมบัติเลย แม้แต่บุตรธิดาแก้วตาดวงใจ ภรรยายอดรักก็ยังสละได้ และพระโพธิสัตว์สิทธัตถ-ศากยบุตรก็ทรงสละมาแล้ว ขณะที่พระโอรสราหุลเพิ่งแรกประสูติเสียด้วยซ้ำ เรื่องนี้ยังอยู่ในความสงสัยของคนบางคนว่า “เจ้าชายสิทธัตถะทิ้งความรับผิดชอบ เห็นแก่ตัวหรือเปล่า” ขออธิบายแทรกสักหน่อย

พระโพธิสัตว์สิทธัตถศากยบุตรทรงปรารถนา “พุทธภูมิ” ได้ผ่านการบำเพ็ญบารมีมายาวนาน ไม่รู้กี่กัปกี่กัลป์ เฉพาะช่วงเพาะบ่มโพธิญาณเพื่อเป็น “ปัญญาธิกะพระพุทธเจ้ายิ่งด้วยปัญญา” ยังต้องใช้เวลาอีก ๔ อสงไขย ๑ แสนกัป เป้าหมายของพุทธภูมินั้นคือขนรือเวไนยสัตว์ออกจากสังสารวัฏวังวนแห่งความทุกข์ มิได้จำเพาะเจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หากพระองค์ทรงอยู่เสวยสุขขึ้นครองราชย์อาจได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิตามคำพยากรณ์ ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิยิ่งใหญ่ก็จริง แต่ก็ไม่สามารถช่วยให้ใครรอดพ้นจากสังสารวัฏได้เลย โดยเฉพาะบุคคลผู้เป็นที่รักยิ่งของพระองค์ คือ พระราชบิดา พระชายาและ

พระโอรส พระนางยโสธราและพระราหุลมิใช่ไม่เป็นที่รักของพระองค์ ย่อมเป็นที่รักยิ่ง แต่พระองค์จำต้องสละ เพื่อเป้าหมายคือ "พุทธภูมิ" พุทธภูมิหนึ่งเดียวเท่านั้นเพื่อประโยชน์สุขของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จะมองว่าพระองค์เห็นแก่ตัวหรือเปล่า เปล่าเลย พระองค์เป็นผู้เสียสละที่ยิ่งใหญ่ต่างหาก หากพระองค์ตรัสรู้แล้วไม่ยอมย้อนกลับมาโปรดพระพุทธบิดา พระนางยโสธราและพระราหุลนี่สิ จึงสมควรมองว่าเห็นแก่ตัว แต่นี่พระองค์ผู้เป็นศาสดาเอกของโลกก็ได้ย้อนกลับมาโปรดพระพุทธบิดาให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลและดำรงอยู่ในอรหัตผลก่อนเสด็จสวรรคต โปรดพระนางยโสธราให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ต่อมาก็เสด็จออกผนวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และพระราหุลก็เสด็จออกผนวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์เช่นเดียวกัน ธรรมนาวาพุทธภูมิที่พระองค์ก้าวขึ้นไปเป็นกัปตันขับนำพาเวไนยสัตว์แล่นออกจากห้วงมหาสมุทรแห่งความทุกข์เข้าสู่ฝั่งเกษมคือพระนิพพานอย่างปลอดภัยนั้นยิ่งใหญ่มากๆ ชีวิตลูกเรือคือเวไนยสัตว์อยู่ในธรรมนาวานั้นทั้งหมดคือภาระของพระองค์ พระองค์จำต้องเสียสละทุกอย่างเพื่อแสดงความรับผิดชอบแม้กระทั่งต้องยอมสละผู้เป็นที่รักยิ่งคือ "บุตรภรรยา" เมื่อเป็นอย่างนี้จะมองว่าพระองค์ทิ้งความรับผิดชอบเห็นแก่ตัวได้อย่างไร มิใช่เพราะการเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ของพระโพธิสัตว์สิทธัตถศากยบุตร ณ วันนั้นหรอกหรือ จึงมีพระพุทธศาสนาศาสนาประเสริฐที่สุดสืบทอดมาจนถึงพวกเราชาวพุทธ ณ ปัจจุบันวันนี้

พระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นยอดกัลยาณมิตรของพระเจ้าปุกกุสาติก็จริง แต่ก็ไม่ได้เป็นยอดกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ใครคือยอดกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเอง

ครั้งหนึ่งพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

"พระองค์ผู้เจริญ กัลยาณมิตร มิตรดี สหายดี เป็นเพียงครึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ พระพุทธเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

"อานนท์ เธออย่าได้กล่าวอย่างนั้นเด็ดขาด กัลยาณมิตร มิตรดี สหายดี เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ทีเดียว เพราะบุคคลมีกัลยาณมิตร มิตรดี สหายดี จึงได้เดินตามอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เจริญกระทำให้มาก กระทั่งถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวง อานนท์ เหล่าสัตว์ที่เกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดา อาศัยกัลยาณมิตรผู้เป็นเช่นเรา ย่อมรอดพ้นจากเกิด แก่ เจ็บ ตายนั้น"

ตามพุทธดำรัสนี้ยืนยันว่า พระพุทธองค์ทรงเป็นยอดกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ สรรพสัตว์ได้พระพุทธองค์เป็นกัลยาณมิตรช่วยชี้บอกทางประเสริฐ เมื่อได้เดินเจริญตามแล้ว ย่อมรอดพ้นจากเกิด แก่ เจ็บ ตาย ถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวง เรื่องกัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์นี้ เพื่อความชัดเจน ขออธิบายเพิ่มเติมอีกสักหน่อย (ไม่ได้แวะลงข้างทางพาชมดอกไม้นะ)

การทำกรรมฐานเดินตามอริยมรรคนั้น โยคีโยคินีได้รับกรรมฐานจากพระวิปัสสนาจารย์ไปปฏิบัติ การปฏิบัติขึ้นอยู่กับตัวของโยคีโยคินีที่ต้องพากเพียรเองก็จริง แต่โยคีโยคินีจะออกจากการดูแลของพระวิปัสสนาจารย์ไม่ได้ เพราะพระวิปัสสนาจารย์ผู้ผ่านการปฏิบัติมาก่อนจะทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์คอยชี้บอกทาง ทางสายนี้โยคีโยคินีไม่เคยเดินมาก่อน ท่านจะเฝ้ามองมิให้โยคีโยคินีออกนอกลู่นอกทาง พระวิปัสสนาจารย์

ผู้เชี่ยวชาญอย่างหลวงพ่อพระอาจารย์ใหญ่ ภัททันตะ อาสภมหาเถระ เมื่อฟังการรายงานผลสภาวะจากโยคีโยคินีย่อมทราบทันทีว่า อยู่ช่วงไหน ควรปรับแก้และเพิ่มเติมการปฏิบัติอย่างไร พระวิปัสสนาจารย์จะคอยปรับอินทรีย์ประคับประคองให้เดินอยู่บนอริยมรรคจนตลอดรอดฝั่ง โยคีโยคินีปฏิบัติสูงมากเท่าใด ยิ่งต้องการพระวิปัสสนาจารย์มากเท่านั้น เพราะโอกาสหมายมั่นสำคัญผิดคิดว่าตนบรรลุเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้นได้เสมอ หากโยคีโยคินีคนใดคิดว่า “มรรคผลเป็นเรื่องเฉพาะตน ฉันเก่งปฏิบัติเองได้” ปฏิเสธพระวิปัสสนาจารย์เสีย โยคีโยคินีคนนั้นกำลังเดินเข้ารกเข้าพง

ตามที่อธิบายมานี้ รู้แล้วใช่ไหมว่า กัลยาณมิตรคือพระวิปัสสนาจารย์นั้นเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ ปฏิเสธไม่ได้เลย

พระบรมศาสดาทรงเป็นยอดกัลยาณมิตรของสรรพสัตว์ตลอดเวลายาวนาน ๔๕ พระพรรษาทรงบำเพ็ญพุทธกิจเสด็จจาริกไปแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์แทบจะไม่มีวันหยุด ขอเพียงบุคคลนั้นถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยจะไม่ทรงรีรอเลย แม้ระยะทางทุรกันดารยาวไกลสักเพียงใด ก็เสด็จไปหา ตามเนื้อเรื่องบอกว่า พระบรมศาสดาเสด็จพุทธดำเนินด้วยพระบาทเปล่าจากพระนครสาวัตถีถึงพระนครราชคฤห์สิ้นระยะทาง ๗๒๐ กิโลเมตร เพื่อแสดงธรรมโปรดพระเจ้าปุกกุสาติซึ่งเสด็จแรมรอนจากพระนครตักกศิลาและจากพระนครสาวัตถีถึงพระนครราชคฤห์สิ้นระยะทางร่วม ๔,๐๐๐ กิโลเมตร นี้คือพระมหากรุณาคุณสุดจะประมาณ

มองในแง่บุคคลาธิษฐาน พระพุทธองค์คือตัวบุคคลที่เสด็จไป แต่มองในแง่ธรรมาธิษฐาน พระพุทธองค์คือพุทธภาวะ ภาวะตื่นรู้และเบิกบานที่เกิดขึ้น กล่าวได้ว่าพระพุทธองค์คือภาวะความดีสูงสุด

(Ultimate goodness) บุคคลใดกระทำคุณงามความดีมาโดยตลอด ทำดีจนเต็มดี ดีจะเดินไปถึงดี และดีก็จะเดินมาหาเอง กล่าวคือบุคคลนั้นจะเดินถึงความดีสูงสุด และความดีสูงสุดก็จะเดินมาหาบุคคลนั้นเอง โลกก็พร้อมจะประกาศยกย่องสดุดี ไม่ต้องห่วงว่า ตนจะเดินไปไม่ถึงดี และดีจะเดินมาไม่ถึงตน โลกจะไม่ประกาศยกย่องสดุดี สำคัญอยู่ที่ว่าตนทำดีได้เต็มดีเพียงไร ถ้าทำดีจนเต็มดี ดีย่อมนำตนไปถึงดี และดีย่อมเดินมาถึงตนเอง

ดูก่อนเธอผู้เพียรเพื่อโพธิ พระพุทธองค์คือ "ยอดกัลยาณมิตร" ยอดกัลยาณมิตรนั้นมิได้เดินไปหาใครง่ายๆ หากบุคคลนั้นมิได้บำเพ็ญกุศลทำคุณงามความดีมาอย่างเต็มบริบูรณ์ เธออยากให้ยอดกัลยาณ-มิตรดังเช่นพระพุทธองค์เดินทางมาหาเธอไหม นับเป็นอุดมมงคลของชีวิตเชียวนะ ถ้าอย่างนั้นอย่ารีรอเลย เธอจงบำเพ็ญกุศลทำคุณงามความดีให้บริบูรณ์เถิด จงเพียรปฏิบัติธรรมจนถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย วันที่เธอบริบูรณ์ด้วยคุณงามความดีและถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย ยอดกัลยาณมิตรคือพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมเสด็จมาหาเธอ พุทธภาวะตื่นรู้และเบิกบาน "โพธิ" ความรู้แจ้งย่อมเกิดแก่เธออย่างแน่นอน.

แด่...เธอผู้เดินความเพียร

การเริ่มต้นของชีวิตมนุษย์ผู้มีแขนขาครบอาการ ๓๒ ดูเหมือนจะไม่แตกต่างกันเลย จากเด็กแบเบาะลุกขึ้นยืนตั้งไข่ได้แล้วก็เดินเตาะแตะ “เริ่มต้นชีวิต” คือ “เริ่มต้นการเดิน” และนับแต่นั้นเราก็จะเดิน เดิน และเดิน ชีวิตของคนบางคนยิ่งน่าสงสาร กรรมลิขิตให้ “ชีพจรลงเท้า” ทั้งชีวิตแทบจะไม่ได้อยู่กับที่เลย เดินทางขึ้นรถ ลงเรือ ไปเหนือล่องใต้ตลอด แต่ไม่ว่าจะเดินไปไหนมาไหนใกล้หรือไกลสักเพียงไร ก็ได้ชื่อว่า “เดินภายนอก” มิใช่ “เดินภายใน” ซึ่งไม่มีสาระแก่นสารอะไรเลย ทั้งนี้ เพราะมิได้เดินด้วยสติระลึกรู้ทุกย่างก้าว จับปัจจุบันขณะมิได้ถือเป็นการเดินแบบโมหะเสียด้วยซ้ำ

การเดินภายนอกจะเดินไปได้ไกล กระทั่งเที่ยวไปรอบโลกสุดขอบหล้าฟ้าเขียวทีเดียว แม้จะไปได้ไกลสักเพียงไร ก็ชื่อว่าไปอยู่ภายในโลกนี้ ไม่พ้นโลก ไม่พ้นจากสังสารวัฏ ๓๑ ภพภูมิ (สูงสุดคืออรูปพรหมต่ำสุดคืออเวจีมหานรก) และที่สำคัญคือไม่สามารถเดินไปสู่ความสิ้นทุกข์ได้เลย

การเดินภายในจะเดินอยู่ในระยะใกล้ๆ เพียง ๑๖-๒๐ ก้าว เดินกลับไปกลับมา เรียกว่า “เดินจงกรม” เดินด้วยสติ เพียรเดินตั้งแต่เช้าจรดเย็น ดูเหมือนว่าจะเดินไปไม่ถึงไหน แต่กลับไปได้ไกลกว่าการเดินภายนอก จะเดินออกไปๆ ออกไปจากโลก กระทั่งออกไปจากสังสารวัฏ

๓๑ ภพภูมิ เดินไปจนถึงความสิ้นทุกข์นั่นเอง

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรทรงผนวชเสด็จแรมรอนจากพระนครตักกศิลาถึงพระนครสาวัตถี และจากพระนครสาวัตถีถึงพระนครราชคฤห์ รวมระยะทางเกือบ ๔,๐๐๐ กิโลเมตร ดูเหมือนเป็นการเดินภายนอก แต่แท้ที่จริงเป็นการเดินภายใน เดินด้วยสติที่ระลึกรู้ทุกย่างก้าว พระองค์กำลังเดินไปสู่ความสิ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง ซึ่งรออยู่ที่ปลายทางเกือบ ๔,๐๐๐ กิโลเมตร ณ ที่นั้น โรงช่างหม้อ พระพุทธองค์เสด็จมาโปรด พุทธภาวะ ตื่นรู้และเบิกบาน "โพธิ" ความรู้แจ้งปรากฏ

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร ถ้าเธอต้องการพ้นทุกข์เดินออกไปจากสังสารวัฏ ๓๑ ภพภูมินี้จริงๆ เธอต้องเพียรเดินภายใน เดินเหมือนพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรที่เรียกว่า "เดินจงกรม" นั้น เดินกลับไปกลับมาด้วยสติระลึกรู้ทุกย่างก้าว พิจารณาเห็นว่า เธอนั้นเดินอยู่บนทางเดินจงกรมภายในห้องกรรมฐาน ณ อาคารสถานที่ซึ่งสร้างเอาไว้อย่างดีเหมาะสมต่อการปฏิบัติ บางสถานที่ก็ต้องบอกว่า "วิปัสสนาผู้ดี" ปฏิบัติกันอยู่ในห้องสวยงามสะอาดสะอ้านแอร์ระบายออกมาเย็นฉ่ำ บริกรบริการอาหารและน้ำดื่มพรั่งพร้อมสะดวกสบาย "สัปปายะ" ทุกอย่างและก็ยังปฏิบัติกันเป็นหมู่เป็นคณะอย่างอบอุ่น มิได้ลำบากยากเข็ญเหมือนพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรเลย เพียงพระองค์เดียวเสด็จด้วยพระบาทเปล่า ไม่ทรงกั้นร่ม มิได้ประทับบนราชพาหนะ ทรงเดินอยู่บนพื้นดินที่แตกระแหงขรุขระทุรกันดาร อัตคัดขัดสนไม่พรั่งพร้อมด้วยอาหารและน้ำดื่ม มิได้สะดวกสบายเลย ตามเนื้อเรื่องบอกว่า

"เมื่อพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรผู้สุขุมาลชาติบุคคลละเอียดอ่อนเสด็จดำเนินไปบนพื้นแผ่นดินที่ร้อนระอุ ฝ่าพระบาททั้งสองก็ระบมกลัดหนอง แตกเป็นแผล เกิดทุกขเวทนา

เมื่อพวกพ่อค้าตั้งค่ายพักแรม พระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรก็เสด็จลงข้างทางประทับนั่งที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่ง ไม่มีใครมาช่วยบีบนวดพระบาทหรือพระปฤษฎางค์เลย ถึงยามรุ่งอรุณก็ทรงกระทำพระสรีรกิจ เวลาอาหารเช้าพวกพ่อค้ารับบาตรมาบรรจุของควรเคี้ยวของควรฉันลงในบาตรถวาย ของควรเคี้ยวของควรฉันนั้นเป็นข้าวหุงดิบบ้าง เก่าๆ เศร้าหมองบ้าง แข็งเสมอกับก้อนกรวดบ้าง อาหารก็รสจืดสนิทและเค็มจัด"

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร ถือเป็นเรื่องธรรมดาที่คนเราทำอะไรจำเจซ้ำซาก แต่ยังไปไม่ถึงไหน ไม่ประสบพบเห็นอะไรก็ท้อแท้หมดกำลังใจ และบางครั้งเธอก็มองไม่เห็นอานิสงส์สงสัยอยู่ภายในใจว่า "เดินจงกรมได้อะไร" เดินไปเดินมารู้สึกไม่รู้เดินไปทำไม เหน็ดเหนื่อยเปล่าๆ ไม่อยากเพียรเดินต่อ ขณะที่เธอเพียรเดินจงกรมยังไม่เห็นผลรู้สึกเหน็ดเหนื่อยนั้น ขอให้เธอระลึกถึงพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรว่า "พระองค์ทรงเหน็ดเหนื่อยยากลำบากกว่าเรามาก ไม่ได้สะดวกสบายพรั่งพร้อมเลย ระยะทางเดินก็ยาวไกลเหลือเกินเกือบ ๔,๐๐๐ กิโลเมตร ส่วนตัวเราสะดวกสบายพรั่งพร้อมทุกอย่าง เดินกลับไปกลับมาเพียงแค่นี้ระยะทางก็สั้นนิดเดียว จะสักเท่าไหร่เชียว และอีกอย่างเราก็เพิ่งมาเดินจงกรมจะให้เกิดผลปุบปับฉับพลันได้อย่างไร" ถ้าระลึกถึงพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรเข้าใจได้อย่างนี้ เชื่อว่าเธอจะเกิดกำลังใจเพียรเดินต่อ เดินไปอย่างไม่ท้อถอย และหากเธอเพียรเดินต่อไปๆ เดินด้วยสติระลึกรู้อยู่เสมอ ผลแห่งการเดินย่อมปรากฏแก่เธอ ฉันขอรับประกัน

ว่า "เธอจะไม่ว่างเปล่าจากผลอย่างแน่นอน" ขอให้เธอเพียรเดินด้วยสติระลึกรู้ทุกย่างก้าว "เดินจงกรม" เดินและเดินเถิด เดินจนคำนวณระยะทางเกือบถึง ๔,๐๐๐ กิโลเมตรเหมือนพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรเดินอย่างไม่ระย่อท้อถอย ถ้าเธอเพียรเดินได้ระยะทางยาวไกลถึงขนาดนั้นและเพียรระลึกรู้อยู่ตลอดเวลา เรียกว่า ครบทั้ง "กายิกวิริยะ" ความเพียรทางกาย และ "เจตสิกวิริยะ" ความเพียรทางจิต แต่กลับไม่เกิดผลอะไรเลย วันนั้นเธอค่อยตำหนิติเตียนโพนทะนา ฉันจะขอน้อมรับคำตำหนิติเตียนของเธอโดยดุษณีไม่โต้แย้งเลย

อย่างไรก็ตาม เธอควรเพียรจนถึงที่สุด ความเพียรยังไม่ถึงที่สุดเลิกกลางคันเสียก่อน จะรู้ผลจริงได้อย่างไร สมมุติว่าเธอนำท่อนไม้สองท่อนมาเสียดสีกันเพื่อให้เกิดไฟลุกไหม้ เธอรู้เงื่อนไขว่า ไฟจะลุกไหม้เมื่อเสียดสีกันครบ ๕๐๐ ครั้ง เธอเพียรเสียดสีไม้สองท่อนไปถึง ๔๙๙ ครั้ง แต่กลับหยุดทิ้งเสีย จะเกิดไฟลุกไหม้ไหม ย่อมไม่เกิดไฟลุกไหม้ แต่ในทางปฏิบัติเธอไม่อาจรู้ได้เลยว่า "มรรคผลจะเกิดขึ้นช่วงไหนเวลาใด" เพราะมรรคผลเป็นอกาลิกธรรมไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลาบอกไม่ได้ว่าช่วงไหนเวลาใด ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยของการปฏิบัติคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ พร้อมบริบูรณ์เมื่อใดก็เกิดขึ้นเมื่อนั้นด้วยเหตุนี้ เมื่อเธอปฏิบัติทำความเพียรไปเต็มที่ (มิใช่เต็มที) วันแล้ววันเล่า (ระยะเวลาของการปฏิบัติเพื่อมรรคผล มิใช่แค่วันแล้ววันเล่าหากแต่เป็นเดือนแล้วเดือนเล่า ปีแล้วปีเล่า ปฏิบัติเพียง ๗-๘ วัน หรือ ๑๕ วัน อย่าเพิ่งสำคัญตนว่า ฉันปฏิบัติได้สภาวะสูง สภาวะสูงนั้นสูงระดับชาวบ้านผู้ปลีกตัวออกมาปฏิบัติเพียงไม่กี่วัน มิใช่สูงระดับพระโยคาวจรผู้หยั่งลงสู่ความเพียรบำเพ็ญอยู่ยาวนาน เก็บตัวปฏิบัติสัก ๓ เดือนก่อนจึงค่อยมาพูด) จนรู้สึกว่า "ฉันทำความเพียรมายาวนานพอ

สมควรแล้ว แต่ยังไปไม่ถึงไหนเลย” เธอจะต้องพูดปลอบใจตนเองอยู่บ่อยๆ ว่า “ปฏิบัติอีกสักหน่อยน่ะ เอาอีกหน่อย” และแล้วเธอจะรู้ว่า “ของดีอยู่ที่เอาอีกหน่อย”

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร เรื่องการบำเพ็ญเพียรของพระเถระรูปหนึ่งพลันผุดขึ้นภายในใจฉัน ฉันเคยทำความเพียรกำหนดจดจำทุกคำทุกตัวอักษรนำไปเล่าให้โยคีโยคินีฟัง โยคีโยคินีซาบซึ้ง บางคนถึงกับน้ำตาคลอ และแกมขำอมยิ้มด้วย เรียกรอยยิ้มน้อยๆ ที่มุมปากได้ ฉันขอเล่าแทรกสักหน่อย เผื่อจะเป็นกำลังใจแก่เธอให้มุ่งมั่นบากบั่นมากยิ่งขึ้น เรื่องนี้ควรถือเป็นตัวอย่างของการทำความเพียรทีเดียว

เล่ากันว่า พระมหาศิวเถระ ผู้ทรงพระไตรปิฎกแตกฉานทั้งทางด้านปริยัติและปฏิบัติ เป็นอาจารย์ใหญ่สอนคณะหมู่ใหญ่ถึง ๑๘ คณะ พระภิกษุหลายร้อยรูปหลายพันรูปตั้งอยู่ในโอวาทของท่านปฏิบัติสมถะ-วิปัสสนาจนบรรลุอรหัตผลมากมาย แต่ตัวท่านยังเป็นปุถุชนอยู่

ต่อมาวันหนึ่งพระลูกศิษย์ของท่านเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งนั่งพิจารณาเห็นคุณหาประมาณมิได้ภายในตน คิดว่า

“คุณของเรามีมากถึงเพียงนี้ คุณของอาจารย์ของเราจะมีมากสักเพียงใดหนอ”

ขณะกำลังนั่งพิจารณาใคร่ครวญคุณของอาจารย์ของตนอยู่นั้นก็ทราบความเป็นปุถุชนของท่าน คิดว่า “อาจารย์ของพวกเราเป็นที่พึ่งให้แก่คนเหล่าอื่นมากมาย แต่ตัวท่านกลับไม่เป็นที่พึ่งให้แก่ตนเองอย่ากระนั้นเลย เราจะให้โอวาทท่านแล้วเหาะหนีไป” จึงเข้าไปหาอาจารย์ขณะนั่งพักกลางวัน ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร อาจารย์ถามว่า

“พระผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร คุณมานี่มีธุระอะไรหรือ” เรียนว่า

“ท่านอาจารย์ขอรับ กระผมมาด้วยคิดว่า จะขอเรียนอนุโมทนาสักบทหนึ่งจากท่านอาจารย์ขอรับ”

“คงจะไม่มีโอกาสมั้งคุณ”

“ถ้าอย่างนั้น กระผมจะเรียนกับท่านอาจารย์ในเวลายืนอยู่ที่โรงตรึกขอรับ”

“ในโรงตรึกนั้นพระยืนพิจารณาสังขารก็จะถามปัญหานะคุณ”

“ในทางเที่ยวรับบิณฑบาตล่ะขอรับ”

“แม้ในทางนั้น พระที่เดินตามรับบิณฑบาตก็จะถามคุณ”

“ในที่ครองผ้าจีวรสองชั้น ห่มสังฆาฏิ ในที่ถือเอาบาตรเที่ยวแสวงหาภิกษาจารในหมู่บ้าน ฉันข้าวต้มในหมู่บ้านล่ะขอรับ”

“ในที่นั้นๆ พวกพระที่เกิดความสงสัยก็จะมาถามปัญหาข้อข้องใจของตนเอง ไม่มีเวลาหรอกคุณ”

“ถ้าอย่างนั้น กระผมจะเรียนกับท่านอาจารย์ในเวลาออกมาจากหมู่บ้านก็ได้ขอรับ”

“แม้ในที่นั้นก็จะมีคนพวกอื่นถามนะคุณ”

“ท่านอาจารย์ครับ ในระหว่างทาง ในเวลาฉันในโรงอาหารเสร็จ ในเวลาล้างเท้า ล้างหน้า ในที่พักกลางวันล่ะขอรับ”

“ตั้งแต่นั้นจนถึงสว่างโน่นแหละคุณ ก็จะมีคนพวกอื่นอีกถาม”

“ในเวลาล้างหน้าแปรงฟันล่ะขอรับ”

“ตอนนั้นคนพวกอื่นก็จะถามเหมือนกัน”

“ในเวลาล้างหน้าแปรงฟันแล้วออกมาล่ะขอรับ”

"แม้ในตอนนั้นคนพวกอื่นก็มาดักถาม"

"ในเวลาเข้ากุฏินั่งล่ะขอรับ"

"ตอนนั้นแหละทั้งพระทั้งโยมจะมานั่งรอถามปัญหากันมากมายเลย"

"ท่านอาจารย์ มันน่าจะมีโอกาสบ้างนะขอรับ เวลาที่พระควรได้ล้างหน้าล้างตาเข้ากุฏิ นั่งกรรมฐานสักสามสี่บัลลังก์พอให้อบอุ่นใจมนสิการกำหนดรู้รูป-นามเห็นการเกิด-ดับ แต่นี่ท่านอาจารย์กลับไม่มีเวลาเลย แม้แต่ขณะแห่งความตาย ท่านอาจารย์จงเป็นเหมือนแผ่นหินแผ่นกระดานเถิด จงเป็นที่พึ่งของคนอื่นตลอดไปเถิดขอรับ อย่าได้เป็นที่พึ่งให้แก่ตนเองเลย กระผมมานี่มิได้ต้องการบทอนุโมทนาจากท่านอาจารย์หรอกขอรับ"

ว่าแล้วก็เหาะหนีไปในอากาศต่อหน้าต่อตาทันที

ท่านจึงได้สติ "พระรูปนี้ไม่มีกิจเกี่ยวกับการศึกษาเล่าเรียนแล้วเธอมาเตือนสติเรา" คิดว่า

"บัดนี้ยังไม่มีโอกาส ไม่เป็นไร จวนสว่างก่อนเราค่อยไป"

เก็บบาตรจีวรไว้ใกล้ๆ สอนธรรมตลอดยามต้นและยามกลาง พักในยามสุดท้าย เกือบรุ่งสาง ขณะที่พระรูปหนึ่งกำลังเรียนอุทเทส-บาลีบทหนึ่งอยู่ ท่านพระมหาศิวเถระก็ปลีกตัวออกไป

ท่านมั่นใจตนเองมากว่า

"สำหรับคนระดับเรา ความเป็นพระอรหันต์จะยากอะไร สองสามวันเท่านั้นแหละก็จะสำเร็จ" จึงไม่บอกลาพวกลูกศิษย์ลูกหาเลย

วันขึ้นสิบสามค่ำเดือนแปดใกล้ถึงวันอธิษฐานเข้าพรรษา ท่านเดินไปยังเงื้อมเขาท้ายหมู่บ้าน ก้าวขึ้นสู่ที่เดินจงกรม เดินจงกรมสลับกับการนั่งกำหนดอารมณ์กรรมฐานอยู่ ๒ วันเต็มๆ ๒ วันนั้นท่านก็ไม่บรรลุอรหัตผล ถึงวันพระอุโบสถอธิษฐานเข้าพรรษาท่านคิดว่า

"เรามาด้วยคิดว่า สองสามวันเท่านั้นแหละจะบรรลุอรหัตผล แต่ก็ยังไม่บรรลุ ไม่เป็นไร สามเดือนก็เหมือนสามวันนั่นแหละ คอยถึงวันปวารณาออกพรรษาก่อนเดี๋ยวก็รู้"

ตลอด ๓ เดือนเข้าพรรษานั้นท่านทำความเพียรเต็มที่ จนถึงวันปวารณาออกพรรษาก็ยังไม่บรรลุ ท่านคิดว่า

"เรามาด้วยคิดว่า สองสามวันเท่านั้นแหละ เราจะบรรลุอรหัต-ผล แต่นี่ก็ล่วงไปสามเดือนแล้ว ยังไม่บรรลุเลย พวกเพื่อนสหธรรมิกทั้งหลายจะปวารณาออกพรรษากันแล้ว"

เมื่อท่านคิดอย่างนี้น้ำตาก็หลั่งไหลออกมา คิดต่อว่า

"มรรคผลจะไม่เกิดขึ้นเพราะอิริยาบถที่ ๔ บนเตียงนอน ถ้ายังไม่บรรลุพระอรหัตผลตราบใด เราจะไม่ยอมเหยียดกายลงบนเตียงนอนตราบนั้น และจะไม่ล้างเท้าด้วย"

บอกคนให้ช่วยยกเตียงไปเก็บไว้ด้านใน ท่านทำความเพียรอยู่ใน ๓ อิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง อย่างต่อเนื่อง ไม่เหยียดกายลงนอนเลย อาศัยนั่งหลับเอา หลับได้ไม่กี่ชั่วโมงก็ตื่นลุกขึ้นทำความเพียรต่อ กระทั่งถึงวันอธิษฐานเข้าพรรษาอีกปีต่อมา ท่านก็ไม่บรรลุอรหัตผลตามเคย เกิดโทมนัสน้ำตาหลั่งไหลออกมา ถึงกระนั้นท่านก็ไม่ลดละความเพียร ยังเพียรเดินจงกรม-สลับกับการนั่งสมาธิอย่างต่อเนื่อง ผ่านไปปีแล้วปีเล่า กระทั่งถึงฤดูกาลวันปวารณาออกพรรษาปีที่ ๒๙ ตลอดเวลา

ของการทำความเพียร ๒๙ ปี ท่านไม่บรรลุมรรคผลใดๆ เลย

พวกเด็กๆ ภายในหมู่บ้านพากันมาเดินเที่ยวเล่นที่เงื้อมเขาซึ่งเป็นสถานที่ทำความเพียรของท่าน เอาหนามกลัดเท้าทั้งสองข้างของท่านที่แตก เพราะท่านเดินจงกรมจนฝ่าเท้าทั้งสองข้างแตก พากันล้อเล่นว่า

“ขอให้ฝ่าเท้าทั้งสองข้างของพวกเราจงเป็นเหมือนฝ่าเท้าของหลวงปู่มหาศิวะด้วยเถิด”

ถึงฤดูกาลวันมหาปวารณาออกพรรษาปีที่ ๓๐ ท่านยืนยึดแผ่นกระดานเดินจงกรมพิงฝาผนัง รำพึงรำพันว่า

“เราบำเพ็ญสมณธรรมทำความเพียรมายาวนาน ๓๐ ปีแล้ว ตั้ง ๓๐ ปี เราไม่บรรลุอรหัตผลเลย ในอัตภาพนี้คงไม่มีมรรคผลอย่างแน่แท้ เราไม่ได้ร่วมปวารณาออกพรรษากับเพื่อนสหธรรมิกทั้งหลายเลย”

เกิดโทมนัสเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้น้ำตาไหลพราก เทพธิดาองค์หนึ่งมายืนสะอึกสะอื้นร้องไห้อยู่ในที่ใกล้ๆ ท่าน ท่านได้ยินเสียงถามว่า

“นั่นใครร้องไห้”

“ดิฉันเอง เทพธิดาเจ้าค่ะ”

“เธอร้องไห้ทำไม”

“หากมรรคผลเกิดขึ้นเพราะความเศร้าโศกเสียใจร้องไห้ได้ละก็ ดิฉันคิดว่า แม้เราก็อาจยังมรรคผลอย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดขึ้นได้เหมือนกัน เลยร้องไห้เจ้าค่า”

ท่านคิดว่า “นี่มหาศิวะ แม้แต่เทพธิดาก็ยังมาเยาะเย้ยเธอ มันสมควรแก่เธอนักหรือ” ตัดโทมนัสความเศร้าโศกเสียใจที่ร้องห่มร้องไห้

ในวันอธิษฐานเข้าพรรษาและวันปวารณาออกพรรษาตลอด ๓๐ ปีเต็ม ขาดทันที เจริญวิปัสสนาบรรลุอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ภายในวันนั้นนั่นเอง

ท่านสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วคิดว่า

"บัดนี้เราจะเหยียดกายลงนอน" ปัดกวาดเสนาสนะ ปูผ้าบนเตียงนอน ตั้งน้ำไว้ในที่ล้างเท้า คิดว่า

"เราจะล้างเท้าให้สะอาดก่อน" ค่อยๆ ย่อกายนั่งลงที่ขั้นบันได เตรียมจะล้างเท้า

ขณะนั้นพวกศิษยานุศิษย์ของท่านที่เป็นพระอรหันต์พากันคิดว่า

"อาจารย์ของพวกเราปลีกตัวออกไปบำเพ็ญสมณธรรมทำความเพียรยาวนาน ๓๐ ปีแล้ว บัดนี้เป็นอย่างไรบ้างหนอ ท่านอาจยังคุณวิเศษให้เกิดขึ้นได้หรือไม่ ทราบว่าท่านบรรลุอรหัตผลแล้ว ขณะนี้กำลังนั่งเตรียมจะล้างเท้า" ต่างก็คิดว่า

"เมื่อพวกลูกศิษย์ลูกหาอย่างพวกเรายังอยู่ อาจารย์ของพวกเราคิดจะล้างเท้าด้วยตนเอง นั่นมิใช่ฐานะ เราจะล้างเท้าท่าน เราจะล้างเท้าท่าน"

พระอรหันต์หลายร้อยหลายพันรูปต่างทิศต่างที่ต่างก็เหาะมาหาท่าน ไหว้แล้วนั่งประชุมกันอย่างเนืองแน่น

องค์นี้ก็พูดว่า "ท่านอาจารย์ขอรับ กระผมจะล้างเท้าถวาย"

องค์นั้นก็พูดว่า "ท่านอาจารย์ขอรับ กระผมจะล้างเท้าถวาย"

ท่านห้ามว่า "เธอทั้งหลาย ฉันไม่ได้ล้างเท้ามาตั้ง ๓๐ ปีแล้วนะ พวกเธอไม่ต้องล้างหรอก ฉันจะล้างเอง"

แม้ท้าวสักกเทวราชก็ทรงดำริว่า

"หลวงพ่อมหาศิวะของเราบรรลุอรหัตผลแล้ว พวกพระลูกศิษย์หลายร้อยหลายพันรูปมาประชุมกันด้วยคิดว่าจะล้างเท้าถวาย แต่หลวงพ่อไม่ยอม เมื่ออุปัฏฐากเช่นเรายังอยู่ หลวงพ่อคิดจะล้างเท้าเอง นั่นมิใช่ฐานะ เราจะล้างเท้าถวายเอง"

ทรงพร้อมด้วยสุชาดาเทวีเสด็จไปปรากฏพระองค์ประทับยืนเปล่งพระรัศมีสว่างรังรองท่ามกลางสงฆ์ซึ่งนั่งพรั่งพร้อมกัน ทรงส่งนางสุชาดาอสุรกัญญาไปหาหลวงพ่อก่อน นางสุชาดาอสุรกัญญาเดินไปในท่ามกลางสงฆ์ขอโอกาสว่า

"พระคุณท่านทั้งหลายเจ้าขา ขอทางหน่อย พวกท่านช่วยหลบหน่อยเจ้าค่ะ โปรดให้โอกาสแก่ผู้หญิงก่อน"

พระอรหันต์ทั้งหลายต่างต้องพากันหลบหลีกทางให้แก่นางสุชาดาอสุรกัญญา ท้าวสักกเทวราชเสด็จตามไปเข้าพบหลวงพ่อนมัสการแล้วประทับนั่งคุกเข่าอยู่ตรงหน้าทรงประนมกรตรัสว่า

"หลวงพ่อขอรับ กระผมจะล้างเท้าถวายขอรับ"

ท่านกล่าวว่า "ท้าวสักกเทวราชเทพกุญชร อาตมภาพไม่ได้ล้างเท้ามาตั้งสามสิบปีแล้ว ปกติกลิ่นกายมนุษย์ปฏิกูลเน่าเหม็นน่ารังเกียจมาก พวกเทวดาอยู่ไกลตั้งร้อยโยชน์ยังได้กลิ่น เหมือนเอาซากศพมาแขวนคอ อย่าเลยท้าวสักกเทวราช อาตมภาพจะล้างเท้าเอง"

ท้าวสักกเทวราชตรัสว่า "หลวงพ่อขอรับ ชื่อว่ากลิ่นอย่างนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อน กลิ่นศีลของหลวงพ่อฟุ้งขจรขจายล่วงเลยสวรรค์หกชั้นไปถึงชั้นภวัคคพรหมเบื้องบนทีเดียว ไม่มีกลิ่นอื่นใดยิ่งกว่ากลิ่นศีล กระผมมาที่นี่เพราะกลิ่นศีลของหลวงพ่อขอรับ"

ตรัสอย่างนี้แล้วก็ทรงเอาพระหัตถ์ซ้ายจับข้อต่อตาตุ่ม เอาพระหัตถ์ขวาลูบฝ่าเท้า ทันใดนั้นเท้าของท่านก็เป็นเหมือนเท้าของเด็กหนุ่มทันที ท้าวสักกเทวราชทรงล้างเท้าถวายพระมหาศิวเถระเสร็จแล้วก็ทรงนมัสการลาเสด็จสู่เทวโลกตามเดิม

เรื่องการบำเพ็ญเพียรของพระมหาศิวเถระนี้ถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์อรรถกถารองลงมาจากพระไตรปิฎก สมัยที่ท่านเป็นพระอาจารย์ใหญ่สอนคณะหมู่ใหญ่ อายุน่าจะอยู่ในหลักเลข ๕๐ ปลีกตัวออกมาบำเพ็ญเพียร ๓๐ ปี นับรวมแล้ว ๘๐ ปี สมควรเรียกว่าหลวงปู่ มิใช่อายุพรรษาไม่เท่าไรก็สถาปนาตนเป็นหลวงปู่ ในเมืองไทยมีหลวงปู่บำเพ็ญเพียรมาหลายรูป หลวงปู่มั่น หลวงปู่ฝั้น ท่านเป็นพระสุปฏิปันโนเคร่งครัดข้อวัตรปฏิบัติน่าเคารพศรัทธา แต่คิดว่าคงไม่มีหลวงปู่รูปใดเสมอเหมือนหลวงปู่มหาศิวะแน่ๆ มิฉะนั้นพระอรรถกถาจารย์คงไม่บันทึกเรื่องราวไว้ในคัมภีร์อรรถกถา ขอบอกว่า "หลวงปู่มหาศิวะคือหลวงปู่ในดวงใจฉัน"

ขออธิบายถึงการทำความเพียรของหลวงปู่มหาศิวะเพิ่มเติมอีกสักหน่อย ท่านมุ่งมั่นทำความเพียรอย่างไม่ท้อถอยตลอดเวลา ๓๐ ปี แต่ไม่บรรลุมรรคผลใดๆ เลย กระทั่งถอดใจเลิกทำความเพียร ครั้นถอดใจ ไม่เอาแล้ว เลิก กลับบรรลุอรหัตผลทันที "คิดอยากได้กลับไม่ได้ ไม่คิดอยากได้กลับได้" นี้คือธรรมชาติความจริง ช่วงขะมักเขม้นทำความเพียรเพื่อบรรลุให้ได้กลับไม่บรรลุ แต่ครั้นปล่อยวางไม่อยากบรรลุกลับบรรลุ หมายความว่าอย่างไร เงื่อนไขของการบรรลุธรรมอยู่ที่ไหน อยู่ที่ "ปล่อยวาง" และปล่อยวางจริงๆ มิใช่อยากจะบรรลุก็มาปล่อยวาง "แสร้งปล่อยวาง" รับรองไม่มีทางบรรลุ ต้องปล่อยวางโดยไม่มีคำว่า "อยาก" ติดอยู่ในใจเลย และช่วงปล่อยวางได้จริงๆ ก็คือช่วง

ที่ทำความเพียรจนถึงที่สุด เหมือนหลวงปู่มหาศิวะหลังจากทำความเพียรจนถึงที่สุด ๓๐ ปีแล้วก็ถึงกับคิดว่า "เราอาภัพอับวาสนาไม่บรรลุมรรคผลแน่ๆ" ขณะที่อุปนิสัยแห่งความเป็นพระอรหันต์ของท่านมีอยู่เต็มบริบูรณ์ พอคิดเลิกไม่เอาปล่อยวางได้จริงๆ เท่านั้น อรหัตผลก็ปรากฏ แต่ถ้ากล่าวถึงเงื่อนไขของการบรรลุธรรมจริงๆ ก็มิใช่ "ปล่อยวาง" หากแต่คือ "ความเพียร" เพราะถ้าไม่ทำความเพียรขะมักเขม้นมาก่อน จู่ๆ ปล่อยวางเลย ก็ไม่สามารถบรรลุ ดังนั้น จึงต้องเพียรจนถึงที่สุดกระทั่งปล่อยวางได้เอง ทีนี้ว่าคนเราจะพากเพียรจนถึงที่สุดได้หรือเปล่า และจะรู้ได้อย่างไรว่า ที่สุดแห่งความเพียรอยู่ช่วงไหนเวลาใด ๑๐ ปี ๒๐ ปี หรือ ๓๐ ปี เรื่องนี้พยากรณ์ไม่ได้เลย รู้แต่เพียงว่าเพียร เพียร และเพียร

โอ ขอให้ความเพียรของเธออย่าเหือดหาย ขอให้ความเพียรของเธออย่าจางคลาย อย่ากลับกลายเปลี่ยนไปเป็นอื่นเลย จงสืบเนื่องยาวนานตลอดไปเถิด ความเพียรเท่านั้นจะพาเธอพ้นทุกข์ **"วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ** พ้นทุกข์เพราะเพียร"

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร โยคีโยคินีผู้เริ่มปฏิบัติ ขณะเดินจงกรมยังไม่เห็นผลอะไร ก็มักจะสงสัยถามตนเองว่า "ทำไมฉันต้องเดินต้องนั่งอย่างนี้ด้วย ฉันจะได้อะไร" แม้แต่เธอช่วงเริ่มต้นปฏิบัติก็สงสัยเหมือนกันใช่ไหม "เดินกับนั่งนี่นะบอกว่าได้บุญ ได้บุญตรงไหน ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระน่าจะได้บุญกว่า" ฉันขอตอบตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในจังกมสูตรว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของการเดินจงกรม ๕ ประการ ภิกษุผู้เดินจงกรมย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการเหล่านี้ คือ

๑. อดทนต่อการเดินทางไกล

๒. อดทนต่อการบำเพ็ญเพียร

๓. อาพาธน้อย

๔. อาหารที่กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้มแล้ว ย่อยได้ง่าย

๕. สมาธิที่ได้เพราะเดินจงกรมตั้งอยู่ได้นาน"

เรื่องการเดินจงกรม นอกจากจะปรากฏอยู่ในจังกมสูตรนี้แล้ว ยังไปปรากฏอยู่ในจังกมสูตรอีกสูตรหนึ่ง โดยพระพุทธองค์ทรงชี้บอกพระภิกษุระดับอสีติมหาสาวกพร้อมภิกษุบริวารของตนกลุ่มหนึ่งกำลังเดินจงกรมอยู่ว่าเป็นอย่างไร

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตพระนครราชคฤห์ ขณะนั้นพระมหาสาวกมีพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะเป็นต้น พร้อมพระภิกษุกลุ่มหนึ่งกำลังเดินจงกรมอยู่ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรพระภิกษุกลุ่มนั้นๆ แล้ว ทรงเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสถามว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นสารีบุตรพร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

พระภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนมีปัญญามาก (ชอบครวญคิดตริตรองด้วยสติปัญญา) พวกเธอเห็นมหาโมคคัลลานะพร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนมีฤทธิ์มาก (ชอบอิทธิปาฏิหาริย์) พวกเธอเห็นมหากัสสปะพร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนเป็นธุตวาท (ชอบสมาทานธุดงค์) พวกเธอเห็นอนุรุทธะพร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนได้ทิพยจักษุ (ชอบมองเห็นพวกกายทิพย์) พวกเธอเห็นปุณณมันตานีบุตรพร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนเป็นธรรมกถึก (ชอบแสดงธรรม) พวกเธอเห็นอุบาลีพร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนทรงวินัย (ชอบแม่บทกฎหมาย) พวกเธอเห็นอานนท์พร้อมภิกษุหลายรูปกำลังเดินจงกรมอยู่หรือไม่"

"เห็น พระพุทธเจ้าข้า"

"นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนเป็นพหูสูต (ชอบศึกษาหาความรู้) พวกเธอเห็นเทวทัตพร้อมภิกษุหลายรูปกำลัง

เดินจงกรมอยู่หรือไม่”

“เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

“นั่นแหละภิกษุทั้งหลาย ภิกษุกลุ่มนี้ทั้งหมดล้วนปรารถนาชั่ว (ชอบคิดทำกรรมบาปหยาบช้า)”

แม้ช่วงท้ายของจังกมสูตรนี้พระพุทธองค์จะตรัสสรุปว่า ผู้คนที่มาคบค้าสมาคมกันนั้นล้วนเกี่ยวเนื่องกับเรื่องอัธยาศัยเรื่องธาตุที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ คนอัธยาศัยทรามก็คบหากับคนอัธยาศัยทราม คนอัธยาศัยงามก็คบหากับคนอัธยาศัยงาม จะดูว่าเขาเป็นคนอย่างไรก็จงดูกลุ่มเพื่อนของเขา กลุ่มเพื่อนของเขาเป็นคนอย่างไร เขาก็เป็นคนอย่างนั้นเหมือนกัน ไม่แตกต่างกันเลย แต่เราก็ได้ข้อสรุปอีกอย่างหนึ่งว่า แม้การเดินจงกรมตัวเนื้อแท้จะเป็นกุศลก็ตาม แต่ก็ขึ้นอยู่กับคนเดินมากกว่า คนเดินจงกรมดี เจตนาดี ปรารถนาดี ก็ได้ดี คนเดินจงกรมชั่ว เจตนาชั่ว ปรารถนาชั่ว ก็ได้ชั่ว คนดีก็เดินแบบดีๆ คนชั่วก็เดินแบบชั่วๆ

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร พระพุทธองค์ตรัสบอกอานิสงส์ของการเดินจงกรมนั้นครอบคลุมทั้งการเจริญสมถะและวิปัสสนา ยังมิได้ลงรายละเอียด แต่ก็ทรงทิ้งร่องรอยไว้ให้พระอรรถกถาจารย์มาอธิบายขยายผลต่อ นั่นคือ “สมาธิที่ได้เพราะเดินจงกรมตั้งอยู่ได้นาน” อธิบายได้ว่า สมาธิที่ตั้งอยู่ได้นานเพราะเดินจงกรมนั้นจะเอื้อให้เกิดปัญญารู้แจ้ง กล่าวคือการเดินจงกรมจะก่อให้เกิดสมาธิและปัญญานั่นเอง สมาธิและปัญญานั้นก็เริ่มอบรมตั้งแต่เดินจงกรมทีเดียว ดังนั้นการเดินจงกรมที่เกิดสมาธิและปัญญา จึงมิใช่การเดินแบบธรรมดาสามัญที่เราเดินไปเดินมา มิใช่เดิน “เพียงแค่รู้” หากแต่เดินด้วยสติ “กำหนดรู้” พร้อมด้วย “กายิกวิริยะ” ความเพียรทางกาย และ “เจตสิก

วิริยะ” ความเพียรทางจิต การเดินอย่างนี้เท่านั้นจึงจะมีกำลังเพียงพอต่อการถ่ายถอนทุกข์ เพราะธรรมคือมรรคผลนิพพานนี้บรรลุไม่ได้ด้วยกำลังเพียงเล็กน้อย บุคคลผู้มีศรัทธาน้อย ความเพียรน้อย ความอดทนน้อยบรรลุไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ผู้เห็นภัยของการปฏิบัติที่คิดทำกันง่ายๆ จะเกิดผลร้ายในภายหลัง จึงได้จับเอานัยที่พระพุทธองค์ประทานไว้มาอธิบายขยายความต่อว่า

“ตตฺถ กามํ โสณสิงฺคาลาทโยปิ คจฺฉนฺตา คจฺฉามาติ ปชานนฺติ ฯ น หิ ปเนตํ ปชานนํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เอวรูปญฺหิ สตฺตูปลทฺธึ น ปชหติ อตฺตสญฺญํ น อุคฺฆาเฏติ กมฺมฏฺฐานํ เจว สติปฏฺฐานภาวนา จ น โหนฺติ ฯ”

“แม้แต่สุนัขบ้านสุนัขจิ้งจอก (สุนัขป่า) เวลาที่พวกมันเดิน พวกมันก็รู้ตัวว่า ‘ข้าเดินอยู่’ แต่การเดินอย่างที่พวกมันรู้นั้นมิใช่ความรู้ตามที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมาย เพราะความรู้แบบนั้นละความยึดถือว่า ‘สัตว์ บุคคล’ ไม่ได้ ถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมายว่า ‘ตัวตน เราเขา’ ไม่ได้ และที่สำคัญไม่จัดเป็นกรรมฐานหรือการเจริญสติปัฏฐานเลย”

ขออธิบายเพิ่มเติมสักหน่อย

โดยปกติคนเราเดินไปเดินมาก็รู้ตัวอยู่ว่า “ฉันเดิน” และมิใช่เฉพาะกิริยาเดินเพียงอย่างเดียว แม้แต่กิริยาอื่นๆ ยืน นั่ง นอน เหยียด คู้ ก้ม เงย เหลียวซ้าย แลขวา กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ก็รู้ตัวเหมือนกัน เริ่มตั้งแต่ตื่นนอนโน่นแหละ จิตก็จะตื่นรู้ทางทวารตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจอยู่ตลอด กระทั่งจิตตกภวังค์ก้าวลงสู่ความหลับเท่านั้นจึงจะไม่รู้ หลับสนิทจิตก็หมดหน้าที่รู้ ความรู้ขั้นธรรมดาสามัญนี้ไม่มีข้อแตกต่างระหว่างคนรู้กับสัตว์รู้เลย คนหนึ่งเดินไปกับสุนัขตัวหนึ่งเดินไปก็รู้เหมือนกัน (คนถือเชือกปล่อยให้สุนัขเดินนำหน้า ไม่รู้ว่าคนจูงสุนัขเดินหรือสุนัขจูงคนเดินกันแน่) หลวงพ่อพระอาจารย์ใหญ่ ภัททันตะ

อาสภมหาเถระ สิ้นอายุขัยมรณภาพเมื่ออายุ ๙๙ ปี "หลวงปู่พม่า" บิดาแห่งวิปัสสนาเมืองไทย ย้ำสอนอยู่เสมอๆ ว่า

"โยคีโยคินีต้องตั้งสติบริกรรมกำหนดรู้ ลักษณะที่ยืนก็รู้ เดินก็รู้ นั่งก็รู้ นอนก็รู้ ทำอะไรก็รู้ ไม่บริกรรมกำหนดรู้ เพียงแค่รู้ รู้ๆ ไปเรื่อยๆ รู้อย่างนี้เรียกว่า รู้เฉยๆ รู้แบบโมหะ รู้เหมือนหมูเหมือนหมา"

"โยคีโยคินีจะกำหนดว่า 'รู้หนอๆ' ก็เฉพาะสภาวะที่ตนไม่รู้จะบัญญัติคำพูดใดดี ไม่รู้จะเรียกสภาวะนั้นว่าอย่างไร กำหนดไม่ถูกก็ให้กำหนดว่า 'รู้หนอๆ' คำว่า 'รู้หนอๆ' นี้แค่คลุมไว้ ลอยๆ ไม่จับอารมณ์ ไม่ตรงสภาวะ แต่ถ้าพอง 'พองหนอ' ยุบ 'ยุบหนอ' ชา 'ชาหนอ' ปวด 'ปวดหนอ' เบื่อ 'เบื่อหนอ' รำคาญ 'รำคาญหนอ' จะจับอารมณ์ ตรงสภาวะ ได้อารมณ์กรรมฐาน"

พระอาจารย์ใหญ่กำมือซ้าย คว่ำมือขวาแบวนไปวนมาบนมือซ้ายที่กำแน่น ขณะพูดว่า "รู้หนอๆ" เพื่อแสดงว่า ลอยๆ ไม่จับอารมณ์ และเอามือขวาตบแตะมือซ้ายที่กำแน่น ขณะพูดว่า พอง "พองหนอ" ยุบ "ยุบหนอ" ชา "ชาหนอ" ปวด "ปวดหนอ" ... เพื่อแสดงว่า ไม่ลอย จับอารมณ์

เกือบ ๒๐ ปีล่วงแล้ว กระทั่งถึงปัจจุบันวันนี้ เสียงสั่งสอนของพระอาจารย์ใหญ่ (ภาษาไทยสำเนียงพม่า) ยังแว่วชัดอยู่ในโสตวิญญาณของฉัน เพราะครั้งเข้ากรรมฐานสมัยนั้นฉันประนมมือตั้งใจฟังอยู่ต่อหน้าท่านนั่นเอง ความรู้ เพียงแค่รู้ รู้ๆ ไปเรื่อยนี้ มิได้เกิดผลตามความมุ่งหมายของวิปัสสนากรรมฐานเลย เพราะ

๑. สตฺตูปลทฺธึ น ปชหติ ละความยึดถือว่า "สัตว์ บุคคล" ไม่ได้

๒. อตฺตสญฺญํ น อุคฺฆาเฏติ ถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมาย

ว่า “ตัวตน เราเขา” ไม่ได้

๓. กมฺมฏฺฐานํ น โหติ ไม่เป็นกรรมฐาน

๔. สติปฏฐานภาวนา น โหติ ไม่เป็นการเจริญสติปัฏฐาน

ขออธิบายไปตามลำดับ

สตฺตูปลทฺธึ น ปชหติ ละความยึดถือว่า “สัตว์ บุคคล” ไม่ได้ เมื่อเราเห็นใครสักคนหนึ่งเดินมา สมมุติเห็นพระรูปหนึ่งเดินมา ถ้าพระรูปนั้นเป็นเจ้าอาวาส เราก็บอกว่า “ท่านเจ้าอาวาสเดินมา” ถ้าพระรูปนั้นเป็นพระครู เราก็บอกว่า “ท่านพระครูเดินมา” ถ้าพระรูปนั้นเป็นเจ้าคุณ เราก็บอกว่า “ท่านเจ้าคุณเดินมา” เมื่อมิได้ตั้งสติกำหนดรู้ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้เพียรระลึกรู้ เห็นใครก็ตาม ก็จะเห็นว่าเป็นสัตว์ บุคคลตลอด ไม่สามารถเห็นว่ามิใช่สัตว์ บุคคลได้เลย และเมื่อเห็นเป็นสัตว์เห็นเป็นบุคคลก็เกิดความยึดถือตามอำนาจกิเลสที่ปรุงแต่งตัดสินอารมณ์ว่าชอบ-ชัง รับเข้า-ผลักออก (โลภะ-โทสะ)

อตฺตสญฺญํ น อุคฺฆาเฏติ ถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมายว่า “ตัวตน เราเขา” ไม่ได้ ตั้งแต่ศีรษะจรดปลายเท้า ถามว่า ส่วนไหนมิใช่ของเรา แม้แต่ขี้หู ขี้ตา ขี้เล็บ ขี้ฟัน ก็ยังยึดถือว่า “ของเรา” ดูสิ เส้นผมถูกตัดทิ้งวางไว้แท้ๆ มีคนมาถามว่า “นี่เส้นผมของใคร” ก็ยังตอบว่า “เส้นผมของฉันเอง” เมื่อมิได้ตั้งสติกำหนดรู้ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้เพียรระลึกรู้จะออกจากอุปาทานความยึดถือหรือถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมายว่า “ตัวตน เราเขา” คือ “เรา ของเรา เขา ของเขา” ได้อย่างไร และเมื่อเกิดอุปาทานยึดถือว่า “เรา ของเรา เขา ของเขา” ก็เกิดกิเลสมีปัญหากันเพราะ “มีเรา มีเขา มีเรื่อง”

กมฺมฏฺฐานํ น โหติ ไม่เป็นกรรมฐาน การมิได้ตั้งสติกำหนดรู้ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้เพียรระลึกรู้ ซึ่งเป็นความรู้ขั้นธรรมดาสามัญนี้ ถ้าบอกว่าเป็นกรรมฐาน เราก็คงไม่จำเป็นต้องออกจากบ้านมาปลีกหลีกเร้นอยู่ในสถานที่สงัดสมาทานกรรมฐานทำความเพียรเดินจงกรมสลับกับการนั่งสมาธิกันให้เหน็ดเหนื่อย เพราะในชีวิตประจำวันเราก็เดินเหินไปไหนมาไหนทำโน่นทำนี่อะไรต่อมิอะไร เราก็รู้อยู่เหมือนกัน บางครั้งตั้งใจทำอะไรบางอย่าง เช่น ทำอาหาร ก็เกิดสติสัมปชัญญะรู้ตัวทั่วพร้อมเสียด้วยซ้ำ ถ้ามิได้ตั้งสติกำหนดรู้ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้เพียรระลึกรู้ จัดเป็นกรรมฐานได้ ป่านนี้คนทั้งโลกบรรลุธรรมกันหมดแล้ว

สติปฏฺฐานภาวนา น โหติ ไม่เป็นการเจริญสติปัฏฐาน สติที่เกิดขึ้นในขั้นธรรมดาสามัญจากการทำหน้าที่การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือแม้แต่สติที่ระลึกถึงบุญกุศลจากทาน-ศีลของตน ท่านไม่จัดเป็นสติปัฏฐาน จะจัดเป็นสติปัฏฐานก็ต่อเมื่อตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรม และจะเป็นสติปัฏฐานภาวนาจริงๆ ก็ต่อเมื่อตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรมอย่างต่อเนื่อง กำหนดแล้วกำหนดเล่าจนสภาวธรรมปรากฏ แม้แต่สติที่ระลึกถึงบุญกุศลแท้ๆ ก็ยังไม่จัดเป็นการเจริญสติปัฏฐาน แล้วการมิได้ตั้งสติกำหนดรู้ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้เพียรระลึกรู้อย่างจริงจังจะจัดเป็นการเจริญสติปัฏฐานได้อย่างไร ย่อมมิได้ชื่อว่า "สติปัฏฐานภาวนา" เลย

เมื่อตั้งสติกำหนดจดจ่อต่อเนื่องระลึกรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรม โดยมีคำบริกรรมหรือคำพูดสำทับกับสภาพความจริง แนบสนิทชิดกับอารมณ์ เข้าไปใกล้ชิดรู้ชัดทุกๆ ปัจจุบันขณะ จะเกิดผลอะไร ก็เกิดผลตรงกันข้ามกับการมิได้ตั้งสติกำหนดรู้ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้

เพียรระลึกรู้ ๔ ประการนั้น คือ

๑. **สตฺตูปลทฺธิ ปชหติ** ละความยึดถือว่า "สัตว์ บุคคล" ได้

๒. **อตฺตสญฺญํ อุคฺฆาเฏติ** ถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมายว่า "ตัวตน เราเขา" ได้

๓. **กมฺมฏฺฐานํ โหติ** เป็นกรรมฐาน

๔. **สติปฏฺฐานภาวนา โหติ** เป็นการเจริญสติปัฏฐาน

ก่อนจะอธิบายผลการตั้งสติกำหนดรู้ดังกล่าวข้างต้นนี้ ขอพูดถึง "คำบริกรรม" หรือ "คำบัญญัติ" สักหน่อย กรรมฐานบางสาย (สายรูป-นาม) ปฏิเสธคำบริกรรมคำบัญญัติเสีย ขณะปฏิบัติบอกว่าไม่ต้องบริกรรมมีคำบัญญัติให้รกรุงรัง ดูรู้อาการเฉยๆ ทิ้งบัญญัติตรงเข้าสู่ปรมัตถ์เลย (พูดเหมือนปรมัตถ์จะเห็นได้ง่ายๆ อย่างนั้นแหละ) แต่กรรมฐานสายพอง-ยุบไม่ปฏิเสธ ตรงกันข้ามกลับรับเข้ามามีส่วนร่วมสำคัญ (กรุณาอ่านรายละเอียดจากหนังสือ "วิปัสสนาภาวนา" ที่ข้าพเจ้าเคยเขียนอธิบายไว้) คำบริกรรมที่บัญญัติพูดว่า "พองหนอ" "ยุบหนอ" "นั่งหนอ" "ถูกหนอ" "ขวาย่างหนอ" ซ้ายย่างหนอ" คำบริกรรมนั้นๆ มิได้ช่วยหน่วงสติให้อยู่กับปัจจุบันอารมณ์, เพิ่มพลังให้แก่ขณิกสมาธิ, เพิ่มน้ำหนักให้แก่กรรมฐานเพียงอย่างเดียว หากแต่จะผสมกลมกลืนเข้ากับสติระลึกรู้จนกลายเป็นตัวสติเข้าไปแทนที่อารมณ์ได้ทุกอารมณ์ เช่น บัญญัติคำพูดกำหนดว่า "ขวาย่างหนอ" คำว่า "ขวาย่างหนอ" ก็จะเข้าไปแทนที่การเดิน

สตฺตูปลทฺธึ ปชหติ ละความยึดถือว่า "สัตว์ บุคคล" ขณะเดินตั้งสติกำหนดว่า "ขวาย่างหนอ" "ซ้ายย่างหนอ" คำบริกรรมซึ่งเป็นตัวสตินั้นจะเข้าไปแทนที่การเดิน ไม่มีใคร สัตว์ บุคคลเดิน ขณะนั่งตั้งสติกำหนดว่า "พองหนอ" "ยุบหนอ" คำบริกรรมซึ่งเปรียบเป็นตัวสติ

จะเข้าไปแทนที่อาการพองยุบ ไม่มีใคร สัตว์ บุคคลพองยุบ เมื่อตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกิริยาขวาย่างซ้ายย่างก็ดี อาการพองยุบก็ดี โดยมีคำบริกรรมสำทับแทนอยู่เนืองๆ อย่างนี้ ก็ละความยึดถือว่า "สัตว์ บุคคล" ได้

อตฺตสญฺญํ อุคฺฆาเฏติ ถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมายว่า "ตัวตน เราเขา" ขณะเดินตั้งสติกำหนดว่า "ขวาย่างหนอ" "ซ้ายย่างหนอ" เห็นเป็นเพียงกิริยาอาการเคลื่อนย้ายไป ไม่เห็นเป็นตัวตน เราเขา ขณะนั่งตั้งสติกำหนดว่า "พองหนอ" "ยุบหนอ" ก็เห็นเป็นเพียงอาการเคลื่อนไหว ไม่เห็นเป็นตัวตน เราเขา เมื่อตั้งสติกำหนดว่า "ขวาย่างหนอ" "ซ้ายย่างหนอ" "พองหนอ" "ยุบหนอ" อย่างต่อเนื่องจนเห็นกิริยาอาการไม่มีตัวตน เราเขาอย่างนี้ ก็ถ่ายถอนความสำคัญมั่นหมายว่า "ตัวตน เราเขา" ได้

กมฺมฏฺฐานํ โหติ เป็นกรรมฐาน การตั้งสติกำหนดโดยมีคำบริกรรมสำทับกับกิริยาอาการของรูป-นามอยู่เนืองๆ ว่า "ขวาย่างหนอ" "ซ้ายย่างหนอ" "พองหนอ" "ยุบหนอ" อย่างนี้ ถือเป็น "บริกรรมภาวนา" ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า "ปริกมฺมภาวนา" การปฏิบัติแบบบริกรรมภาวนานี้จัดเป็น "กรรมฐาน" ทั้งทางสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ถ้าปฏิบัติแบบไม่บริกรรมภาวนาคือไม่มีคำบริกรรมหรือคำพูดใดๆ เลย ดูเฉยๆ รู้เฉยๆ เพียงแค่รู้ มิได้เพียรระลึกรู้ ไม่จัดเป็น "กรรมฐาน" โดยเฉพาะสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติแบบโมหะ

สติปฏฺฐานภาวนา โหติ เป็นการเจริญสติปัฏฐาน การตั้งสติกำหนดโดยมีคำบริกรรมสำทับกับกิริยาอาการของรูป-นาม "ขวาย่างหนอ" "ซ้ายย่างหนอ" "พองหนอ" "ยุบหนอ" รู้ดูตามกาย เวทนา

จิต ธรรม อยู่เนืองๆ อย่างนี้ จัดเป็นการเจริญสติปัฏฐาน เพราะอารมณ์ของสติปัฏฐานเพื่อตั้งสติกำหนดรู้และดูตาม คือ กาย เวทนา จิต ธรรม เมื่อตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรมนั้นๆ ย่อมเป็น "สติ-ปัฏฐานภาวนา" อย่างแน่นอน

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร ผลการตั้งสติกำหนดรู้ที่ต้องการจริงๆ คือ "อนัตตา" เราต้องตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง จนปรมัตถสภาวะคือ "อนัตตา" ปรากฏให้เห็นว่าไม่มีตัวตน สุญญะว่างจากตัวตน เมื่อเห็นถูกตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ความเห็นผิดว่ากายของตน "สักกายทิฏฐิ" ก็หายไป สักกายทิฏฐิจะหายไปทุกขณะที่กำหนดเห็นอนัตตา มรรควิธีที่เป็นไปเพื่อกำจัดสักกายทิฏฐิซึ่งเป็นสังโยชน์ร้อยรัดเราให้อยู่ในสังสารวัฏนี้ ก็คือการตั้งสติกำหนดรู้ดูตามนี้เอง และเมื่อสักกายทิฏฐิถูกกำจัดด้วยอริยมรรคแล้ว อริยผลความเป็นโสดาบันบุคคลก็ปรากฏทันที ฉันไปสอนกรรมฐานถูกโยคีโยคินีถามว่า "จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะกำจัดสักกายทิฏฐิได้" ฉันตอบสั้นๆ ว่า "เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรม"

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร ตามที่กล่าวในเบื้องต้นว่า เดินภายนอกและเดินภายใน การเดินทั้ง ๒ นั้น ถามว่า เดินอย่างใดยากกว่ากัน ขอตอบว่า เดินภายในยากกว่า เพราะเดินภายในเรียกว่า "เดินจงกรม" นั้นต้องเดินด้วยสติระลึกรู้ทุกย่างก้าว มิใช่เดินเล่นๆ เอ้อระเหยลอยชายไปเรื่อย ใครอยากจะเดินก็มาเดินได้ สำหรับคนไม่มีอุปนิสัยจะเดินไม่ได้เลย (ทหารตำรวจบางคนพระวิปัสสนาจารย์บอกให้กำหนดสติเดินช้าๆ สลับกับการนั่งกำหนดอารมณ์กรรมฐาน บอกว่า ลงโทษผมให้วิ่งรอบสนาม ๒๐ รอบ ยังดีกว่าที่ให้ผมมาเดิน-นั่งอยู่อย่างนี้)

เดินจงกรมด้วยสติระลึกรู้ทุกย่างก้าว มิได้แบกหามอะไร แต่กลับยาก ยากไม่ยากก็ลองคิดดูว่า เดินกลับไปกลับมาบนระยะทางเพียง ๑๖-๒๐ ก้าว ประหนึ่งเดินย่ำอยู่กับที่จะเป็นอย่างไร ยิ่งยากกว่านั้นตรงที่ต้องเพียรเดินจน "มรรค" ปรากฏ แต่ถ้าเพียรเดินจนมรรคปรากฏได้เมื่อไหร่ การเดินจงกรมที่บอกว่ายากก็มิใช่เรื่องยาก แต่ถึงกระนั้นก็ยังต้องเพียรเดินต่อไป เดินต่อไปนับเป็นเดือนเป็นปีทีเดียว จนกว่าจะบรรลุถึง "อริยมรรค" เกิดขึ้นประหาณกิเลส

หลวงพ่อพระอาจารย์ใหญ่อาสภะมหาเถระ อธิบายเรื่อง "มรรค" ไว้อย่างน่าฟังว่า

คำว่า "มรรค" มาจากภาษาบาลีว่า "มคฺโค" แยกออกเป็น ๒ คำคือ โม+โค มีรูปวิเคราะห์ว่า "กิเลส มาเรตีติ โม ตัดกิเลส ชื่อว่า โม" "นิพฺพานํ คจฺฉตีติ โค เข้าสู่นิพพาน ชื่อว่า โค" สรุปรวมโมกับโคเข้าด้วยกันว่า "โม จ โส โค จาติ มคฺโค ตัดกิเลสและเข้าสู่นิพพาน ชื่อว่า มคฺโค" มคฺโค ก็คือมรรคนั่นเอง

มรรคมีอยู่ ๓ อย่าง คือ มูลมรรค ปุพพภาคมรรค และอริยมรรค มูลมรรคได้แก่สัมมาทิฏฐิมรรค เป็นพื้นฐานรองรับการปฏิบัติทั้งหมด เมื่อปฏิบัติเรื่อยไป สมาธิญาณเริ่มแก่กล้าก็กลายเป็นปุพพภาคมรรค ปุพพภาคมรรค หมายถึงกำลังเดินทางไปพระนิพพาน บริกรรมภาวนาตั้งสติกำหนดรู้แต่ละครั้งจะขยับเข้าไปใกล้พระนิพพานแต่ละขณะ ในที่สุดก็บรรลุพระนิพพาน เช่น "พองหนอ" ขยับเข้าไปใกล้นิดหนึ่ง "ยุบหนอ" ขยับเข้าไปใกล้นิดหนึ่ง "นั่งหนอ" ขยับเข้าไปใกล้นิดหนึ่ง "ถูกหนอ" ขยับเข้าไปใกล้นิดหนึ่ง อารมณ์แต่ละอารมณ์ที่ตั้งสติกำหนดจะขยับเข้าไปใกล้พระนิพพานเรื่อยๆ บนเส้นทางแห่งการกำหนดรู้ ผู้ปฏิบัติกำลังเดินเข้าไปใกล้พระนิพพาน อย่างนี้เรียกว่า "ปุพพภาค

มรรค” อารมณ์แต่ละอารมณ์ที่ตั้งสติกำหนดมีขณิกสมาธิแต่ละขณะรวมตัวกันมีกำลังเต็มบริบูรณ์ อริยมรรคก็เกิดขึ้นประหาณสักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่ากายของตน) วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัยพระรัตนตรัย) และสีลัพพตปรามาส (ยึดถือศีลและพรตอย่างผิดๆ) ได้อย่างเด็ดขาด สำเร็จเป็นอริยบุคคลโสดาบัน ปิดอบายภูมิคือ นรก เปรต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน อย่างนี้เรียกว่า “อริยมรรค”

อาจจะฟังเข้าใจยากสักนิด ขออธิบายอีกสักหน่อย ขณะที่โยคีโยคินีเดินจงกรมสลับกับการนั่งสมาธิยังไม่ได้อารมณ์กรรมฐาน การปฏิบัติยังไม่เกิดสภาวธรรมยังไม่เกิดผลใดๆ สักแต่ว่าเดินและนั่งเท่านั้น โยคีโยคินีจะต้องเพียรเดินจงกรมสลับกับการนั่งสมาธิจนกว่าจะได้อารมณ์กรรมฐานเกิดสภาวธรรม ช่วงของการปฏิบัติที่ไม่เกิดสภาวธรรมนี้ เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิมรรค” ด้วยเหตุผลว่าโยคีโยคินีมีศรัทธาเห็นชอบว่า การเดินจงกรมสลับกับการนั่งสมาธิอย่างนี้จะสามารถนำตนไปสู่ความพ้นทุกข์ได้ แม้สัมมาทิฏฐิมรรคจะเป็นฐานรองรับการปฏิบัติทั้งหมด แต่มรรคคือทางก็ยังไม่ปรากฏ มรรคคือทางจะปรากฏก็ต่อเมื่อโยคีโยคินีเพียรปฏิบัติจนได้อารมณ์กรรมฐานเกิดสภาวธรรม เพียรปฏิบัติมาถึงช่วงนี้โยคีโยคินีจะสังเกตเห็นว่า ขณะที่ตนปฏิบัติเดิน-นั่งแต่ละรอบจะเกิดความเปลี่ยนแปลงทางสภาวธรรม เห็นสภาวธรรมนี้ดับไป สภาวธรรมใหม่เกิดขึ้น สภาวธรรมนี้ดับไป สภาวธรรมใหม่เกิดขึ้น โยคีโยคินีเดินจงกรมกลับไปกลับมาเหมือนเดินไปไม่ถึงไหนก็จริง แต่กลับรู้สึกว่าตนกำลังเดินทางอยู่ และกำลังเดินทางไปพบสภาวธรรมนั้นสภาวธรรมนี้ ขณะเดินทางไปเรื่อยๆ อยู่นั้น เหมือนมีอะไรบางประการรออยู่เบื้องหน้า ช่วงของการปฏิบัตินี้เรียกว่า “ปุพพภาคมรรค” ปุพพภาคมรรคเดินทางไปตามลำดับเดินทางไปเรื่อยๆ นี้

จะยาวนาน ซึ่งไม่สามารถกำหนดระยะเวลาได้ว่ากี่เดือนกี่ปี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของโยคีโยคินีที่สั่งสมมา และขึ้นอยู่กับโยคีโยคินีจะเพียรอบรมกรรมฐานได้ดีเพียงใด (เก็บอารมณ์กรรมฐานได้ดี ไม่ปล่อยให้กรรมฐานรั่ว) เมื่อโยคีโยคินีเพียรเดินไปตามปุพพภาคมรรคนี้ไปเรื่อยๆ และแล้วก็พบเห็น "อริยมรรค" อริยมรรคปรากฏขึ้นประหาณกิเลสสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลทันที

กรรมฐานเปรียบเหมือนภูเขาใหญ่สูงชันลูกหนึ่ง เมฆหมอกลอยวนปกคลุมอยู่ด้านบนจนมองไม่เห็นยอดเลย บนปลายยอดภูเขาสูงที่เห็นอยู่ไกลลิบนั้น อะไรหรือรอโยคีโยคินีผู้เปรียบเป็นนักไต่เขาให้เพียรป่ายปีนขึ้นไปพบ และอะไรที่ว่านั้นก็ช่างมีพลังมหาศาลเหลือเกินดึงดูดโยคีโยคินีให้ป่ายปีนขึ้นไป รู้สึกว่า ฉันจะต้องป่ายปีนขึ้นไปพบให้จงได้ ฉันจะต้องพิชิตยอดเขาสูงนั้นปักธงชัยให้จงได้ ภูเขากรรมฐานลูกนี้บางแห่งจะขรุขระป่ายปีนยากลำบาก บางครั้งขณะที่กำลังป่ายปีนสูงขึ้นไปๆ กลับพลัดตกลงมาที่เดิม (กรรมฐานตก) บางช่วงก็เกิดทุกขเวทนาเผ็ดกล้า เจ็บปวดทุกข์ทรมานมากที่สุด "ปางตาย" (ทุกขเวทนาเบื้องสูง) ความอดทนต้องถึงขั้นอุกฤษฏ์ ถึงกระนั้นโยคีโยคินีก็ไม่ประหวั่นพรั่นพรึงระย่อท้อถอย ยิ่งโยคีโยคินีปีนป่ายสูงขึ้นไปมากเท่าใดก็ยิ่งหนาวสะท้านมากเท่านั้น โดดเดี่ยวอยู่เดียวดาย ตี ๑ ตี ๒ ทุกคนก้าวลงสู่นิทรารมณ์หลับสบาย แต่กลับมีโยคีโยคินีเพียงผู้เดียวเดินและนั่งตลอดเพื่อนเสมือนเงาตามตัวของโยคีโยคินีมีเพียงศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาเท่านั้น เมื่อโยคีโยคินีป่ายปีนขึ้นๆ ไปอย่างไม่ระย่อท้อถอยตกลงบ้างบางครั้ง ขึ้นไปบ้างบางคราว เพียรต่อเนื่องไปเรื่อยๆ และแล้วเมฆหมอกที่ปกคลุมอยู่ด้านบนก็คลี่คลายออกเปิดทางให้โยคีโยคินีมองเห็นยอดสีทองอร่ามงามตา ทางประเสริฐ "อริยมรรค" ปรากฏ ประตู

อมตนิพพานเปิดออกต้อนรับโยคีโยคินี โยคีโยคินีเดินผ่านประตูอมตนิพพานทำลายโคตรเง้าของความเป็นปุถุชนสำเร็จเป็นอริยบุคคล เข้าไปอยู่ในห้องนิพพานที่สงบระงับดับเย็นอยู่เป็นนิรันดร์

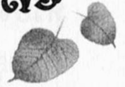
อีกนัยหนึ่ง เปรียบเหมือนโยคีโยคินีเพียรพายเรืออยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรเวิ้งว้างเพียงคนเดียว แม้มองไม่เห็นฝั่งมหาสมุทรเลย แต่โยคีโยคินีก็พากเพียรพายเรือไปเพื่อพบเห็นฝั่งมหาสมุทรให้จงได้ เพราะรู้ว่าฝั่งนั้นเกษมปลอดภัย ส่วนเราอยู่บนเรือที่ลอยอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทรนี้ไม่เกษมปลอดภัยเลย ทุกข์โทษภัยอันตรายเต็มอยู่รอบด้าน ขณะที่พายเรืออยู่นี้ก็เจออุปสรรคนานัปการ ประเดี๋ยวท้องฟ้าก็มืดครึ้มฝนเททะลักลงมา ประเดี๋ยวแสงแดดก็แผดร้อนเผาตัวจนเกรียมไหม้ (ทุกขเวทนาเบื้องกลางปวดจะเป็นจะตายแผดเผาจนร่างกายและจิตใจอ่อนนิ่มไปหมด) คลื่นพายุก็ซัดกระหน่ำ จนเรือจะล่มทีเดียว (ญาณม้วนเสื่อ) ต้องประคับประคองจนสุดกำลังความสามารถ บางครั้งเพียรพายไปๆ ไม่ระมัดระวัง น้ำแอบไหลเข้ามาขังอยู่ในเรือ (รั่วออกทางอิริยาบถย่อย) ต้องพยายามหารอยปริรอยรั่วให้เจอและปิดให้สนิท บางครั้งเรือเจ้ากรรมก็หยุดเอาเฉยๆ (ติดสภาวธรรม) ไม่ขยับเขยื้อนไปไหน ถึงกระนั้นโยคีโยคินีก็ยังเพียรพายเรือต่อไป รู้สึกว่ายิ่งพายเรือใกล้ฝั่งเท่าไร ก็ยิ่งเหน็บหนาวมากเท่านั้น เหมือนเข้าไปใกล้ภูเขาน้ำแข็งต้องอดทนต่อความหนาวเย็นแต่เพียงผู้เดียว เมื่อโยคีโยคินีเพียรพายเรือไปอย่างไม่ระย่อท้อถอย เรือลอยขึ้นลอยลงตามกระแสน้ำบ้างก็ไม่เป็นไร เพียรพายต่อเนื่องไปเรื่อยๆ และแล้วฟ้าลมฝนก็สงบทะเลราบเรียบอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน นกตีรทัสสีที่โยคีโยคินีปล่อยออกไปเที่ยวมองหาฝั่งก็มองเห็นฝั่ง บินบ่ายหน้าไปหาฝั่งอยู่รำไร เห็นแล้ว เห็นฝั่งเกษมปลอดภัยแล้ว ทางประเสริฐ “อริยมรรค” ปรากฏ โยคีโยคินีพาย

เรือเรียบเข้าหาฝั่งจอดสนิทนิ่ง ก้าวออกจาก "วิปัสสนานาวา" ขึ้นสู่ฝั่งเกษม "นิพพาน" ทันที

ดูก่อนเธอผู้เดินความเพียร การทำความเพียรเพื่อให้มรรคปรากฏมิใช่เรื่องยาก แต่การทำความเพียรเดินตามมรรคนั้นไปจนบรรลุอริยมรรคนี่สิยากยิ่งนัก (ฝนทั่งให้เป็นเข็มยังง่ายกว่า) แต่ก็ไม่เกินวิสัยมิใช่หรือ อริยมรรคอริยผลนั้นอยู่ในวิสัย เพียงแต่เป็นวิสัยของผู้พากเพียร ขอให้เธอเพียรเดินภายในเถิด เดิน เดิน และเดิน ตั้งสติกำหนดรู้ดูตามกาย เวทนา จิต ธรรมอย่างต่อเนื่อง อย่าหยุดหรือแวะลงข้างทางชมดอกไม้เลย (สภาวะยิ่งสูงยิ่งต้องระมัดระวังมาก) ระยะทางยาวไกลสักเพียงใดไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่าเธอยังเดินความเพียรอยู่หรือเปล่า ถ้าเธอเพียรเดินต่อเนื่องเรื่อยไปไม่หยุด สุดท้ายก็ถึงจุดหมายปลายทาง ประตูอมตนิพพานเปิดเตรียมต้อนรับเธออยู่ รอเธอเสมอ รอ รอ และรอ เธอผู้เดินความเพียร

แด่...เธอผู้เสียสละ

ทุกรูปทุกนามที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนได้รับการสละจากคนอื่นทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่ถือปฏิสนธิในครรภ์ก็ได้รับการสละเลือดเนื้อจากมารดา เมื่อออกมาจากครรภ์มารดาแล้ว บิดามารดาก็สละเวลาเพื่อเลี้ยงดูและอุ้มชูอยู่ตลอดจนกว่าจะเติบใหญ่ พิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะรู้ว่า เธออยู่ได้ทุกวันนี้ก็เพราะการสละของคนอื่น พื้นที่ว่างตรงนั้นเธอได้หย่อนกายลงนั่ง ก็เพราะคนหนึ่งลุกออกไปมิใช่หรือ ใครก็ไม่รู้คนนั้น เธอควรกล่าวขอบคุณไหม ตัวเธอก็เช่นเดียวกัน เธอได้โอกาสในวันนี้ อาจเพราะในวันนั้นเธอได้ให้โอกาสแก่คนอื่นมาก่อน ดังนั้น เมื่อมีโอกาสเราจึงควรเอื้อเฟื้อให้แก่กันและกัน เปิดโอกาสให้เขาเถิด เธอเปิดโอกาสให้แก่เขาในวันนี้ เธอจะได้รับโอกาสในวันหน้า

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ แท้ที่จริงชีวิตของคนเราที่เกิดมาแล้วล้วนกำลังเดินไปสู่จุดหมายปลายทางอย่างเดียวกันคือ “สละ” มีในวันนี้ก็เพื่อไม่มีในวันหน้า วันหน้าวันนั้นอย่างแน่นอน

เริ่มตั้งแต่ออกมาจากครรภ์ของมารดา เด็กทารกกำมือแน่นร้องไห้จ้า บอกนัยให้รู้ว่า “ฉันเกิดมาเพื่อกำเอาสิ่งต่างๆ มาเป็นของฉัน กำ กำ และกำ โกย โกย และโกย” แต่ครั้นถึงคราวสิ้นชีพ มือที่กำมาตลอดชีวิตก็แบออก น้ำรดศพหลั่งลงมาแม้สักนิดก็ไม่ติดอยู่กับมือเลย ปล่อยวาง โลกใบนี้มิใช่ของเธออีกต่อไป

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ แน่นอนที่สุด “มี” ในวันนี้ก็เพื่อ “ไม่มี” ในวันหน้า เมื่อวันนั้นมาถึงก็ไม่มีหมดสิ้นทุกอย่าง ไม่มีแม้แต่ตัวเธอที่หวงแหนมาตลอด เธอจะรอคอยจนถึงวันนั้นหรือเปล่า จึงจะยอมสละ หรือจะเริ่มสละเสียตั้งแต่วันนี้ วันที่ “โอกาสแห่งการสละ” ยังเป็นของเธออยู่ สำหรับบัณฑิตท่านพิจารณาเห็นว่า “โภคทรัพย์” ไม่อาจติดตามไปทุกแห่งสถาน จึงเปลี่ยนกลายเป็น “อริยทรัพย์” โดยอาศัย “จาคะ” เมื่อบัณฑิตทำจาคะสละแล้ว ก็พลันเกิดอริยทรัพย์ขึ้นมาแทนที่ และพร้อมจะติดตามไปทุกแห่งหน เพราะ “จาคะ” เป็นหนึ่งในอริยทรัพย์ ๗ ประการ แม้บัณฑิตมิได้ร่ำรวยอะไรเลย แต่บัณฑิตก็มิได้ชื่อว่า “ยากจน” ต่างจากคนร่ำรวยมหาศาล แต่ไม่เคยสละอะไรให้แก่ใครเลย นั่นแหละได้ชื่อว่า “ยากจน” จนเป็นที่สุด “จนทางจิตวิญญาณ”

สทฺธาธนํ สีลธนํ หิรี โอตฺตปฺปิยํ ธนํ
สุตธนญฺจ จาโค จ ปญฺญา เว สตฺตมํ ธนํ
ยสฺส เอตา ธนา อตฺถิ อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา
อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆํ ตสฺส ชีวิตํ ฯ

ทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้ คือ ศรัทธา ศีล หิริโอตตัปปะ
สุตะ จาคะ และปัญญา มีแก่บุคคลใด ไม่ว่าจะเป็น
หญิงหรือชาย บุคคลนั้น บัณฑิตกล่าวว่ามิใช่คนยากจน
ชีวิตของเขาหาได้ “โมฆะ” ว่างเปล่าไร้คุณค่าไม่.

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ สำหรับฉันแล้วมองว่า คนมั่งมีร่ำรวยมหาศาลจะสักกี่ร้อยพันล้านก็ไม่น่าอัศจรรย์เลย เพราะเศรษฐีร่ำรวยทรัพย์สมบัติเห็นมีอยู่มากมาย ฉันยังมองในแง่ลบเสียด้วยซ้ำว่า คนร่ำรวยก็คือคนที่ฉลาดหาช่องทางฉกฉวยเอาทรัพย์จากคนอื่นมาเก็บไว้

กับตนให้ได้มากที่สุด บางคนร่ำรวยพร้อมกับความหายนะของธรรมชาติก็มีอยู่มิใช่หรือ

คุณจะมีจะเป็นอะไรก็ไม่สำคัญดอก เพราะในอดีตใช่ว่าจะไม่เคยมีใครมีใครเป็น สำคัญอยู่ที่ว่า วิถีแห่งความมีความเป็นต่างหาก บริสุทธิ์โปร่งใสหรือเปล่า ถ้าไม่บริสุทธิ์โปร่งใสมันก็ไม่มีความหมายอะไรเลย

"อยู่รอด" มิใช่เรื่องยาก อยู่อย่าง "สง่างาม" ต่างหากที่ยากยิ่งกว่า เราไม่ควรพูดถึงเรื่องศักดิ์ศรีมากจนเกินไป เพราะมันหมายถึงอัตตาที่โตขึ้น แต่คำว่า "สง่างาม" ก็เป็นศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

คนมั่งมีไม่น่าอัศจรรย์ คนสละต่างหากน่าอัศจรรย์ ข้อความจากเนื้อเรื่อง "เดินสู่โพธิญาณ" ตอนหนึ่งว่า

"กุลบุตรนั้นทำกิจที่ทำได้ยากซึ่งใครๆ ทำไม่ได้ สละพระราชสมบัติกว้างใหญ่เกินหนึ่งร้อยโยชน์ มิให้ใครติดตามเลย เสด็จออกไปแต่เพียงผู้เดียว"

"พระสหายของเราได้ทรงอ่านสาส์นที่เราส่งไปถวายเท่านั้นก็ถึงกับสละราชสมบัติที่ทรงครอบครองอยู่เสด็จออกผนวช เสด็จดำเนินทางไกลมาถึงขนาดนี้ ชื่อว่ากระทำกิจที่ทำได้ยาก ซึ่งใครๆ ทำไม่ได้ เราจะสักการะพระสหายของเราด้วยเครื่องสักการะบรรพชิต"

พระเจ้าปุกกุสาติกษัตริย์ครองราชสมบัติพระองค์หนึ่ง ซึ่งกินอาณาเขตกว้างใหญ่เกินร้อยโยชน์ (๑ โยชน์ = ๑๖ กิโลเมตร) แต่กลับ

ทรงสละเสด็จออกผนวช จากพระราชวังลงสู่ภาคพื้นเสมอสามัญชน ไม่หลงเหลือความติดยึดหวงแหนเลย ช่างเป็นเรื่องยิ่งใหญ่นัก ส่วนพวกเราล่ะว่าอย่างไร มีทรัพย์สมบัติกันสักเท่าไหร่เชียว กลับติดยึดหวงแหนชนิดที่ว่าไม่ให้บิ่นแม้สักสลึงเดียว จะทำบุญทำทานทั้งทีคิดหนัก จะสละอะไรให้แก่ใครถือเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าคิดมากกันถึงขนาดนี้ก็ขอให้ระลึกถึงพระเจ้าปุกกุสาติ พระองค์เป็นตัวอย่างของผู้สละอย่างยอดเยี่ยม "ผู้สละโลก"

อย่างไรก็ตาม เราไม่ควรตำหนิติเตียนกันมากนัก เพราะอัธยาศัยใจคอของคนเราแตกต่างกัน เราจะหาคนอัธยาศัยกว้างใหญ่ ขอน้อยแต่ให้มากนั้นยาก ส่วนมากมักเจออัธยาศัยกว้างใหญ่เหมือนทะเล

พระเจ้าปุกกุสาติสละพระราชสมบัติเสด็จออกผนวชนั้น พระองค์มิได้ทำด้วยศรัทธาอุทิศถวายแด่องค์พระบรมศาสดาเพียงอย่างเดียว หากแต่ด้วยปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ ทรงเห็นว่า สิ่งยิ่งใหญ่กว่าประเสริฐกว่าพระราชสมบัติรออยู่ที่ปลายทาง ๒๐๐ โยชน์นั้น ครั้นทรงพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้วก็พร้อมสละทันที ไม่มีความรู้สึกติดยึดหวงแหนอยู่ภายในพระหฤทัยเลย

โพธิญาณกับพระราชสมบัติไปด้วยกันไม่ได้ ฌานกับกามคุณก็ไปด้วยกันไม่ได้ นี้คือความจริงแท้แน่นอน เมื่อประสงค์สัมผัสนิรามิสสุข สุขไม่อิงอามิส จะต้องออกมาจากอามิสสุข สุขอิงอามิส วัตถุปัจจัยเงินทองสมบัติพัสถานทั้งหลาย เมื่อคุณคิดจะเดินบนอริยมรรคต้องกล้าพอที่จะมาเดินอยู่ตามลำพังคนเดียว แน่นอน อ้างว้างและเปล่าเปลี่ยว แต่ก็มีผู้ทำเป็นตัวอย่างแล้วมิใช่หรือ คือ "พระพุทธเจ้า" พระองค์ทรงสละพระราชสมบัติเสด็จออกมาจากพระราชวังลงสู่พื้นดินประทับตามไพรสณฑ์ เพราะอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอยู่ในป่า มิได้

อยู่บนพระราชสมบัติกองเงินกองทองเพชรนิลจินดาทั้งหลาย วิถีแห่งพุทธะนั้นเกิดที่ป่า ประสบความสำเร็จที่ป่า และตายที่ป่า คือ ประสูติที่สวนป่าลุมพินีวัน ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณที่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ และเสด็จดับขันธปรินิพพานที่สวนป่าสาลวโนทยาน พระพุทธองค์เสด็จลงจากพระราชวังเข้าสู่ป่านอนกลางดินกินกลางทราย

ครั้งพุทธกาล สุภากัมมารธิดาเถรี พระภิกษุณีอรหันต์องค์หนึ่ง กล่าวคาถาภาษิตไว้อย่างน่าฟังว่า

เมื่อก่อนฉันเป็นหญิงสาวนุ่งห่มผ้าขาวสะอาดไปฟังธรรม ไม่ประมาทได้บรรลุธรรมแล้ว ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาฉันก็หมดความเยื่อใยในกามทั้งหมด พิจารณาเห็นว่าร่างกายตนเต็มไปด้วยโทษภัย ยินดีเฉพาะในเนกขัมมะการออกบรรพชา

ฉันจึงละหมู่ญาติ ทาส กรรมกร บ้าน ไร่นา สมบัติพัสถานมากมายที่คนทั้งหลายพากันนิยมชมชอบ ออกมาบวชอยู่ในพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงประกาศไว้ดีแล้ว ด้วยจิตเลื่อมใสศรัทธา

การที่ฉันละเงินทองแล้ว แต่กลับยินดีรับเงินทองนั้นไว้อีก ไม่สมควรเลย เพราะฉันปรารถนาความปลอดโปร่งเป็นอิสระ เงินทองช่วยให้สงบสุขไม่ได้ มันไม่เหมาะแก่สมณะ มิใช่อริยทรัพย์ มิหนำซ้ำก่อให้เกิดความละโมบโลภมาก ลุ่มหลงมัวเมา เพิ่มความกำหนัดกลัดกลุ้ม ยุ่งยากหวาดระแวง ไม่จีรังยั่งยืน

คนที่ยังยินดีรับเงินทองอยู่ ชื่อว่าประมาท ขาดความผ่องใส จิตใจหม่นหมอง ผิดใจกัน กระทั่งเกิดการทะเลาะวิวาทบาดหมาง ชิงดีชิงเด่น

การเข่นฆ่า จองจำ ต้องโทษทัณฑ์ถูกตัดมือและเท้าเป็นต้น ความเสื่อมเศร้า พิไรร่ำคร่ำครวญ ความฉิบหายวอดวายของคนที่ยังติดตรึงอยู่กับกามทั้งหลายก็เห็นๆ กันอยู่มิใช่หรือ

ท่านเป็นญาติก็เหมือนเป็นศัตรู หากมารึงรัดฉันไว้ในกามทั้งหลาย ขอจงรู้เถิดว่าฉันเห็นภัยในกามทั้งหลายแล้วออกบวช

กิเลสอาสวะมิได้เสื่อมสิ้น เพราะเงินและทองเลย กามทั้งหลายเป็นข้าศึกศัตรูผู้เข่นฆ่า ประหนึ่งลูกศรเสียบปักคาอกไว้ก็มิปาน...

เรื่องปัจจัยเงินทองสำหรับสมณะ พระเถรีอรหันต์กล่าวเตือนสติเอาไว้ดีมาก น่าเลื่อมใสศรัทธา แต่ก็ต้องยอมรับว่า พระในยุคปัจจุบันก็ทำกันได้ยาก เพราะเหตุปัจจัยหลายๆ อย่างที่เปลี่ยนแปลงไป พระอยู่ในสังคมอุตสาหกรรม สังคมไอที ซึ่งแตกต่างจากสังคมเกษตรกรรมครั้งพุทธกาล ท่านไม่ได้บวชเป็นพระอรหันต์

"นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ ไม่มีรักใดเสมอรักตน" กล่าวอีกนัยหนึ่งคนเรามีความเห็นแก่ตัวกันเป็นพื้นฐาน การสละเพื่อประโยชน์แกคนอื่นจริงๆ จึงเป็นเรื่องยาก ถ้ามองเห็นว่าการสละนั้นไม่เอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเลย ก็ไม่สละ แต่ถ้ามองเห็นว่าเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น สร้างชื่อเสียง สร้างภาพลักษณ์ต่อองค์กร ก็ยอมสละทาน จาคะ สละอย่างไร้ชื่อไม่แสดงตน "ปิดทองหลังพระ" น้อยคนนักที่ทำได้

"หลายๆ คนพยายามปรากฏตนปรารถนาชื่อ แต่ฉันกลับพยายามออกจากตนไม่ปรารถนาชื่อ และแล้วความพยายามของฉันก็สำเร็จ นับแต่นี้ไปเธอจงเรียกฉันว่า 'นิรนาม' เถิด"

คำพูดของนักบวชโนเนมรูปหนึ่ง ฟังดูธรรมดาๆ แต่ไม่ธรรมดาเลย เพราะบ่งบอกว่าออกจาก “อัตตา” เข้าสู่ “อนัตตา” ซึ่งเป็นภาวะเดิมแท้

อย่างไรก็ตาม เรามองเป็นเรื่องธรรมดา ใครเล่าจะข้ามพ้นพันธนาการแห่งตัวตนไปได้ หากจะมีก็เฉพาะพระอรหันต์เท่านั้น “การโก กิริยา น วิชฺชติ เพียงกิริยาที่ทำแต่ไม่มีคนทำ” ทำอย่างอนัตตา ทำอย่างว่างจากตัวตน “อตฺตสุญฺญํ” เป็นการกระทำที่ปลอดภัยที่สุด และเป็นสุขที่สุด แต่ถ้ายังเป็นปุถุชนอยู่ตราบใด ก็ทำอย่างอนัตตาไม่ได้อยู่ตราบนั้น ยอมรับเถิดว่าเธอและฉันยังออกจากตัวตนไม่ได้ เราเหมือนกันตรงที่ยึดถือ ยึดว่า “เรา” “ของเรา” (“ตัวกู” “ของกู”) แม้การกระทำนั้นจะดีสักเพียงใด ปรารถนาดีสักเพียงใด ก็ยังมี “อัตตาเอี่ยว” อยู่ด้วยเสมอ ดูตัวอย่างผู้ทำทานตั้งความปรารถนาว่า “สุทินฺนํ วต เม ทานํ อาสวกฺขยาวหํ นิพฺพานปจฺจโย โหตุ ขอทานที่ข้าพเจ้าให้ดีแล้ว จงนำมาซึ่งความสิ้นกิเลสอาสวะ เป็นปัจจัยเพื่อพระนิพพานเถิด” แม้เรายกย่องกันว่าดีปรารถนาวิวัฏฏะ แต่ถามว่าสิ้นกิเลสอาสวะเพื่อใคร พระนิพพานเพื่อใคร ก็ต้องตอบว่า “เพื่อตน” เพื่อให้ตนสิ้นกิเลสอาสวะ เพื่อให้ตนบรรลุพระนิพพานนั่นเอง สลัดออกจากตนก็เพื่อตน เพียงแต่ยกระดับตนให้สูงขึ้นเท่านั้น

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ เธอและฉันยังออกจากตัวตนไม่ได้แน่ๆ ถ้าเช่นนั้น เรามาทำเพื่อตนกันดีไหม เพื่อให้ตนโปร่งเบาทั้งภายนอกและภายใน การกระทำนั้นจะช่วยทำให้ตนโปร่งเบาขึ้น ยกระดับจิตให้สูงขึ้น นั่นคือ “จาคะ” อาจเพราะคนเราไม่พิจารณาเห็นคุณค่าของ “จาคะ” ว่าแท้ที่จริงเกิดผลดีต่อตน มิใช่ต่อคนอื่นเพียงอย่างเดียวหรือเปล่า จึงไม่ยอมสละ ถ้าเช่นนั้น เรามาอภิปรายหัวข้อเรื่อง “คุณค่าแห่งจาคะ” กันดีกว่า

เริ่มตั้งแต่ร่างกายของคนเราเลยทีเดียว ร่างกายมนุษย์เป็นที่หมักหมมของสิ่งสกปรกต่างๆ มากมาย เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูลน่ารังเกียจ ถ้าไม่หลั่งออกทางทวารทั้ง ๙ บ้างเลย ร่างกายนี้ก็คงไม่ต่างจากศพขึ้นอืดที่ถูกทิ้งไว้เป็น ๑๐ วัน ทุกๆ วันเราต้องเติมข้าวปลาอาหารผ่านช่องปากตกลงสู่กระเพาะ กระเพาะก็ทำการบดย่อยดูดซับเอาสารอาหารไปหล่อเลี้ยงร่างกาย พร้อมกับคัดแยกเอากากอาหารส่งไปทางลำไส้ใหญ่เพื่อให้ระบายออกทางทวารหนัก ร่างกายมนุษย์มีระบบรับเข้าและขับออก ทุกวันนี้อาหารปนเปื้อนด้วยสารพิษมาก รับเข้ายังไม่สำคัญเท่ากับขับออก ถ้าเกิดวันหนึ่งร่างกายรับแต่ไม่ยอมขับออกจะรู้สึกอย่างไร คงอึดอัดคับข้องน่าดูใช่ไหม หากระบบขับออกของใครไม่ดี รับหมักหมมเอาไว้เรื่อยๆ โรคมะเร็งลำไส้คงถามหาแน่ๆ แต่ครั้นได้ระบายขับออกแล้ว ร่างกายก็รู้สึกปลอดโปร่งทันที กายปลอดโปร่ง ใจก็ปลอดโปร่ง กายสบาย ใจก็สบาย

เห็นใช่ไหมว่า การขับออก ระบายออก หรือ “สละออก” นั้นส่งผลดีต่อตนเพียงไร ร่างกายของตัวเราเองสอนเรื่อง “สละ” อยู่ทุกวี่ทุกวัน แต่เรากลับยินดีจะเก็บเอาไว้มากกว่าสละออก

ออกจากร่างกายมาสู่ภายนอกสถานที่อยู่ที่อาศัยดูบ้าง หากบ้านช่องห้องหอของใครเต็มไปด้วยข้าวของมากมายวางระเกะระกะไม่ยอมเก็บทิ้งบ้างเลย ปล่อยให้รกรุงรังอยู่อย่างนั้น เสมือนรังหนู “หนูเรียกว่าพ่อ” สถานที่ไม่โปร่งตาเลย จะให้โปร่งใจได้อย่างไร รกภายนอกแล้วยังรกถึงภายใน “ภายนอกรกเรื้อ ภายในรกชัฏ” สุญญาคารเรือนว่างวิหารอาคารสถานที่ทำความเพียรต้องว่างจากสิ่งของต่างๆ จริงๆ คน “ว่าง” ควรคบหา สถานที่ “ว่าง” ควรอยู่อาศัย ยิ่งว่างโปร่งตา สงัดเงียบ รื่นรมย์ใจ ยิ่งเหมาะต่อการทำความเพียร

สมัยหนึ่ง ฉันประสงค์เจริญกรรมฐานทำความเพียรภายใน ๓ เดือนตลอดพรรษา ก่อนจะทำความเพียรมองเห็นว่าห้องโถงที่เดินจงกรมนั้นมีสิ่งของวางระเกะระกะอยู่ น่าจะไม่ได้อารมณ์กรรมฐานเท่าที่ควร จึงเก็บสิ่งของต่างๆ ออกเรียบให้เหลือแต่เพียงพื้นที่ว่าง เมื่อฉันมาทำความเพียรเดินจงกรมทอดสายตามองไปไม่เห็นสิ่งของวางระเกะระกะอยู่เลย ก็รู้สึกปลอดโปร่งอย่างบอกไม่ถูก อ๋อ (ถึงบางอ้อไม่หลงติดอยู่ที่บางพลัดแล้ว) นี่เองคือเหตุผลที่พระพุทธองค์ประสงค์ให้พระภิกษุสันโดษมักน้อยไม่ทำ “สันนิธิ” สั่งสม ก็เพื่อให้เกิดผลดีต่อจิตใจนี่เอง ภายนอกโปร่งตาภายในโปร่งใจ “โปร่งตา โปร่งใจ” ดังนั้นเราจึงควรนำเอาของภายนอกเข้ามาแต่น้อย แต่จงนำเอาของภายในออกไปให้มาก อะไรพอทิ้งก็ทิ้งเถอะ เก็บทิ้งให้หมด ทิ้งเถิด สละที แล้วเธอจะพบความอัศจรรย์ทางสายตา

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ คุณค่าแห่งทานการให้ จาคะสละนั้น มิได้อยู่เพียงเท่านี้ ยังมากกว่านี้ หยั่งลึกลงถึงระดับจิตวิญญาณทีเดียว คนที่ไม่เคยให้อะไรแก่ใครเลยเหนียวหนึบเป็นตังเม ลองให้ลองจาคะสละดูบ้าง จะรู้ว่าผลจากการให้จากจาคะสละนั้นคาดไม่ถึงทีเดียว ถ้าเธอเผลอตระหนี่เมื่อใด เธอจะไม่ปลอดโปร่งเมื่อนั้น มีก็ไม่กล้าบอกใคร กลัวเขาขอ เก็บงุบงิบเงียบ และอาจจะอึดอัดคับข้องเครียดได้ ถ้าเธอทุกข์ วิตกกังวล เครียด เพราะมัจฉริยะตระหนี่ละก็ ฉันขอจ่ายยาให้เธอสัก ๓ ห่อนะ ลองอ่านเรื่องนี้ดู “ทิ้งทุกข์ที่หาดทราย”

ความสุข ยิ่งคุณไล่ไขว่คว้ามัน มันก็ยิ่งหนีจากคุณไป เหมือนผีเสื้อ ยิ่งคุณวิ่งไล่จับมัน มันก็ยิ่งบินหนีจากคุณไป จับไม่ได้ไล่ไม่ทันคว้าน้ำเหลวแน่ๆ แต่ถ้าคุณนั่งนิ่งๆ แน่ไม่แน่มันอาจจะบินมาเกาะตัวคุณก็เป็นได้

เศรษฐีคนหนึ่งร่ำรวยมาก มีกำลังในการซื้อ ซื้อทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามความต้องการ แต่กลับรู้สึกว่า *ยิ่งซื้อมามากเท่าใด ความสุขยิ่งลดลงมากเท่านั้น มันเต็มเติมได้เพียงชั่วครู่ ประเดี๋ยวก็อยากได้ใหม่ วิ่งไล่ตามความอยากไม่รู้จักจบไม่รู้จักสิ้น* “**นตฺถิ ตณฺหาสมา นที** ไม่มีแม่น้ำใดเสมอด้วยตัณหา” มิหนำซ้ำเป็นทุกข์ที่ต้องอยู่รักษา หวงแหน วิตกกังวล เครียด ความสุขจากความมีช่างไม่จีรังยั่งยืนเลย มันอยู่ได้ไม่นาน และแล้วความสุขต้องซื้อก็ติดปีกบินหนีจากเขาไป “ชีวิตกลวงเปล่า” *ไม่มีท่ามกลางความมั่งมี ไม่มีสาระแก่นสารอะไร* เศรษฐีรู้สึกเปลี่ยวเหงาอย่างบอกไม่ถูก เชื่อว่าตัวเองได้เป็นโรคชนิดหนึ่งเสียแล้ว “ซึมเศร้า” จำต้องไปพบจิตแพทย์ขอคำปรึกษา จิตแพทย์แนะนำว่าทำใจให้สบายๆ อย่าเครียด และจ่ายยาคลายเครียดมาให้เศรษฐีกิน แต่ดูเหมือนอาการไม่ดีขึ้นเลย กินยากลับรู้สึกแย่ลงกว่าเดิม ทุกข์ วิตกกังวล เครียด เครียด และเครียด

วันหนึ่งเศรษฐีได้ทราบข่าวว่า มีหมอเทวดาคนหนึ่งอาศัยอยู่ที่ริมทะเลอย่างสมถะเรียบง่าย ด้วยความหวังว่าจะหาย จึงตัดสินใจไปพบหมอเทวดาคนนั้นทันที เล่าอาการต่างๆ ประหนึ่งระบายความทุกข์อัดอั้นตันใจของตน หมอเทวดานั่งนิ่งหลับตาฟังอย่างตั้งอกตั้งใจ เสร็จแล้วก็เอื้อมมือไปหยิบเอายา ๓ ห่อมายื่นให้ บอกเศรษฐีว่าจะต้องหายจากโรคที่เป็นอยู่นี้อย่างแน่นอน พร้อมกับกำชับว่า ต้องกินยาวันละห่อ และต้องไปกินที่ริมหาดทรายชายทะเลเท่านั้น จึงจะได้ผลดีหายชะงัด

เศรษฐีเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง แต่ก็ยอมทำตามคำแนะนำของหมอเทวดา ถือยา ๓ ห่อเดินไปที่หาดทรายชายทะเลยามแดดร่มลมตก ซึ่งเงียบสงบได้ยินแต่เพียงเสียงคลื่นและสายลมพัดผ่าน นั่งลงคลี่ยาห่อแรกออกดู ปรากฏว่าภายในห่อยานั้นว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย นอกจาก

ตัวหนังสือที่เขียนบอกว่า

"นั่งพักอยู่ที่ริมหาดทรายนี้สัก ๓๐ นาที"

เศรษฐีรู้ว่าตัวเองถูกหลอกเสียแล้ว แต่ไหนๆ ก็ไหนๆ ถูกหลอกก็หลอกตัวเองมันเสียเลยว่ามานั่งพักผ่อนหย่อนใจอยู่ที่นี้สักครู่ก็แล้วกัน ขณะที่เศรษฐีนั่งอยู่ริมหาดทรายมองท้องทะเลเวิ้งว้าง ก็รู้สึกสัมผัสเสียงคลื่นและสายลม ท้องฟ้าโปร่งครามงดงาม ความเครียดค่อยๆ คลายลงไปโดยไม่รู้ตัว เศรษฐีนั่งอยู่ที่นั่นจนพระอาทิตย์ลับขอบฟ้า ลืมไปว่าได้นั่งนานเกินกว่าเวลาที่หมอเทวดากำหนด

วันที่สองเศรษฐีกลับไปที่หาดทรายชายทะเลนั้นอีกและคลี่ยาห่อที่สองออก ภายในนั้นว่างเปล่าไม่มีอะไรเช่นเดียวกัน นอกจากคำสั่งว่า

"ช่วยจับเอาปลาตัวเล็กๆ สัก ๕-๖ ตัวที่เกยตื้นกลับคืนสู่ท้องทะเล"

เศรษฐีไม่รีรอรีบทำตามคำสั่งทันที ปลาหลายตัวที่ดิ้นกระแด่วๆ กำลังใกล้ตายได้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง เมื่อหวนคืนสู่ท้องทะเล เศรษฐีรู้สึกเบิกบานใจอย่างบอกไม่ถูกที่ได้ช่วยปลาตัวแล้วตัวเล่าให้พบกับชีวิตใหม่

วันที่สาม เศรษฐีรู้สึกดีขึ้นกว่าเดิมมาก เดินไปที่หาดทรายคลี่ยาห่อสุดท้ายออก พบข้อความว่า

"เอาความทุกข์ความกลัดกลุ้มความกังวลใจของคุณทั้งหมดเขียนระบายลงบนผืนทราย"

เศรษฐีมองซ้ายมองขวาคว้ากิ่งไม้มาได้กิ่งหนึ่งก็นั่งลงขีดเขียนข้อความต่างๆ ลงบนผืนทรายอย่างไม่ยั้งมือ เขียน เขียน และเขียน

ความสัมพันธ์กับภรรยาไม่ดีเลย ยิ่งอยู่นานวันก็ยิ่งเฉยเมยเย็นชา ลูกๆ ก็ดื้อรั้นไม่เชื่อฟัง ธุรกิจยุ่งวุ่นวาย พนักงานชอบอู้ มาทำงานไม่ตรงต่อเวลา

เศรษฐีนั่งขีดเขียนข้อความต่างๆ จนเมื่อยมือ ค่อยๆ ยันกายลุกขึ้นยืนมองดูความทุกข์ของตัวเองที่ถูกระบายออกมา แต่ทันใดนั้นเองคลื่นใหญ่ลูกหนึ่งก็ซัดขึ้นมาบนหาดทราย และเมื่อมันค่อยๆ ไหลย้อนคืนกลับไป เศรษฐีพบว่า ตัวหนังสือแห่งความทุกข์ทั้งหลายได้ละลายหายไปกับสายน้ำพริบตา ไม่เห็นร่องรอยเลย เหลือแต่เพียงหาดทรายขาวสะอาดราบเรียบดังเดิม

ความรู้สึกใหม่ๆ กำลังก่อเกิดขึ้น โลกสีดำค่อยๆ จางหายกลายเป็นโลกสีชมพูขึ้นมาแทน ท้องฟ้าที่มืดครึ้มก็ค่อยๆ คลี่คลายสว่างขึ้น

ซึมเศร้า เครียด วิตกกังวล ทุกข์ ว้าเหว่ คิดมาก นอนไม่หลับ กำลังเป็นโรคฮิตของคนยุคนี้ ประหนึ่งหินก้อนใหญ่ทับอยู่บนทรวงอก แต่ไม่มีใครสามารถผลักหินก้อนใหญ่นี้ออกไปได้ นอกจากตัวคุณเอง

ยาห่อที่หนึ่งคือการพักผ่อน

แท้ที่จริงหมอเทวดาต้องการให้ร่างกายและจิตใจของท่านเศรษฐีได้รับการผ่อนคลาย

ยาห่อที่สองคือทานการให้ จาคะสละ การช่วยเหลือกัน

หมอเทวดาต้องการให้เศรษฐีรู้คุณค่าของการให้ จาคะสละปันแจก การช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ไม่ว่าคุณจะให้ของอะไรแก่ใคร สละตนช่วยเหลือใครคนหรือสัตว์เดรัจฉานก็ตาม คุณจะได้รับผลตอบแทนคือความสุขเสมอ การให้เพียงเล็กน้อยอาจได้รับผลตอบแทนมากมายทางจิตวิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ ไม่ควรละหรือที่จะ

ให้ *คนร่ำรวยตระหนี่ไม่ยอมให้อะไรแก่ใครเลย ก็ไม่ต่างจากคนยากจนที่ไม่มีอะไรจะให้*

ยาห่อที่สามคือเวลา และการปล่อยวางความทุกข์

เวลา คุณอาจบอกว่า การให้มิใช่จะทำกันได้ง่ายๆ แต่ลองให้เวลาดูบ้างสิ เวลาเปรียบเหมือนคลื่นทะเลที่ทำให้หาดทรายราบเรียบ ไม่ว่าบาดแผลภายในใจของคุณจะลึกสักปานใด เวลาจะช่วยสมานบาดแผลนั้นให้หายได้เสมอ **"กาโล ฆสติ ภูตานิ สพฺพาเนว สหตฺตนา** กาลย่อมกลืนกินสรรพสิ่ง พร้อมกันนั้นมันก็กลืนกินตัวเอง" ขออย่างเดียวคุณต้องให้เวลากับตัวเองสักหน่อย อยู่นิ่งๆ อย่าเพิ่งเดือดเนื้อร้อนใจตีโพยตีพาย

การปล่อยวางความทุกข์ ความทุกข์เปรียบเหมือนฟืนไฟที่สุมไหม้จิตใจเราอยู่ แต่น่าแปลกที่คุณกลับเลือกเก็บฟืนไฟแห่งความทุกข์นั้นไว้มากกว่าดึงออกทิ้ง ดึงฟืนไฟแห่งความทุกข์ทีละท่อนสองท่อนออกจากจิตใจเสียบ้างเถอะ

ความทุกข์เปรียบเหมือนบุหรี่ที่คุณชอบคาบดูดไว้ รู้มั้ย เพียงแค่อ้าปากบุหรี่ก็หลุดหล่น สลัดความทุกข์ออกจากจิตอย่าคิดถึงมันอีก ความทุกข์ขอเพียงไม่ยึดถือ ปล่อยมันก็ไป แค่ปล่อยก็ลอยแล้ว

สุขทุกข์อยู่ที่ใจมิใช่หรือ
หากยึดถือก็ทุกข์ไม่สุกใส
ไม่ยึดถือก็สุขไม่ทุกข์ใจ
จะเลือกอะไรระหว่างสุขกับทุกข์เอย ฯ

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ วรรคทองในเรื่อง "ทิ้งทุกข์ที่หาดทราย" นี้ คือ "การให้เพียงเล็กน้อยอาจได้รับผลตอบแทนมากมายทางจิต

วิญญาณ เมื่อเป็นเช่นนี้ ไม่ควรละหรือที่จะให้ *คนร่ำรวยตระหนี่ไม่ยอมให้อะไรแก่ใครเลย ก็ไม่ต่างจากคนยากจนที่ไม่มีอะไรจะให้*" ควรจดจำเอาไว้นะ

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ จาคะสละไม่รับ คืนปัจจัยเงินทองแก่คนที่มอบให้กลับไปทั้งหมด เพราะรู้ว่าเขาอยู่ในภาวะลำบาก (ไม่เอาหนังหนูมาแปะหนังช้าง) จริงอยู่ เธอไม่ได้อะไรเลย แต่กลับได้อะไรยิ่งกว่าอะไร ถ้าเธอเห็นคนเกิดโสมนัสปลาบปลื้มน้ำตาร่วงไหล เธอจะยินดีไหม ภาพเหตุการณ์อย่างนั้นมิใช่เกิดขึ้นได้ง่ายๆ

พระวิปัสสนาจารย์รูปหนึ่งไปทำหน้าที่สอนธรรมนำปฏิบัติอยู่ตลอด ๔ คืน ๕ วัน ณ พระอารามหลวงแห่งหนึ่งทางนนทบุรี ท่านทำหน้าที่เพียงรูปเดียวไม่มีใครช่วยผลัดเปลี่ยนเลย เช้าแสดงธรรมหนึ่งชั่วโมง เย็นแสดงธรรมชั่วโมงครึ่งสองชั่วโมง อยู่ร่วมกับผู้ปฏิบัติตลอดและยังเปิดโอกาสให้แก่ผู้ปฏิบัติได้เข้าพบรายงานผลส่งอารมณ์ ท่านเหน็ดเหนื่อยมาก ฉันเห็นแล้วยังเหนื่อยแทนเลย ไม่รู้ว่าท่านเอาเรี่ยวแรงมาจากไหน เมื่อถึงวันปิดคอร์ส หลังจากท่านให้ศีลให้โอวาทแล้ว ทางผู้จัดคอร์สก็น้อมถวายปัจจัย ท่านทราบว่า คอร์สนี้ใช้ปัจจัยถึง ๗๐,๐๐๐ บาท ทีมงานผู้จัดทำลำบาก ทุนทรัพย์ร่อยหรอไม่เหลือเลย ท่านทราบตั้งแต่ต้นว่า ทีมงานผู้จัดทำมิได้ร่ำรวยมาจากไหน อาศัยหาเจ้าภาพมาช่วย ขันอาสาทำกันเอาบุญกุศลจริงๆ และท่านก็บอกแล้วว่าจะมาช่วยมิใช่มารับ ท่านจึงมอบปัจจัยจำนวน ๑๐,๐๐๐ บาทที่ถวายนั้นคืนให้ทั้งหมด เพื่อไว้เป็นทุนรอนสำหรับจัดคอร์สครั้งต่อไป ปรากฏว่าทีมงานผู้จัดทำกำลังจมน้ำถูกฉุดดึงขึ้นมา ปีติซาบซึ้งในกรุณาคุณของพระวิปัสสนาจารย์ กล่าวขอบพระคุณพระอาจารย์ด้วยเสียงสั่นเครือน้ำตาร่วงไหล "น้ำตารื้น" ทีเดียว

ด้วยความเสียสละของพระวิปัสสนาจารย์รูปนั้นที่มอบคืนปัจจัยให้ทั้งหมด ท่านไม่ได้อะไร แต่กลับได้ความโสมนัสปลาบปลื้มปีติปราโมทย์ ซึ่งเป็นคุณค่าทางจิตใจที่ไม่ได้กันง่ายๆ

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ แลกกับการไม่รับปัจจัยเงินทองเพื่อการเกิดคุณค่าทางจิตใจโสมนัสปลาบปลื้มปีติปราโมทย์อย่างนี้ เธอจงแลกเถิด มิใช่คิดแต่จะทำเพื่อ “ได้และได้” อยู่อย่างเดียว ควรทำเพื่อ “ให้” บ้าง เมื่อโอกาสแห่งความเสียสละมาถึง อย่ารีรอเลยรีบทำเถอะ เพราะนั่นคือ “โอกาสทอง” ที่มิได้เกิดขึ้นง่ายๆ ความเสียสละออกมาจากดวงจิตบริสุทธิ์นั่นเอง จะช่วยยกระดับจิตใจของเธอให้สูงขึ้น และจะเป็นบารมีธรรมส่งเสริมเธอไปอีกยาวนาน

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ เธอควรเริ่มฝึกทำ “จาคะ” เสียตั้งแต่วันนี้เถิด วัดที่สูงเรายังขาด วัดที่ต่ำเรายังเกิน เริ่มจากน้อยๆ ก่อน สละน้อยๆ แต่สละนานๆ อย่าสละมากๆ แต่สละครั้งเดียว เรามาเปลี่ยนลมหายใจกันดีไหม เปลี่ยนเป็น “ลมหายใจแห่งจาคะ” ภาษากรรมฐานเรียกว่า “มีจาคะเป็นอารมณ์” นั่นคือ “จาคานุสติ” หนึ่งในอนุสติ ๑๐ ที่ควรระลึกถึง โดยมนสิการว่า “จาคะดีหนอ ดีจริงๆ ฉันจะสละอะไรดี” และเมื่อได้ทำจาคะสละแล้วก็อนุสติตามระลึกถึงจาคะของตนนั้นอยู่เนืองๆ จะส่งผลให้เธอเกิดความสงบใจปีติปราโมทย์

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ ถ้าเธอไม่ยอมทำจาคะสละบ้างเลย ได้แต่รับกับรับ ขอบอกว่า มันมิได้เพิ่มพูนแต่ภายนอกอย่างเดียว หากยังเพิ่มพูนภายในด้วย เมื่อจิตใจของเธอเกรอะกรังเต็มไปด้วยธุลีกิเลสรกรุงรัง “รกชัฏ” อยู่อย่างนั้น เธอจะสะสางออกอย่างไรไหว มันยากลำบากมากๆ เธอจะไม่อาจสละคืนอุปธิกิเลสที่ครอบครองจิตได้เลย สลัดออกจากภพนี้ไม่ได้แน่ๆ และเธอก็จะลอยคออยู่ในสายธารแห่ง

การเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักจบสิ้น แต่ถ้าเธอเริ่มทำจาคะวันนี้ก็จะเป็นไปเพื่อ "จาคะประเสริฐ" ในวันหน้า สักวันหนึ่งเธอจะได้พบ "ยอดแห่งจาคะ" อย่างแน่นอน

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าปุกกุสาติกุลบุตรตอนหนึ่งว่า

"เพราะบุคคลนั้นไม่รู้มาก่อนจึงพรั่งพร้อมด้วยอุปธิ คือกิเลสที่เข้าครอบครองจิต แต่อุปธิเหล่านั้นเขาละได้แล้วตัดรากถอนโคนกระทำให้เป็นประดุจตาลยอดด้วนที่ไม่งอกไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยการสละอย่างนี้ จึงชื่อว่าถึงพร้อมด้วยจาคะ ซึ่งเป็นธรรมควรตั้งไว้ในใจอย่างยิ่ง ก็จาคะคือความสละคืนอุปธิทั้งปวง นี้เป็นจาคะประเสริฐยิ่ง"

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ เราทุกคนล้วนแสวงหา "ความมี" "ความเป็น" ด้วยกันทั้งนั้น อยากมีโน่นอยากเป็นนี่ โดยหารู้ไม่ว่า ความไม่มีความไม่เป็นนั่นแหละดีที่สุด ปลอดภัยที่สุด ต้นมะม่วงมีผลถูกคนยื้อแย่ง ต้นมะม่วงไร้ผลคนไม่ยื้อแย่งมิใช่หรือ ยอดแห่งความมีคือมีเหมือนไม่มี มีแบบไม่ติดยึด ว่ากันว่า ความทุกข์จากความมี ดีกว่าความทุกข์จากความไม่มี มีไม่มีไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อมีแล้วจะวางท่าทีกับมันอย่างไร หากเราเป็นนายมีอิสระเหนือมัน มันเป็นทาสรับใช้เรา ก็ปลอดภัย แต่ครั้นมีแล้ว (iPhone iPad) ก็อดจะเอาจิตไปติดข้องพัวพันไม่ได้ มีหนึ่งก็เพิ่มเรื่องกังวลมาอีกหนึ่ง

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนมีทรัพย์ก็เป็นสุขเพราะทรัพย์ คนมีโคก็เป็นสุขเพราะโค คนมีบุตรก็เป็นสุขเพราะบุตร"

"หาใช่เช่นนั้นอย่างเดียวดอก พราหมณ์เอ๋ย คนมีทรัพย์ก็เป็นทุกข์เพราะทรัพย์ คนมีโคก็เป็นทุกข์เพราะโค คนมีบุตรก็เป็นทุกข์เพราะบุตร"

เรือรั่วกำลังจะจมน้ำต้องรีบสละสัมภาระทิ้งโดยด่วน สละทิ้งมากเท่าไหร่ยิ่งดีเท่านั้น จึงจะสามารถพายประคองกระทั่งถึงฝั่ง ถ้ายังหนักอึ้งอยู่รับรองไม่รอดแน่ๆ ฉันใด สมาธิธรรมทางฌานก็ฉันนั้นเหมือนกัน สละออกไปมากเท่าไหร่ ยิ่งดีเท่านั้น เพราะความสำเร็จสูงสุดอยู่ที่มีน้อยที่สุด หรือว่างวางเฉยไม่มีอะไรเลย (อุเบกขา) ผู้เจริญสมาธิจนบรรลุปฐมฌานแนบแน่นอยู่กับวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ถ้าติดยึดไม่ละวิตก วิจารณ์ ก็บรรลุทุติยฌานไม่ได้ บรรลุทุติยฌานแล้วเกิดปีติ สุข เอกัคคตา ถ้าติดยึดไม่ละปีติ ก็บรรลุตติยฌานไม่ได้ บรรลุตติยฌานแล้วเกิดสุข เอกัคคตา ถ้าติดยึดไม่ละสุข ก็บรรลุจตุตถฌานไม่ได้ สูงสุดของรูปฌานที่ท่านถือว่า "กัมมนียะควรแก่การงาน" คือจตุตถฌานนั้นเหลือเพียง "อุเบกขา" และ "เอกัคคตา"

ดูก่อนเธอผู้เสียสละ อภิปรายกันต่อนะ ใกล้จบแล้ว ถ้าเธอจะแสวงหา "ความมี" "ความเป็น" ก็ไม่เป็นไร แต่ขอให้ตระหนักรู้ว่า "ฉันจะมีเพื่อไม่มี ฉันจะเป็นเพื่อไม่เป็น" (เมื่อไม่มีอะไร จะสละอะไร เมื่อไม่ได้เป็นอะไร จะเลิกเป็นอะไร) เมื่อเธอมีและเป็นสมความปรารถนาแล้วก็อย่าได้ติดยึดเลย ถึงเวลาวาระหนึ่งจงเริ่ม "จาคะ" มนสิการ "จาคานุสติ" ระลึกถึงความสละ ความปลอดโปร่งเถิด ค่อยๆ สละออกไปทีละอย่างสองอย่าง สร้างอุปนิสัยแห่งความสละอย่างนี้เอาไว้อยู่เรื่อยๆ ตลอดทุกภพทุกชาติ

เมื่อถึงภพชาติหนึ่งเธอก็จะประสบผลสำเร็จบรรลุถึงยอดแห่งธรรม "ไม่มีไม่เป็น" นั่นแลคือ "อนัตตา" อนัตตาภาวะเดิมแท้ที่ปลอดปราศจากทุกข์โทษนานา

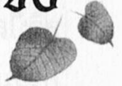
อนัตตา : ยอดแห่งธรรม รอเธออยู่เสมอ รออยู่ที่ปลายทางแห่งความสละทิ้งทั้งปวง.

..."ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนมีทรัพย์ก็เป็นสุขเพราะทรัพย์ คนมีโคก็เป็นสุขเพราะโค คนมีบุตรก็เป็นสุขเพราะบุตร"

"หาใช่เช่นนั้นอย่างเดียวดอก พราหมณ์เอ๋ย คนมีทรัพย์ก็เป็นทุกข์เพราะทรัพย์ คนมีโคก็เป็นทุกข์เพราะโค คนมีบุตรก็เป็นทุกข์เพราะบุตร"...

วิปัสสนาเห็นแจ้ง

"พระนิพพานมีเพียงหนึ่ง แต่ทางบรรลุถึงพระนิพพานมีหลายทาง เหมือนสนามหลวงมีเพียงหนึ่ง แต่ทางถึงสนามหลวงมีหลายทาง"

เรายอมรับคำพูดเชิงเปรียบเทียบที่ฟังดูดีนี้เพื่อเปิดใจกว้างต่อกรรมฐานหลายสายว่าบรรลุพระนิพพานได้แม้นเหมือนกัน "อย่ายึดติดแต่กรรมฐานสายของตนเลย ทุกสายบรรลุได้เหมือนกันแหละ" ดูเหมือนว่าจะเป็นการพูดแบบเหมารวมสักหน่อย มิได้จำแนกแจกแจงอะไรเลย บางทีที่พูดๆ กันว่า "ฉันใจกว้างๆ" อาจหมายถึง "ฉันยังไม่ชัดเจน" ก็ได้ เพราะไม่ชัดเจนฉันจึงใจกว้าง และฉันก็จะพูดถึงคนชัดเจนว่า "ยึดติด"

ความจริง กรรมฐานหลายสายนั้นคือ "สมถกรรมฐาน" ที่แนะอุบายวิธีต่างๆ เพื่อให้จิตสงบตั้งมั่นเป็นสมาธิ มีอยู่ ๔๐ สาย เรียกว่ากรรมฐาน ๔๐ เช่น กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสติ ๑๐ จุดมุ่งหมายของสมถกรรมฐานทุกสายคืออุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิ โดยเฉพาะอัปปนาสมาธิคือ "ฌาน" นั้นถือเป็นจุดมุ่งหมายของสมถกรรมฐานโดยเฉพาะ ถ้ากล่าวตามคำพูดเชิงเปรียบเทียบนั้นว่า "สมถกรรมฐานทุกสายบรรลุอุปจารสมาธิและอัปปนาสมาธิได้ทั้งหมด" ก็ถือว่ากล่าวถูก และตรงตามความเป็นจริง แต่ถ้ากล่าวว่า "สมถกรรมฐานทุกสาย

บรรลุพระนิพพานได้ทั้งหมด” ก็ถือว่ากล่าวผิด

การเจริญสมถกรรมฐาน “สมถภาวนา” ในทางพระพุทธศาสนานั้น ประสงค์เพื่อให้วิปัสสนามาต่อยอด เรียกว่า “ยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนา” หรือ “ทำสมถะเป็นบาทฐานวิปัสสนา” ลำพังเพียงสมถกรรมฐานอย่างเดียวจะบรรลุสมุจเฉทวิมุตติ : หลุดพ้นอย่างเด็ดขาดโดยอริยมรรคประหาณกิเลส ซึ่งเป็นพระนิพพานจริงแท้นั้นไม่ได้ ท่านยอมรับอยู่ในขั้นวิขัมภนวิมุตติ หลุดพ้นโดยกดข่มกิเลสไว้ ด้วยกำลังของฌาน เหมือนหินทับหญ้า ฉะนั้น

กล่าวโดยสรุปรวบยอด “สมถะมุ่งสู่อัปปนา วิปัสสนามุ่งสู่นิพพาน”

ดูพระเจ้าปุกกุสาติเป็นตัวอย่าง พระเจ้าปุกกุสาติสำเร็จจตุตถฌานและปัญจมฌาน ทรงแรมรอนเสด็จดำเนินทางไกลเพื่อไปพบพระพุทธเจ้า ระหว่างการเดินทางที่ยาวไกลนั้นก็ทรงเข้าฌานนั้นเองระงับความเหน็ดเหนื่อยรุ่มร้อน แม้ทรงไว้ซึ่งรูปฌานชั้นสูง แต่พระเจ้าปุกกุสาติก็ไม่สามารถบรรลุอนาคามิผลสำเร็จเป็นอนาคามีบุคคลได้ หากพระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาต่อยอดวิปัสสนาให้ การแสดงธรรมโปรดพระเจ้าปุกกุสาติ ณ โรงช่างหม้อ จึงเป็นเรื่องวิปัสสนาโดยเฉพาะ และวิปัสสนาที่ทรงแสดงนั้นก็ลึกลงละเอียดระดับ Element คือ ธาตุ มุ่งถ่ายถอนอนุสัยกิเลสที่ตกตะกอนนอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานออกเลยทีเดียว ดังพระธรรมเทศนาบางตอนว่า

“ปฐวีธาตุธาตุดินเป็นไฉน ปฐวีธาตุภายในก็มี ปฐวีธาตุภายนอกก็มี ปฐวีธาตุภายในได้แก่สิ่งที่แข่นแข็ง กำหนดได้ มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือสิ่งอื่นไม่

ว่าชนิดไรๆ ที่แข่นแข็ง นี้ก็เรียกว่า ปฐวีธาตุเหมือนกัน ปฐวีธาตุภายในและภายนอกก็ล้วนเป็นปฐวีธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นปฐวีธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายปฐวีธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดจากปฐวีธาตุนั้นได้....

วาโยธาตุธาตุลมเป็นไฉน วาโยธาตุภายในก็มี วาโยธาตุภายนอกก็มี วาโยธาตุภายในได้แก่สิ่งที่พัดผันไป กำหนดได้ มีอยู่ในตน อาศัยตน คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือสิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไรๆ ที่พัดผันไป นี้ก็เรียกว่า วาโยธาตุเหมือนกัน วาโยธาตุภายในและภายนอกก็ล้วนเป็นวาโยธาตุทั้งนั้น บุคคลพึงเห็นวาโยธาตุนั้นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่นั่น นั่นไม่ใช่อัตตาตัวตน ครั้นเห็นด้วยปัญญาชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้แล้วย่อมเบื่อหน่ายวาโยธาตุ และให้จิตคลายกำหนัดจากวาโยธาตุนั้นได้”

ลักษณะจำเพาะของวิปัสสนาคือ “อนัตตลักษณะ : ลักษณะมิใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา” การปฏิบัติใดก็ตาม เข้าไม่ถึงอนัตตลักษณะ การปฏิบัตินั้นไม่อาจเป็นวิปัสสนาได้เลย ยิ่งปรากฏเป็น “อัตตลักษณะ : ลักษณะมีตัวตน” ด้วยแล้ว ก็ยิ่งไกลออกจากความเป็นวิปัสสนา

พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาประหนึ่งเปิดภาชนะที่ปิดอยู่ตรงหน้าชี้บอกให้พระเจ้าปุกกุสาติเห็นแจ่มแจ้งอนัตตลักษณะเลยทีเดียว พระเจ้าปุกกุสาติเห็นแจ้งอนัตตลักษณะก็จริง ถึงกระนั้นก็มิได้เห็นแจ้งด้วยการชี้บอกของพระพุทธองค์ หากแต่เห็นแจ้งด้วยวิปัสสนาญาณหยั่งรู้ของตนโดยเฉพาะ ซึ่งอาศัยฌานนั้นเองเป็นบาทฐาน

การแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์จึงเท่ากับช่วยยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนา ต่อยอดสมถะด้วยวิปัสสนานั่นเอง

การเห็นแจ้งนั้น มิได้เกิดจากการชี้บอก พิจารณาเลย หากแต่เกิดจากการกำหนดรู้จนเกิดวิปัสสนาญาณ ถ้าสามารถชี้บอกให้เห็นแจ้งได้จริงๆ พระพุทธองค์ก็คงชี้บอกคนทั้งโลกให้บรรลุธรรมกันได้ทั้งหมด โดยไม่ต้องบำเพ็ญเพียรอะไรกันเลย แท้ที่จริงการชี้บอกว่า "นามรูปนี้ไม่เที่ยงนะ เป็นทุกข์นะ มิใช่ตัวมิใช่ตนนะ" รวมถึง "ยืนเป็นรูป กำหนดรู้เป็นนาม เดินเป็นรูป กำหนดรู้เป็นนาม นั่งเป็นรูป กำหนดรู้เป็นนาม นั่งอยู่ ขณะลุกขึ้นยืน รูปที่นั่งก็หายไปดับไป ยืนอยู่ ขณะเดิน รูปที่ยืนก็หายไปดับไป" จัดเป็นวิปัสสแนะ และการพิจารณาว่า "นามรูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" ก็จัดเป็นวิปัสสนึก

การชี้แนะอย่างนั้นอย่างนี้บอกว่าเป็นวิปัสสแนะก็ยังไม่เท่าไหร่พอรับกันได้ แต่การพิจารณาบอกว่าเป็นวิปัสสนึกนี่สิ ดูเหมือนจะรับกันไม่ได้ เพราะเป็นความเข้าใจมาโดยตลอดว่า "การพิจารณาคือแนวทางวิปัสสนา พิจารณาว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั่นแหละคือวิปัสสนา" ด้วยเหตุนี้ จึงขอชี้แจงอธิบายในรายละเอียด

คำว่า "พิจารณา" มาจากคำว่า "ปัจจเวกขณะ" ดังพุทธดำรัสว่า

"อิตฺถิยา วา ปุริเสน วา คหฏฺเฐน วา ปพฺพชิเตน วา ... ชราธมฺโมมฺหิ ชรํ อนตีโต...พยาธิธมฺโมมฺหิ พยาธึ อนตีโต มรณธมฺโมมฺหิ มรณํ อนตีโตติ อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ"

"หญิงหรือชาย คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่า เรามีความแก่ชราเป็นธรรมดา ล่วงพ้นความแก่ชราไปไม่ได้ เรามีความ

เจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไข้ไปไม่ได้ เรามีมรณะความตายเป็นธรรมดา ล่วงพ้นมรณะความตายไปไม่ได้”

พระพุทธดำรัสนี้บ่งบอกถึงการคิดพิจารณา ซึ่งอยู่ในขั้นจินตะ คือ ใช้ความคิดพิจารณาใคร่ครวญ การคิดพิจารณาว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ล่วงพ้นความแก่ไปไม่ได้อย่างนี้เป็นต้น ถือว่าเป็น “ธรรมะทำใจ” ทำใจให้ยอมรับความจริง ทุกๆ วัน เช้า กลางวัน เย็น ก่อนเอนกายลงนอน ควรพิจารณาอยู่เนืองๆ โดยให้คำพูดเหล่านี้มาอยู่ในจิต คิดพูดอยู่ในใจ หากพูดอยู่ในจิต คิดอยู่ในใจอย่างนี้ (ออกเสียงด้วยยิ่งดี) ทุกๆ วัน เมื่อคราวแก่ชรา เจ็บป่วยไข้ หรือใกล้จะสิ้น ก็จะยอมรับได้ว่ามันเป็นเรื่องธรรมดา แก่ธรรมดา เจ็บธรรมดา ตายก็ธรรมดา ไม่ทุกข์โทมนัสมากนัก

เนื่องเพราะคนเราไม่ให้คำพูดเหล่านี้มาอยู่ในจิต คิดอยู่ในใจหรือเปล่า จึงยอมรับกันไม่ได้ คราวแก่ชรามาเยือนรอยตีนกามาปรากฏก็ปกปิดพอกแป้งหนาเตอะ หรือไม่ก็ไปทำศัลยกรรมดึงหน้า เสียเงินทองเจ็บตัวโดยใช่เหตุ

แท้ที่จริงพระพุทธประสงค์ของการคิดพิจารณาอย่างนี้เป็นไปเพื่อให้ละความมัวเมาในวัยหนุ่มสาว ความไม่มีโรค และชีวิต ซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติทุจริต ดังพระพุทธดำรัสต่อมาว่า

“อตฺถวสํ ปฏิจฺจ ชราธมฺโมมฺหิ ชรํ อนตีโตติ อภิณฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ อิตฺถิยา วา ปุริเสน วา คหฏฺเฐน วา ปพฺพชิเตน วา อตฺถิ ภิกฺขเว สตฺตานํ โยพฺพเน โยพฺพนมโท...”

“เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่า เรามีความแก่ชราเป็นธรรมดา

ล่วงพ้นความแก่ชราไปไม่ได้ เพราะคนทั้งหลายมักมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อได้พิจารณาอย่างนี้อยู่เนืองๆ ก็จะละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้ หรือช่วยบรรเทาให้เบาบางลง

เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไข้ไปไม่ได้ เพราะคนทั้งหลายมักมัวเมาในความไม่มีโรค ซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อได้พิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้ หรือช่วยบรรเทาให้เบาบางลง

เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ล่วงพ้นความตายไปไม่ได้ เพราะสัตว์ทั้งหลายมักมัวเมาในชีวิต ซึ่งเป็นเหตุให้ประพฤติทุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อได้พิจารณาอยู่อย่างนี้เนืองๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้ หรือช่วยบรรเทาให้เบาบางลง”

พระพุทธดำรัสดังกล่าว มิได้บอกเลยว่า “ควรพิจารณาความแก่ ความเจ็บ ความตาย เพื่อให้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความเป็นอนัตตา” พระพุทธประสงค์เพียงเพื่อให้คลายความมัวเมาในวัยหนุ่มสาว ความสุขสบาย ความหลงผิดคิดว่าชีวิตยืนยาว ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย ยอมรับในความจริงว่า เราต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย และที่สำคัญเพื่อป้องกันมิให้ไปทำบาปทุจริต ซึ่งเป็นเหตุไปสู่ทุคติภูมิ

เมื่อเราจะนำคำว่า “พิจารณา” มาใช้ในทางปฏิบัติ ก็ควรนำมาใช้ให้ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์ คือพิจารณาความแก่ ความเจ็บ ความตายว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ล่วงพ้นไปได้ ไม่ควรนำไปใช้ในทาง

พิจารณาไตรลักษณ์ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ความจริง พระ-พุทธองค์ก็มิได้ห้ามว่าอย่านำไปใช้ในทางพิจารณาไตรลักษณ์ ถ้าจะนำไปใช้ก็ควรรู้ว่า มิใช่วิปัสสนาที่ทำให้เกิดวิปัสสนาญาณได้จริง เป็นเพียงธรรมะประพฤติพิจารณาเพื่อคลายทุกข์เท่านั้น

อนึ่ง การปฏิบัติในแนวคิดพิจารณานั้น เรียกชื่อตามภาษาพระว่า "วิปัสสนาบัญญัติ" มิใช่ "วิปัสสนาปรมัตถ์" วิปัสสนาบัญญัติคือยึดติดอยู่ในคำพูด เพียงนึกคิดไปตามคำพูดเท่านั้น มิใช่วิปัสสนาปรมัตถ์คือเห็นแจ้งสภาพความจริง โดยอบรมจิตด้วยการเดินจงกรมสลับกับการนั่งกำหนดอารมณ์กรรมฐานตามกาย เวทนา จิต ธรรมเลย

เพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จึงขอยกอาคตสถานแหล่งที่มาจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพุทธดำรัสจริงๆ มาแสดง ข้อความต่อไปนี้เป็นข้อเขียนของท่านอาจารย์พระคันธสาราภิวงศ์แห่งวัดท่ามะโอที่เคยชี้แจงแสดงไว้ว่า

"แม้พระพุทธองค์ก็ตรัสถึงการพิจารณาใคร่ครวญโดยมิได้เจริญสติรู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงการตรึกธรรม (ธรรมวิตก) ไม่ใช่การปฏิบัติธรรม ดังข้อความในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ธรรมวิหารีสูตรว่า

"ปุน จปรํ ภิกฺขุ ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุ-วิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ. โส เตหิ ธมฺมวิตกฺเกหิ ทิวสํ อตินาเมติ, ริญฺจติ ปฏิสลฺลานํ, นานุยุญฺชติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถํ. อยํ วุจฺจติ ภิกฺขุ ภิกฺขุ วิตกฺกพหุโล, โน ธมฺมวิหารีฯ" (องฺ. ปญฺจก. ๒๒.๗๓.๘๐)

"อีกข้อหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ตรึกตาม ตรองตาม เพ่งตามด้วยใจในธรรมตามที่ตนได้สดับมา ตามที่ตนได้เรียนมา เธอปล่อยให้

วันคืนล่วงไป ละการหลีกเร้น ไม่ตามประกอบความสงบใจภายใน เพราะการตรึกตามตรองตามธรรมนั้นเอง ภิกษุนี้เราเรียกว่า 'ผู้มากด้วยการตรึกธรรม' ไม่เรียกว่า 'ผู้อยู่ด้วยธรรม'"

หลังจากนั้นได้ตรัสถึงการปฏิบัติธรรมว่าเป็นการอยู่ในที่เงียบสงัด และตามประกอบความสงบใจภายในด้วยสมถะที่เน้นสมาธิเป็นหลัก หรือวิปัสสนาที่เน้นปัญญาเป็นหลัก ดังข้อความว่า

"อิธ ภิกฺขุ ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติสุตฺตํ, เคยฺยํ, เวยฺยากรณํ, คาถํ, อุทานํ, อิติวุตฺตกํ, ชาตกํ, อพฺภุตธมฺมํ, เวทลฺลํ. โส ตาย ธมฺม-ปริยตฺติยา น ทิวสํ อตินาเมติ, นาปิ ริญฺจติ ปฏิสลฺลานํ, อนุยุญฺชติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถํ. เอวํ โข ภิกฺขุ ภิกฺขุ ธมฺมวิหารี โหติฯ"

"ภิกษุในธรรมวินัยนี้เรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธรรม และเวทัลละ เธอไม่ปล่อยให้วันคืนล่วงไป ไม่ละการหลีกเร้น ตามประกอบความสงบใจภายใน (เจโตสมถะ) เพราะการเรียนธรรมนั้น ภิกษุชื่อว่า 'ผู้อยู่ด้วยธรรม'"

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (ข้อ ๗ หน้า ๖-๗) พระพุทธองค์ตรัสว่า "อธิคโต โข มยายํ ธมฺโม" คำว่า "ธมฺโม : ธรรม" ในที่นี้พระอรรถ-กถาจารย์แก้เป็น "จตุสจฺจธมฺโม : ธรรมคือสัจจะ ๔" นั่นก็คือ อริยสัจ ๔ อริยสัจ ๔ นั้นเป็นธรรมะที่เรียกว่า อตกฺกาวจโร (หยั่งลงไม่ได้ด้วยความนึกคิด) = อ (ไม่) + ตกฺก (ความนึกคิด) + อวจโร (หยั่งลง) กล่าวคือ การนึกคิดพิจารณาไม่ได้ทำให้รู้เห็นอริยสัจ ๔ โดยประจักษ์ อริยสัจ ๔ อย่างแรก ทุกข์อริยสัจนั้นคือ "รูปนาม" ซึ่งเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐาน ดังนั้น การคิดพิจารณาโดยมิได้อบรมจิตจึงเป็นความซ่านไปในสมมุติบัญญัติ"

อย่างไรก็ตาม ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันไป ปุ๊บปั๊บฉับพลันจะให้เกิดวิปัสสนาญาณหยั่งรู้เห็นสภาพจริงแท้ (ปรมัตถ์) โดยมิได้ผ่านอะไรมาเลย ย่อมเป็นไปไม่ได้ จากสุตะสดับตรับฟังไปสู่จินตะคิดพิจารณาใคร่ครวญ จากจินตะคิดพิจารณาใคร่ครวญไปสู่ภาวนาลงมือทำ กล่าวได้ว่าเป็นผลสำเร็จที่เกิดขึ้นไปตามลำดับ คือจากสัญญาจำได้หมายรู้ไปสู่วิญญาณรู้จริง จากวิญญาณรู้จริงไปสู่ปัญญารู้แจ้ง แม้จุดมุ่งหมายอยู่ที่ภาวนา : ปัญญา แต่ก็ต้องผ่านสุตะ : สัญญา และจินตะ : วิญญาณ เพียงแต่ให้รู้ว่าขณะที่ตนปฏิบัตินั้นอยู่ในขั้นไหน ไม่สำคัญผิดคิดว่า ขั้นสุตะ : สัญญา จินตะ : วิญญาณ โดยเฉพาะขั้นจินตะตรึกตรองคิดพิจารณาว่าเป็นวิปัสสนาก็ร่วมทางเดินกันได้

"วิปัสสนา" แท้ที่จริงหมายความว่าอย่างไร (มิใช่คำพูดดาษดื่นที่จะนำไปตั้งชื่อสถานที่ใดก็ได้ ไม่ควรนำไปตั้งชื่อเพื่อดึงดูดความสนใจโดยมิได้มีแนวทางปฏิบัติเพื่อเห็นแจ้งสภาพธรรมจริงๆ)

"วิปัสสนา" แยกออกมาเป็น ๒ คำ คือ วิ+ปัสสนา วิ แปลว่า พิเศษ, แจ้ง, ต่าง ปัสสนา แปลว่า เห็น รวมแปลว่า เห็นพิเศษ, เห็นแจ้ง, เห็นชัดอาการต่างๆ พระอรรถกถาจารย์วิเคราะห์รูปศัพท์ไว้ว่า "อนิจฺจาทิวเสน วิวิเธหิ อากาเรหิ ธมฺเม ปสฺสตีติ วิปสฺสนา" แปลว่า "เห็นธรรมโดยอาการต่างๆ (หลากหลาย) อย่างที่ไม่เที่ยงเป็นต้น ชื่อว่า วิปัสสนา"

ตามรูปวิเคราะห์นี้ "วิปัสสนา" คือ "เห็น" เห็นพิเศษ, เห็นแจ่มแจ้ง, เห็นรายละเอียดในสภาพธรรม (ปรมัตถ์) มิใช่เห็นอย่างสามัญธรรมดา ยิ่งเห็นแบบทรรศนะที่ชอบพูดกันว่า "แสดงทรรศนะความคิดเห็น" ยิ่งไม่ใช่วิปัสสนาเลย (เพียงแสดงความคิด แต่มิได้เห็นอะไร)

เมื่อ "วิปัสสนา" คือ "เห็น" การปฏิบัติก็ต้องเป็นการปฏิบัติแบบเห็น คือ ปฏิบัติจนสภาพความจริงปรากฏให้เห็นเอง ประจักษ์

ชัดเอง ขณะที่ผู้ปฏิบัตินั่งหลับตากำหนดดูก็เห็นประหนึ่งเห็นด้วยตาเนื้อ ปรากฏอยู่เฉพาะหน้าจริงๆ แม้ใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เช่น กล้องจุลทรรศน์มาส่องจับผู้ปฏิบัติที่เห็นประจักษ์อยู่ก็ไม่เห็นอะไรเลย

แน่นอนว่า การปฏิบัติเห็นอย่างนั้นจะต้องมิใช่การปฏิบัติโดยนึกคิดจินตนาการตรึกตรองพิจารณาใคร่ครวญใดๆ หากแต่เป็นการปฏิบัติดู และต้องดูอย่างใสซื่อบริสุทธิ์ ไม่วิเคราะห์วิจัยวิจารณ์อะไรๆ ทั้งสิ้น การปฏิบัติดูนี้ ท่านเรียกว่า "กำหนดดู" (อนุปสฺสี) หรือ "กำหนดรู้" (ปริญฺเญยฺยํ) ซึ่งเป็นแนวทางสู่ความเห็นแจ้งธรรมวิเศษของพระพุทธองค์จริงๆ "วิปัสสนามิใช่คิดแล้วรู้ หากแต่ดูแล้วเห็น" "ปริยัติทางพระพุทธศาสนามิใช่ Theory ทฤษฎีความรู้เพื่อสนองตอบความใฝ่รู้ หากแต่เป็นมรรควิธีเพื่อความเห็นแจ้ง"

การปฏิบัติเพื่อเห็นแจ้งนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้แล้วในมหาสติปัฏฐานสูตร โดยใช้คำว่า "อนุปสฺสี" คือ กายานุปสฺสี ตามดูกาย เวทนานุปสฺสี ตามดูเวทนา จิตฺตานุปสฺสี ตามดูจิต ธมฺมานุปสฺสี ตามดูธรรม อนุปสฺสี แยกออกเป็น ๒ คำ คือ อนุ+ปสฺสี อนุ แปลว่า ตาม ปสฺสี แปลว่า ดู รวมแปลว่า ดูตาม ตามดู ดูตาม : กำหนดดูตามความเป็นจริง ตามดู : ตามดู ตามรู้ ตามกำหนด ต่อจากนี้ก็ตรัสบอกอีกว่า "อาตาปี สมฺปชาโน สติมา ทำความเพียรเผากิเลส รู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลาและระลึกได้"

ตามพระพุทธดำรัสนี้ แม้จะบอกให้ตามดู ดูตามอย่างซื่อใสบริสุทธิ์ ไม่วิเคราะห์วิจัยวิจารณ์ก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ดูเฉยๆ ไม่ต้องทำอะไรไปมากกว่านั้น หากแต่ให้ตามดู ดูตามอย่างตั้งใจ มีสติสัมปชัญญะ "สติปัฏฐาน : การตั้งสติกำหนด" มิฉะนั้นจะเกิด "ปหานปธาน" กำจัดอภิชฌา : โลภะ โทมนัส : โทสะ ตามพุทธดำรัสว่า

"วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ" ไม่ได้ จุดมุ่งหมายของสติปัฏฐาน ๔ ที่ตั้งสติกำหนดดูแต่ละครั้งๆ นั้นก็คือ "ประหาณ : กำจัดกิเลส" นั่นเอง

การปฏิบัติเพื่อเห็นแจ้งนั้นสอดคล้องกับคำว่า "วิปัสสนา : เห็น" มิใช่ "จินตะ : คิดพิจารณา" ที่ปรากฏตามพระพุทธดำรัสนั้นอธิบายตามหลักปริยัติได้เพียงเท่านี้ แต่ครั้นจะปฏิบัติเพื่อเห็นแจ้งจริงๆ ก็มิใช่แต่เพียงเท่านี้ ตามหลักปฏิบัติพระวิปัสสนาจารย์ผู้ได้รับการสืบทอดมาจะให้รายละเอียดมาก โดยเฉพาะการกำหนดดูตามความเป็นจริง ตามดู ตามรู้ ตามกำหนดนั้น ซึ่งผู้ปฏิบัติสมาทานปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนจบจะต้องมีคำพูดหรือคำบัญญัติประกอบกับการกำหนดดูตามความเป็นจริง ตามดู ตามรู้ ตามกำหนดอยู่ทุกครั้งไป คือ ขณะเท้าขวาย่างไปให้มีคำพูดประกอบกับอาการที่เท้าขวาย่างไปว่า "ขวาย่างหนอ" ขณะเท้าซ้ายย่างไปให้มีคำพูดว่า "ซ้ายย่างหนอ" ประกอบกับอาการที่เท้าซ้ายย่างไป ขณะท้องพองออกให้มีคำพูดว่า "พองหนอ" ประกอบกับอาการที่ท้องพองออก ขณะท้องยุบเข้าให้มีคำพูดว่า "ยุบหนอ" ประกอบกับอาการที่ท้องยุบเข้า อย่างนี้เป็นต้น เรียกว่า "มีบัญญัติกำหนดดูปรมัตถ์" ด้วยเหตุผลว่า ถ้าไม่มีบัญญัติหรือคำพูดมาประกอบกับการกำหนดดูก็จะทำให้ "กรรมฐานลอย" ไม่มีพลังเพียงพอเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของวิปัสสนา

แท้ที่จริงการปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อวิปัสสนา เป็นวิปัสสนาโดยเฉพาะนั้น ก็คือ "ดู" มิใช่ "คิด" คำพูดง่ายๆ ไม่สลับซับซ้อนถูกต้องตามเหตุและผล คือ "คิด : รู้" "ดู : เห็น" อยากรู้ให้ไปสู่กระบวนการคิด อยากเห็นให้ไปสู่กระบวนการดู

สมัยที่พระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งนำทำกรรมฐานยามทุกวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ก่อนเช้าวันใหม่ ท่านมักจะแนะนำว่า "ทำสมถภาวนา

หายใจเข้า 'อรหัง' ออก 'พุทโธ' จนจิตนิ่งสงบดีแล้ว ก็ยกขึ้นสู่วิปัสสนา พิจารณาว่า นามรูปัง อนิจจัง นามรูปัง ทุกขัง นามรูปัง อนัตตา นามรูปไม่เที่ยง นามรูปเป็นทุกข์ นามรูปเป็นอนัตตา"

ตามที่พระเถระผู้ใหญ่เมตตาแนะนำนั้นจะถือว่ายกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนาหรือไม่ การยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนาทำกันได้ง่ายๆ อย่างนี้ใช่ไหม

การยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนาไม่ได้ทำกันได้ง่ายๆ เลย เริ่มแรกของความยากคือต้องทำสมถภาวนาจนเกิดอัปปนาสมาธิหรืออุปจารสมาธิ จะต้องบรรลุถึง "ปฐมฌาน" หรือ "สมาธิใกล้จะเป็นฌานคืออุปจารสมาธิ" เป็นอย่างต่ำให้ได้เสียก่อน ต่อจากนั้นจึงจะยกขึ้นสู่วิปัสสนา หรือทำให้เป็นบาทฐานวิปัสสนา มิใช่ทำสมาธิไม่ทันไร จิตนิ่งสงบเพียงชั่วขณะก็จะยกขึ้นสู่วิปัสสนาเสียแล้ว ตามหลักการที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทีฆนิกาย เล่ม ๑ หน้า ๑๖๖ บอกถึงการยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนาว่า

"เจติยํ วา โพธึ วา ทิสฺวาปิ หิ พุทฺธารมฺมณํ สงฺฆทสฺสเนน สงฺฆารมฺมณํ ปีตึ อุปฺปาเทตฺวา ตเทว ขยวยโต สมฺมสนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณาติฯ พระโยคาวจร (ผู้หยั่งลงสู่ความเพียร) เห็นเจดีย์หรือต้นโพธิ์ ให้ปีติที่มีพระพุทธเป็นอารมณ์ มีพระสงฆ์เป็นอารมณ์โดยเห็นพระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว ก็พิจารณาเห็นปีตินั้นโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมบรรลุความเป็นพระอรหันต์"

ก่อนอธิบายในรายละเอียด ควรทำความรู้จักกับรูปศัพท์สัก ๑-๒ รูปศัพท์ ซึ่งถือว่าสำคัญก่อน คือ คำว่า "สมฺมสนฺโต" และ "ขยวยโต" คำว่า "สมฺมสนฺโต" แปลว่า "พิจารณาเห็น" ครั้นแปลออกมาอย่างนี้แล้ว ก็พลอยเข้าใจว่า วิปัสสนาคือการพิจารณาไปเสียอีก

คำว่า "สมฺมสนฺโต" ในที่นี้มิได้มีความตื้นเขินอย่างที่เราคิดพิจารณาเห็นอะไรกันโดยทั่วๆ ไป หากแต่เป็นจุดเริ่มแรกที่ก้าวขึ้นไปนั่งบนวิปัสสนายานเพียรขับไปสู่จุดหมายปลายทางคือ พระนิพพาน คำว่า "สมฺมสนฺโต" นี้เป็นคำเดียวกับคำว่า "สัมมสนญาณ" ซึ่งนับเป็นลำดับญาณที่ ๑ ในวิปัสสนาญาณ ๙ หรือนับเป็นลำดับญาณที่ ๓ ในวิปัสสนาญาณ ๑๖ แม้จะเป็นญาณต้นๆ ที่หยั่งเห็นไตรลักษณ์ไม่เต็มร้อย อารมณ์ที่เป็นสมมุติบัญญัติยังไม่หายไปทั้งหมด ข้ามเขตสมมุติบัญญัติไปไม่ได้ อยู่กึ่งกลางระหว่างสมมุติบัญญัติกับปรมัตถ์ที่ผสมผสานกัน แต่สัมมสนญาณนี้ก็มิใช่จะเกิดขึ้นได้ง่ายๆ หากมิได้ตั้งใจปฏิบัติจริงๆ (เร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับอุปนิสัยและความพากเพียร บางคนใช้เวลา ๑๕ วันก็ถึง บางคนใช้เวลา ๑ ปีก็ยังไม่ถึง)

และคำว่า "ขยวยโต" คำคำนี้บ่งบอกถึงความเป็นวิปัสสนาโดยเฉพาะ นักเรียนบาลีแปลธรรมบทจะพบประโยคว่า "ขยวยํ อุปฏฺฐเปตฺวา : เข้าไปตั้งความสิ้นไปเสื่อมไป" อยู่บ่อยๆ "ขยวย" แปลว่า "สิ้นไปเสื่อมไป" ความสิ้นไปเสื่อมไปนี่แหละคือตัวเนื้อแท้ของวิปัสสนาที่ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดดูสภาวะอารมณ์นั้นเห็นว่าสิ้นไปเสื่อมไปโดยถ่ายเดียว

การยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนาตามคำกล่าวของพระอรรถกถาจารย์นั้น มิได้หมายเอาเฉพาะการเจริญสมถภาวนาพุทธานุสติ ธรรมานุสติ หรือสังฆานุสติ เกิดปีติแล้วกำหนดดูปีตินั้นเห็นสิ้นไปเสื่อมไปเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังหมายเอาสมถภาวนาสายอื่นๆ ด้วย เช่น กสิณ ๑๐ เป็น "กสิณารมฺมณํ ปีตึ อุปฺปาเทตฺวา ตเทว ขยวยโต สมฺมสนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณาติ : ยังปีติที่มีกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดขึ้น พิจารณาเห็นปีตินั้นโดยความสิ้นไปเสื่อมไป บรรลุความเป็นพระอรหันต์" เหมือนกัน

นัยสำคัญของการกำหนดเห็นว่าสภาวะอารมณ์สิ้นไปเสื่อมไปนั้น คือ กำหนดเห็นประหนึ่งว่าเป็นพยับแดด ฟองน้ำที่หายไปดับไปต่อหน้าต่อตา ถี่ๆ อยู่หลายครั้ง ในพระธรรมบทมีพระภิกษุเห็นและยังวิปัสสนาญาณให้เกิดขึ้นกระทั่งบรรลุอรหัตผลเป็นตัวอย่างอยู่มากมาย ขณะเราออกเดินทางท่ามกลางแสงแดดแผดร้อนจะมองเห็นพยับแดดวิบวับๆ อยู่ไกลๆ แต่ครั้นเดินทางเข้าไปใกล้ๆ พยับแดดนั้นก็หายวับไปกับตา หรือขณะที่ฝนตกหนัก เม็ดฝนกระทบกับพื้นดินก็เกิดฟองน้ำผุดขึ้นๆ และแตกดับไปๆ พร้อมๆ กับสายน้ำที่ไหลไป นี้คือปรากฏการณ์ภายในที่กำหนดเห็นเฉพาะตนเท่านั้น ซึ่งเป็นวิปัสสนาญาณจริงแท้ ผู้ปฏิบัติผ่านสัมมสนญาณมาถึงญาณนี้นับเป็นลำดับที่ ๔ เรียกว่า "อุทยัพพยญาณ" แม้ไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ ดับชีพไปภายในวันนั้นก็ยังถือว่าประเสริฐกว่าคนเกิดมาอยู่ถึง ๑๐๐ ปี แต่ไม่เห็นอาการสภาวะอย่างนี้เลย ดังพุทธคาถาว่า

โย จ วสฺสสตํ ชีเว　　อปสฺสํ อุทยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิตํ เสยฺโย　　ปสฺสโต อุทยพฺพยํ ฯ

คนเกิดมาอยู่ถึงร้อยปีไม่เห็นรูปนามเกิดดับ
คนเกิดมาอยู่เพียงแค่วันเดียว
แต่เห็นรูปนามเกิดดับนับว่าประเสริฐกว่า.

"**เจติยํ วา โพธึ วา ทิสฺวาปิ หิ พุทฺธารมฺมณํ สงฺฆทสฺสเนน สงฺฆารมฺมณํ ปีตึ อุปฺปาเทตฺวา ตเทว ขยวยโต สมฺมสนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณาติฯ** พระโยคาวจร (ผู้หยั่งลงสู่ความเพียร) เห็นเจดีย์หรือต้นโพธิ์ให้ปีติที่มีพระพุทธเป็นอารมณ์ มีพระสงฆ์เป็นอารมณ์โดยเห็นพระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว ก็พิจารณาเห็นปีตินั้นโดยความสิ้นไปเสื่อมไป ย่อมบรรลุความเป็นพระอรหันต์"

ขอยกมากล่าวย้ำอีกครั้ง ตามที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้นั้น แยกออกเป็น ๒ ส่วนอย่างเห็นได้ชัด คือ ส่วนสมถะและส่วนวิปัสสนา ๑. เจริญพุทธานุสติหรือสมถกรรมฐานสายใดสายหนึ่งเกิดปีติ อยู่ในส่วนสมถะ ๒. กำหนดดูปีติเห็นว่าสิ้นไปเสื่อมไป อยู่ในส่วนวิปัสสนา แต่การเจริญพุทธานุสติหรือสมถกรรมฐานสายใดสายหนึ่งจนเกิดปีติก็มิใช่เรื่องง่าย กำหนดดูปีตินั้นเห็นว่าเสื่อมไปสิ้นไปจนเกิดวิปัสสนาญาณก็มิใช่เรื่องง่าย แม้เกิดวิปัสสนาญาณแล้วก็ใช่ว่าจะบรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งได้ง่ายๆ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้เป็นหลักการและผลสรุปรวบยอดเท่านั้น

การยกสมถะขึ้นสู่วิปัสสนา แท้ที่จริงก็คือการเปลี่ยนอารมณ์ โดยออกจากอารมณ์สมถะมากำหนดดูอารมณ์วิปัสสนา ออกจากบัญญัติมากำหนดดูปรมัตถ์ คือ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ หรือรวมเรียกสั้นๆ ว่า “รูปนาม” ซึ่งก็คือ “อนุปสฺสี : ดูตาม ตามดู” กำหนดดูตามความเป็นจริง ตามดูตามรู้ตามกำหนดนั่นเอง กำหนดดูตามความเป็นจริง ตามกำหนดดูจนเห็นว่ารูปนามสิ้นไปเสื่อมไปเกิดวิปัสสนาญาณทะลุขึ้นไปบรรลุมรรคญาณผลญาณประหาณกิเลส

สำหรับผู้ปฏิบัติที่ไม่ได้ทำสมถกรรมฐานถึงขั้นฌานมาก่อน ก็สามารถมาทำ “อนุปสฺสี : กำหนดดูตาม ตามกำหนดดูรูปนามได้เช่นเดียวกัน นั่นก็คือก้าวขึ้นสู่สุทธวิปัสสนายาน ยานคือวิปัสสนาล้วนๆ โดยมิได้อาศัยสมาธิระดับฌานมาเป็นบาทฐานรองรับ อาศัยเพียงขณิกสมาธิที่ตั้งมั่นทีละขณะๆ จากการกำหนดดูรูปนามแต่ละครั้ง ขณิกสมาธิในทางวิปัสสนาก็สามารถเห็นสภาพธรรมเกิดวิปัสสนาญาณได้เช่นเดียวกัน เพียงแต่อาศัยความขยันหมั่นกำหนดและเพียรปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

เมื่อขยันหมั่นกำหนดแต่ละครั้งเกิดขณิกสมาธิตั้งมั่นทีละขณะก็จะเกิดการเห็นในแต่ละขณะๆ นั้น กระทั่งขณิกสมาธิรวมกันมากขึ้นก็เกิดการเห็นที่มากขึ้น เรียกว่า "เกิดสภาวธรรม" การเจริญวิปัสสนาขยันหมั่นกำหนดเป็นขณิกสมาธิตั้งมั่นทีละขณะและเกิดการเห็นแต่ละขณะๆ นั้น เปรียบเหมือนจุดเทียนเล่มเล็กๆ เล่มหนึ่ง เทียนเล่มเล็กๆ ที่ถูกจุดนั้นก็สว่างขึ้นมาครั้งหนึ่ง ทำลายความมืดในอาณาบริเวณใกล้ๆ แคบๆ ครั้งหนึ่ง แต่ครั้นจุดเทียนเล่มเล็กๆ นั้นหลายๆ เล่มมากขึ้นๆ เรื่อยๆ ก็เกิดแสงสว่างมากขึ้น พร้อมกับทำลายความมืดในอาณาบริเวณกว้างและไกลมากขึ้นตาม ส่วนการทำสมถกรรมฐานถึงขั้นฌานยกขึ้นสู่วิปัสสนามาทำอนุปสฺสีกำหนดดูตาม ตามกำหนดดูจะเปรียบเหมือนสปอตไลท์ เมื่อเปิดสวิตซ์สปอตไลท์ก็ฉายแสงสว่างวาบให้เห็นอาณาบริเวณที่กว้างไกลได้ทันที การเจริญวิปัสสนาโดยผ่านสมถะระดับฌานมาก่อน จึงเกิดผลได้เร็วและไวกว่า ชนิดที่เรียกว่าชั่วเคี้ยวหมากแหลก ไม่เหมือนสุทธวิปัสสนาล้วนๆ ที่ช้าค่อยเป็นค่อยไปตามลำดับวิปัสสนาญาณ แต่ก็จะไปช้าอยู่กับการทำฌานให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอาทิกัมมิกบุคคล ผู้เริ่มทำสมถะโดยไม่มีอุปนิสัยแห่งฌานมาก่อน จะใช้เวลายาวนานมาก "ฌาน อุตริมนุษย์ธรรม : ธรรมเหนือมนุษย์" ไม่ใช่เรื่องทำให้เกิดขึ้นได้ง่ายๆ และไม่ใช่เรื่องที่จะพูดเอากันได้ง่ายๆ

การออกจากฌานมาเจริญวิปัสสนาหรือยกฌานขึ้นสู่วิปัสสนานั้น อุบายวิธีที่ท่านกล่าวไว้ตรงที่สุด คือ การกำหนดดูอารมณ์ปีติ สุข หรืออุเบกขา (ความสงบ) ที่เพิ่งออกจากอัปปนาสมาธิ (สมาธิที่เป็นฌานทำงานวิปัสสนาไม่ได้) มาอยู่ในระดับอุปจารสมาธิ (สมาธิใกล้จะเป็นฌานแต่ทำงานวิปัสสนาได้) โดยเห็นความสิ้นไปเสื่อมไป

ดังปรากฏหลักฐานในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคว่า

"นามรูปํ ยาถาวทสฺสนํ - ลกฺขณรสาทิวเสน ปริคฺคเหตพฺพา ฯ = การหยั่งเห็นรูปนามตามความเป็นจริง ชื่อว่า ทิฏฐิวิสุทธิ (ความหมดจดแห่งความเห็น) ผู้ปฏิบัติฝ่ายสมถกรรมฐานต้องการทำให้สำเร็จทิฏฐิวิสุทธินั้น ควรกำหนดองค์ฌานมีวิตก วิจารเป็นต้น และธรรม (ผัสสะ สัญญา เจตนา จิต) ซึ่งประกอบกับองค์ฌานนั้น โดยประเภทแห่งลักษณะและหน้าที่เป็นต้น เมื่อออกจากรูปฌานหรืออรูปฌาน"

(จากหนังสือ "วิปัสสนานัย รจนาโดยโสภณมหาเถระ แปลโดยพระคันธสาราภิวงศ์)

สมาธิของผู้ออกจากอัปปนามาอยู่ในระดับอุปจาระนี้จะเทียมเท่าสมาธิของผู้เจริญสุทธวิปัสสนาล้วนๆ ที่อยู่ในระดับสังขารุเปกขาญาณ ซึ่งนับเป็นลำดับญาณที่ ๑๑ ปกติผู้ออกจากอัปปนามาอยู่ในระดับอุปจาระจะถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะที่สามารถกำหนดดูปีติ สุข หรืออุเบกขาตามความเป็นจริง หรือตามดู ตามรู้ ตามกำหนดปีติ สุข หรืออุเบกขานั้นได้ ถ้ากำหนดดูแล้วเห็น "ขยวย" ความสิ้นไปเสื่อมไปก็ถือว่าเริ่มต้นได้ถูก ในลักษณะเดียวกัน ผู้ปฏิบัติที่ได้นิมิตเป็นดวงแก้ว ต้องการทำวิปัสสนาก็ต้องกำหนดดูหรือตามดูตามรู้ตามกำหนดดวงแก้วนั้นว่า "เห็นหนอๆ" โดยประการที่ดวงแก้วจะสิ้นไปเสื่อมไปหายไป พูดง่ายๆ ว่า อะไรก็ตาม เมื่อมาถึงวิปัสสนา วิปัสสนาก็จะบอกให้กำหนดเห็นความสิ้นไปเสื่อมไปหายไปทั้งหมด ไม่ประสงค์รักษาเอาไว้เลย

แต่ทว่าการกำหนดเห็นความสิ้นไปเสื่อมไปหายไปของอารมณ์ ปีติ สุข หรืออุเบกขาที่เนื่องมาจากฌานนั้นก็หาใช่ว่าจะบรรลุมรรคผลสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งได้ทุกครั้งทุกคนไป หากไม่เกิดวิปัสสนาญาณและวิปัสสนาญาณมิได้แล่นขึ้นไปสู่มรรคญาณ ผลญาณ

อย่างไรก็ตาม เราคงจะหลีกเลี่ยงมิให้พูดถึงเรื่องอุปนิสัยเฉพาะบุคคลไม่ได้ ถ้าผู้ผู้นั้นไม่เคยอบรมวิปัสสนามาก่อนก็มิใช่ง่ายที่จะเกิดวิปัสสนาญาณทะลุขึ้นไปบรรลุมรรคญาณ มรรคผล แต่ถ้าเคยอบรมวิปัสสนามาก่อนก็ง่ายขึ้น ของเก่าที่เคยทำเอาไว้นั้นพร้อมจะแสดงผล เมื่อเหตุปัจจัยพร้อม

หากไม่เกิดวิปัสสนาญาณ หรือเกิดวิปัสสนาญาณแล้ว แต่ไปไม่ถึงมรรคญาณผลญาณจะทำอย่างไร ผู้ปฏิบัติก็ต้องเข้าฌานใหม่ การเข้าอยู่ในฌานสัมผัสปีติสุขนั้น เปรียบได้กับการอยู่ในห้องแอร์ที่เย็นฉ่ำ เงียบ สุขสงบ พักสบายได้หลายๆ ชั่วโมง ประหนึ่งว่าเข้าไปห้องพักจิตได้พักผ่อนทั้งกายและใจ กระทั่งเกิดเรี่ยวแรงกำลังขึ้นมา เมื่อเกิดเรี่ยวแรงกำลังขึ้นมาอย่างเพียงพอเหมือนน้ำที่เต็มอยู่ในตุ่มพร้อมจะเทหะลักไหลออกไปชะล้างสิ่งสกปรกที่อยู่เบื้องหน้า ก็ออกจากฌานมาทำงานวิปัสสนากำหนดดูปีติสุขหรือกำหนดดูรูปนามนั้นอีก เหมือนออกจากห้องแอร์มาสัมผัสอากาศตามธรรมชาติความจริง หนาว เย็น ร้อน อ่อน แข็งอย่างไร นั่นก็คือออกมากำหนดดูลักษณะพิเศษของรูปนาม เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หนัก เบา ตึง หย่อน เคลื่อนไหวนั่นเอง เมื่อกำหนดดูตามความเป็นจริง ตามดูตามรู้ตามกำหนดจนเห็นความเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ทนอยู่สภาพเดิมไม่ได้ (ทุกขัง) และบังคับบัญชาหาตัวตนไม่ได้ (อนัตตา) พูดง่ายๆ ว่า "เห็นไตรลักษณ์" วิปัสสนาญาณก็จะเกิดและพร้อมจะแล่นขึ้นไปตามกำลังของสมาธิที่ออกจากฌานมากำหนดดูนั่นเอง

งานวิปัสสนามิใช่ง่ายสบาย อาจบอกได้ว่าเป็นการทำงานสายทุกข์เสียด้วยซ้ำ ซึ่งต้องใช้เรี่ยวแรงกำลังเกิดความเหน็ดเหนื่อยเป็นธรรมดา เหน็ดเหนื่อยแล้วก็ต้องเข้าไปพักผ่อนในห้องพักจิตเพิ่มพลังใหม่ ได้พลังเพิ่มแล้วก็ออกมาทำงานที่เหน็ดเหนื่อยต่ออีก ทำอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าวิปัสสนายานจะพาครรไลไปบรรลุมรรคผล

ออกจากปีติสุขมาเจอความจริงคือทุกข์ แล้วกำหนดรู้ทุกข์เพื่อผ่านไปพาบพบ "สันติสุข" คือ พระนิพพาน "นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ : นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง" นั้นรออยู่

ถ้าผู้ปฏิบัติไม่ติดสมถะเสียก่อน ออกมาทำงานวิปัสสนาอย่างจริงจัง สักวันหนึ่งย่อมเห็นแจ่มแจ้งพระนิพพาน กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

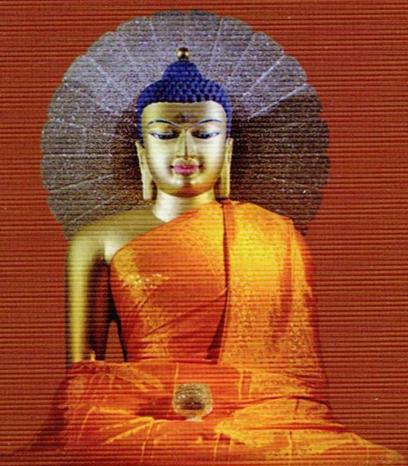
ถ้าคุณไม่ยึดติดความสุข วันหนึ่งคุณจะพบความสุขที่แท้จริง.

พระมหาอุเทน ปญฺญาปริทตฺโต (สัจจัง)

"ภาคเหนือ" ภาคที่แวดล้อมด้วยภูเขา ป่าไม้ธรรมชาติ ดินแดนที่อยู่ในม่านหมอกยาม ฤดูเหมันต์อันหนาวเหน็บ ย้อนไปในอดีตเมื่อปี พุทธศักราช ๒๕๑๓ ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งอยู่ไม่ไกล จากขุนเขาที่ตั้งตระหง่าน ห่างจากตัวอำเภอดอกคำใต้ ไปประมาณ ๖ กิโลเมตร ชื่อบ้านจำไก่ สังกัดในเขต ต.สันโค้ง อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา ชาวบ้านประมาณ ๒๐๐ หลังคาเรือน สองสามีภรรยาคือ นายล้อม กับนางจันทร์ดี สัจจัง กำลังขยันขันแข็งก่อร่างสร้างตัว ณ ผืนแผ่นดินใหม่ ด้วยการทำอาชีพกสิกรรม "หลังสู้ฟ้า หน้าสู้ดิน" เป็นกระดูกสันหลังของชาติ ตามบรรพบุรุษ ก็ได้ให้กำเนิดบุตรน้อยคนหนึ่ง ก่อนจะตั้งครรภ์ผู้เป็นภรรยา ฝันว่า "มีคนนำทองคำเก่าๆ มามอบให้ ในความฝันนั้นรู้สึกปลาบปลื้มดีใจ มาก" และหลังจากนั้นก็ได้ตั้งครรภ์อยู่ตลอด ๙ เดือน กระทั่งได้ให้กำเนิด บุตรน้อยทารกเพศชายในช่วงเวลาที่พระกำลังฉันเช้าอย่างปลอดภัย เมื่อผู้ เป็นสามีทราบว่า บุตรแรกเกิดนั้นเป็นเพศชายก็ดีใจมาก รีบเข้าไปห้องพระ ไหว้พระสวดมนต์ สวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เพราะเขาเคยเป็นอดีตนักบิณ (บิณฑบาต) บวชอยู่ในร่มผ้ากาสาวพัสตร์อยู่ ๔ พรรษา ได้รับรดน้ำเป็นอาจารย์ ทำหน้าที่สอนนักธรรมอยู่พักหนึ่ง ก่อนลาสิกขาออกมามีครอบครัวทำกสิกรรม กระนั้นชาวบ้านก็ยังเรียกเขาว่า "จารย์ล้อม" ด้วยปีติยินดี เขาพูดออกมาว่า "ลูกชายคนนี้แหละจะให้บวชสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา" และความ หวังนี้ก็อยู่ภายในใจของเขาตลอดมา นอกจากจะมีความรู้ทางด้านธรรมะแล้ว จารย์ล้อมยังสนใจเรื่องการทำนายทายทัก เมื่อเปิดตำราพรหมชาติเจอคำว่า "อุเทน" ก็รู้สึกพอใจกับคำคำนี้ "อุเทน : ผู้เกิดมาพร้อมกับแสงสว่าง" จึงตั้ง ชื่อให้แก่บุตรน้อยทารกแรกเกิดนั้นว่า "ด.ช. อุเทน สัจจัง"

"...ดูก่อนเธอผู้เดินทาง เธอรู้ไหมว่า ขณะที่เธอเดินทางวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏนี้ เธอจะเกี่ยวเนื่องกับเรื่องผัสสะรู้สึกเสวยอารมณ์เกิดความทะยานอยากและหลงติดยึดว่า "เรา" "ของเรา" อยู่ตลอด จุดเริ่มต้นอยู่ที่ผัสสะ เธอจะรู้สึกสัมผัส touching ไม่หยุดเลย เว้นเฉพาะช่วงหลับสนิท หลับแต่ฝันก็ชื่อว่าตื่น ตื่นทางมโนทวารรู้สึกสัมผัสความฝันอยู่ดี เธอออกนอกกรอบผัสสะนี้ไม่ได้แน่ๆ และเธอก็ไม่คิดออกนอกกรอบเสียด้วย คิดอยู่แต่ในกรอบ ไม่เคยมีความคิดเห็นหลุดออกนอกกรอบสังสารวัฏนี้เลย แม้เธอจะสูงศักดิ์อัครฐานสักเพียงใด เธอก็ยังตกเป็นทาสชีวิตที่เนื่องด้วยอินทรีย์ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งสัมพันธ์กับรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งสัมผัส ความตรึกนึกคิดตลอด แม้เธอจะมีความคิดเห็นสูงส่ง คิดได้สูง คิดได้ไกลสักเพียงใด ความคิดเห็นของเธอก็ยังเป็นความคิดเห็นแบบ "วัฏฏะ" มิใช่ความคิดเห็นแบบ "วิวัฏฏะ" ขอบอกว่า ความคิดเห็นแบบวัฏฏะนี้ไม่ประเสริฐเลย เพราะมันเป็นความคิดที่ขยายทุกข์ออกไป มิใช่ความคิดที่หดแคบทุกข์ลง (พระศาสดาให้เธอบวชเพื่อเพียรย่นย่อสังสารวัฏ มิใช่ขยายสังสารวัฏ เธอขวนขวายอะไรอยู่หรือ) บัดนี้เธอรู้แล้วใช่ไหมว่า เธอตกอยู่ในข่ายความคิดแบบวัฏฏะ ถูกข่ายความคิดเห็นนี้คลุมครอบ..."

เดินสู่โพธิธรรม

พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์